

UK Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Diplomová práce

**Situace německého obyvatelstva v Teplicích-Šanově v rámci
transferu Němců z Československé republiky**

The Situation of German Population in Teplice-Šanov Regarding the Transfer of
Germans from the Czechoslovak Republic

Bc. Jana Maříková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D

2014

Prohlášení

Prohlašuji, že tuto práci jsem vypracovala sama a s využitím jen těch pramenů a literatury, které jsou uvedené v seznamu literatury.

Souhlasím, aby byla práce trvale uložena v databázi Theses.

V Praze dne 9. dubna 2014

.....

Jana Maříková

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat všem, kteří mi ve vypracování práce pomáhali, poskytovali mi informace a také oporu. Velké díky patří vedoucí mé práce doc. PhDr. Aleně Míškové, Ph.D, která mi poskytla rady, připomínky a informace, bez kterých by tato práce vznikala mnohem složitěji. Také děkuji své rodině, která mi poskytla osobní vzpomínky na dobu, ke které se tato práce vztahuje.

Jana Maříková

ANOTACE

The main objective of this thesis is to scrutinize the post-war situation in Teplice-Šanov. It analyses the expulsion of the Germans from the area and describes the specific conditions of some of the German inhabitants – anti-fascists, crucial experts, people living in mixed marriages, German clergy, Austrian nationals, and people pardoned from the expulsion.

KEY WORDS

transfer Němců z ČSR, Československá republika, Teplice-Šanov, česko-německé vztahy, poválečný vývoj, vynětí z transferu, němečtí odborníci a specialisté, antifascisté, němečtí duchovní, smíšená manželství

transfer of Germans from the Czechoslovak Republic, Czechoslovak Republic, Teplice-Šanov, Czech-German relations, post-war development, transfer exemptions, German specialists, anti-fascists, German clergy, mixed marriages

ÚVOD	7
TERMINOLOGIE	9
PRAMENY A POUŽITÁ LITERATURA	11
1. TEPLICE-ŠANOV	13
TEPLICE – ŠANOV: STRUČNÁ HISTORIE DO KONCE 2. SVĚTOVÉ VÁLKY	13
<i>Změny v počtu obyvatelstva a národnostním složení ve 20. století</i>	<i>16</i>
SITUACE V TEPLICÍCH-ŠANOVĚ NA SKLONKU VÁLKY A V PRVNÍCH MĚSÍCÍCH PO JEJÍM SKONČENÍ	18
<i>Správa v Teplících-Šanově</i>	<i>24</i>
<i>Mimořádný lidový soud v Litoměřicích</i>	<i>26</i>
2. VYHÁNĚNÍ NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA Z ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	27
3. SHROMAŽĎOVÁNÍ NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA V TÁBORECH A STŘEDISCÍCH	33
TÁBORY A STŘEDISKA V TEPLICÍCH-ŠANOVĚ	35
4. ORGANIZOVANÝ ODSUN NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA	38
PŘEDPOKLADY A PŘÍPRAVY PRO TRANSFER NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA	38
<i>Evidence Němců a Maďarů</i>	<i>42</i>
TRANSFER NĚMCŮ Z TEPLIC-ŠANOVA.....	45
5. PRACOVNÍ POVINNOST OSOB, KTERÉ POZBYLY ČSL. STÁTNÍHO OBČANSTVÍ, A JEJÍ SOUVISLOST S POZDĚJŠÍM PŘESÍDLOVÁNÍM NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA DO VNITROZEMÍ	50
6. SPECIFICKÉ SKUPINY NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA A JEJICH POSTAVENÍ	56
ANTIFAŠISTÉ.....	56
<i>Antifašistická činnost v okrese Teplice-Šanov za druhé světové války</i>	<i>56</i>
<i>Poválečná situace německých antifašistů</i>	<i>57</i>
<i>Transporty německých antifašistů z Teplíc-Šanova</i>	<i>61</i>
NĚMEČTÍ ODBORNÍCI A SPECIALISTÉ	64
RAKOUŠTÍ STÁTNÍ PŘÍSLUŠNÍCI	70
NĚMEČTÍ DUCHOVNÍ, ŘEHOLNÍCI A ŘEHOLNICE	73

<i>Zajištění církevního majetku</i>	77
VYNĚTÍ Z TRANSFERU CESTOU MILOSTI.....	79
<i>Osoby českého původu</i>	79
<i>Vynětí partnerů německé národnosti</i>	82
<i>Vynětí z transferu z humanálních důvodů</i>	85
<i>Vynětí z transferu jiných osob německé národnosti</i>	86
SMÍŠENÁ MANŽELSTVÍ.....	88
7. OSÍDLENÍ	91
<i>Organizace Osidlovacího úřadu</i>	92
<i>Repatriace</i>	93
<i>Osídlování Teplic-Šanova</i>	93
8. DODATEČNÝ ODSUN	94
TRANSPORTY NĚMECKÝCH DĚTÍ.....	97
9. OČIMA PAMĚTNÍKA	101
10. ZÁVĚR	107
11. SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	111
12. POUŽITÁ LITERATURA	112
ARCHIVNÍ MATERIÁLY.....	112
PRAMENY.....	112
PAMĚTNÍCI.....	112
PERIODIKA.....	112
SEKUNDÁRNÍ LITERATURA.....	113
13. PŘÍLOHY	119
14. SEZNAM PŘÍLOH	138
15. RESUME	142

Úvod

Zpracování tématu situace německých obyvatel v okrese Teplice-Šanov jsem si vybrala z několika důvodů. Vyhánění a organizovaný transfer Němců z Československé republiky je téma, které stále rezonuje naší společností, jak ostatně dokazují i odkazy na tuto problematiku při prezidentské volbě v roce 2013. Českou společnost stále rozděluje na několik táborů. Často se ale opomíjí, že poválečná situace byla složitá také pro Němce, kteří v republice zůstali, a to jak dobrovolně, tak také pro ty, kteří zůstat museli.

Téma transferu německých obyvatel se navíc přímo dotýká mé vlastní rodiny. Můj dědeček byl sudetským Němcem. Oba jeho rodiče byli německé národnosti, a jakožto takoví byli zařazeni do transferu Němců z Československé republiky. Nakonec museli v republice zůstat, protože pradědeček obdržel legitimaci specialisty.

Tato diplomová práce si klade za cíl zmapovat na základě rozboru pramenového materiálu poválečnou situaci německého obyvatelstva v okrese Teplice-Šanov. V pracích zabývajících se tématem transferu Němců z Československa totiž bývají Teplice-Šanov opomíjeny. Práce se bude snažit o hlubší pochopení problému na regionální úrovni.

Cílem práce bude také přispění ke komplexnějšímu pohledu na česko-německé poválečné vztahy, protože se ve své práci budu věnovat jak samotnému transferu Němců z okresu Teplice-Šanov, tak také případům specifických skupin německého obyvatelstva, které byly transferem taktéž ovlivněny, ale potkal je mnohdy jiný osud než nucené vysídlení z Československé republiky. Jedná se o skupiny německých antifašistů, specialistů, nepostradatelných odborníků a dalších případů Němců, kteří z různých důvodů mohli nebo museli v Československé republice zůstat. Dále se budu věnovat dílčím tématům – internačním, pracovním a sběrným střediskům v Teplicích-Šanově, pracovnímu nasazení osob, které pozbyly československého státního občanství, rozptylu Němců do vnitrozemí a znovuosídlování okresu. Rozpracováno bude také téma dodatečného odsunu německého obyva-

telstva z okresu, v rámci něhož podrobněji popíše situaci německých dětí, které v Teplicích-Šanově zůstaly bez svých rodičů, kteří se již nacházeli v Německu. V závěru práce budou zveřejněny osobní vzpomínky pamětníka na poválečnou dobu v Teplicích-Šanově.

Terminologie

V souvislosti s poválečnými událostmi v Československé republice se můžeme v dobových dokumentech, ale také v pozdějších publikacích pojednávajících o dané problematice, setkat s různými termíny – odsun, vysídlení, vyhánění, transfer, divoký odsun, evakuace a další. Problematice používaných termínů a jejich etymologie se podrobně věnuje Martin D. Brown ve svém příspěvku ve sborníku *Odsun Němců z Československa 65 let poté*.¹

Hlavním problémem při užívání různých termínů, označujících situaci německého obyvatelstva a zacházení s ním, je jejich příznakovost. Použití termínu transfer pro některé badatele zdůrazňuje legálnost celého procesu, oproti čemuž stojí pojem vyhánění, který odmítá platnost tohoto procesu.² Nejasnosti působí také různé používání těchto a dalších termínů v produkci různé časové a zeměpisné provenience.

Ve své práci jsem jako zastřešující pojem pro celé období veškerého pohybu německého obyvatelstva po druhé světové válce z Československé republiky použila termíny odsun a vysídlování. Tyto pojmy nenesou žádný příznak, slouží v práci pouze jako pojmenování pro přesuny německého obyvatelstva.

Pro období prvních poválečných měsíců, tedy pro události na jaře a v létě 1945, jsem zvolila použití termínu vyhánění. Tento termín je záštitou jak pro násilné vyhánění německého obyvatelstva, tak i pro samovolný odchod či útěky Němců do Německa. Toto vyhánění bylo ukončeno v případě Teplic-Šanova v srpnu 1945.³

Začátkem roku 1946 začíná druhé období, pro které jsem zvolila termín transfer a organizovaný odsun. V tomto období byly přesuny německého obyvatel-

¹ BROWN, Martin D. *Je "transfer" pouhým eufemismem pro "etnickou čistku"?: Kořeny pojmu a vývoj anglicky psané debaty o odsunu sudetských Němců z Československa*. In: *Odsun Němců z Československa 65 let poté*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 28-45.

² *Tamtéž*.

³ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. 1. vyd. Středokluky: Susa, 2010-, s. 758, dokument č. 362 – 1945, 7. srpna, Praha. – Hlášení 2. oddělení štábu Velitelství VO1 na 1. oddělení štábu téhož velitelství o zastavení „evakuace“ německého obyvatelstva z Teplicka představitelem RA a o nařízení I. armádního sboru „přesměrovat“ odsunové transporty na Děčín.

stava do ruské a americké okupační zóny v Německu organizovány centrálními úřady a kontrolovány poválečnými velmocemi.

Prameny a použitá literatura

Při zpracování tématu své diplomové práce jsem ponejvíce vycházela z archivních materiálů, které se nacházejí ve Státním okresním archivu v Teplicích. Nejvíce informací týkajících se transferu Němců z Teplic-Šanova a jeho okolností se nacházelo ve fondech Okresní národní výbor v Teplicích-Šanově 1945 – 1960, Městský národní výbor v Teplicích-Šanově a dílčí informace byly také v Pamětní knize lázeňského města Teplice. Ve fondu ONV 1945 – 1960 jsem našla směrnice týkající se odsunování německého obyvatelstva a související dokumentaci (transportní seznamy), stejně jako konkrétní žádosti o vynětí z transferu, stížnosti na jeho průběh, vyjímání německých specialistů z transferu, hlášení z internačních středisek a další dokumenty týkající se realizace transferu v okrese Teplice-Šanov. Pro moji práci byl stejně důležitý fond MNV v Teplicích-Šanově, který obsahoval jak další přímou dokumentaci transferu (transporty Červeného kříže, výzvy k odsunu či další směrnice), tak i materiály, které popisují situaci německého obyvatelstva (konfiskace majetku, situace rakouských státních příslušníků a německých duchovních v okrese Teplice-Šanov).

Sekundární literatura týkající se vyhánění a transferu německého obyvatelstva je značně rozsáhlá. Pro dohledávání dokumentů, směrnic, zpráv a oběžníků, kterými ministerstvo vnitra a další ministerstva řídila transfer, jsem využívala publikaci *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Zatím byly vydané tři svazky, přičemž pro mou práci jsem využívala svazek II.1 – „*Divoký odsun*“ a počátky osídlování a svazek II.3 – *Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Obecné informace o transferu podává ve své knize *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947* Tomáš Staněk.

Regionálně zaměřené publikace o ústecké oblasti vydává Zdeněk Radvanovský. Jeho kniha *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945 – 1948* mi poskytla cenné informace o poválečné situaci v této oblasti.

Při studiu materiálů jsem pročetla také bakalářské a diplomové práce. Na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem byla v roce 1994 obhájena

diplomová práce, která nese název *Odsun Němců z Československa a snahy o jejich rozptýlení ve vnitrozemí v letech 1945 – 1950 na příkladu současného okresu Teplice*. Stěžejním tématem je plánování a realizace transferu německého obyvatelstva. Autorka popisuje problém z obecné roviny a věnuje se i jeho konkretizaci na příkladu okresu Teplice. Myslím však, že pramenný materiál poskytuje potenciál pro podrobnější rozpracování tohoto tématu. Autorka v práci také nerozpracovala podrobně téma specifických skupin obyvatelstva z odsunu vyňatých. Právě problematiku osob, které byly z různých důvodů z transferu vyňaty, ať to bylo z důvodů jejich aktivní činnosti proti nacistickému režimu, jejich nepostradatelnosti v hospodářských odvětvích, jejich rodinnému zázemí, zdravotnímu stavu či jiných důvodů, bych chtěla ve své práci více rozpracovat a zdokumentovat. V diplomové práci *Odsun Němců z Československa a snahy o jejich rozptýlení ve vnitrozemí v letech 1945 – 1950 na příkladu současného okresu Teplice* chybí také téma transportů dětí, které zůstaly v Československé republice, ale jejichž rodiče se již nacházeli v Německu. Autorka se nezmínila ani o situaci rakouských státních příslušníků či německých kněží, řeholnic a řeholníků, kteří se ve zdejším okrese vyskytovali. Tato témata budou v mé diplomové práci zahrnuta, aby doplnila obraz všech německých skupin, které se v okrese nacházely.

1. Teplice-Šanov

Teplice – Šanov: stručná historie do konce 2. světové války

Úrodná půda v údolí mezi Krušnými horami a Středočeským pohořím hostila své první osadníky již v pravěku. První osídlení leželo v místech třech vodních toků (Modlanský potok, Bystřice a Sviní potok)⁴, které Teplicemi protékají dodnes.

Teplice prosluly hlavně svým lázeňstvím, zdejší lázně jsou nejstaršími ve střední Evropě.⁵ Nález mincí v teplých pramenech dokazuje, že jejich léčivých účinků využívali již staří Římané a Keltové.⁶ Po jejich odchodu byly teplé prameny na několik století zapomenuty, ale v roce 762 byla vřídla znovu objevena a začala další éra lázeňství, která dosáhla svého vrcholu v 19. století. Významný vliv na utváření města mělo také 12. století, ve kterém byl založen zdejší ženský benediktýnský klášter, jehož členky využívaly teplých pramenů k léčení.⁷

Největšího rozmachu a rozkvětu dosáhly Teplice v 19. století, staly se oblíbeným letoviskem a byly zvané „malou Paříží“.⁸ Mohly se chlubit návštěvami velikanů tehdejší doby, zdejších pramenů využil k rekreaci Napoleon, Richard Wagner, Fryderyk Chopin, Ference Liszt, Josef Dobrovský a další. Ludwig van Beethoven, který si zde léčil nedoslýchavost, a Wolfgang Goethe, který zde čerpal síly a hledal klid pro své povídky, se tu dokonce potkali v jednu dobu. Z jejich pobytu se v Teplicích traduje historka o jejich procházce zámeckým parkem, při kterém potkali rakouskou císařovnu Marii Ludviku s doprovodem. Zatímco Goethe se uctivě klaněl a uhnul císařovně z cesty, nespoutaný Beethoven nebral žádný ohled a prošel přímo skrze průvod a dokonce i sama císařovna musela o krok ustoupit.⁹

⁴ KOCOURKOVÁ, Květoslava a Karel VILÍM. *Teplice*. Litomyšl: Paseka, 2009, s. 5.

⁵ BUDINSKÁ, Jitka. *Kapitoly z dějin lázeňství*. Teplice: Regionální muzeum v Teplicích, 2006. s. 26.

⁶ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha: Lidové noviny, s. 309.

⁷ HÁJKOVÁ, Ludmila a Radek SPÁLA. *Teplické skoky časem: Teplice jumps through time = Teplitz im Wandel der Zeiten*. Ústí nad Labem: Foto Studio H, 2008, s. 3.

⁸ KOCOURKOVÁ, Květoslava a Karel VILÍM. *Teplice*. s. 29.

⁹ PEER, Přemysl. *Dějiny Teplicka do roku 1848*. Teplice: Oblastní muzeum Teplice, 1969 s. 26.

Na tomto místě je nutné se zmínit o vývoji území a také pojmenování města, protože to se v průběhu 19. a 20. století měnilo. V 19. století prošly Teplice mnoha změnami, které se týkaly rozlohy samotného města. V 90. letech 19. století se Šanov sousedící těsně s Teplicemi stal městem. V roce 1895 se pak tato dvě města spojila a vzniklo dvojměstí Teplice-Šanov (Teplitz-Schönau). Počet jeho obyvatel se ke konci 19. století přibližoval k 12 000, ve třicátých letech 20. století se tento počet více jak zdvojnásobil. V roce 1930 tak lázeňské město čítalo 30 799 obyvatel.¹⁰

Za druhé světové války se k dvouměstí připojily ještě Řetenice a Trnovany. Město neslo jméno Teplice-Šanov do roku 1947, kdy se připojením dalších částí (Novosedlice, Sobědruhy, Proboštov a Malý Újezd, dnešní Újezdeček) vytvořily Velké Teplice-Šanov. 28. února 1948 bylo spojení potvrzeno ministrem vnitra a město obdrželo nové úřední jméno – Teplice.¹¹

Ne vždy však byly Teplice klidným lázeňským městem, kde lidé hledali útěchu od bolestí a trápení a kde využívali léčivých pramenů i kulturního zázemí k načerpání sil. Klidná éra skončila úderem 20. století. V pohraničním městě Teplice-Šanov žilo vysoké procento německého obyvatelstva. S rostoucím vlivem Hitlera v sousedním Německu a vlivem Konráda Henleina v Československu se začala tato menšina ozývat. Dříve klidné soužití přestávalo fungovat a docházelo k různým menším i větším incidentům a schválnostem mezi českými a německými sousedy.

Teplice-Šanov se v roce 1937 staly dějištěm incidentu mezi sudetoněmeckými poslanci a českými četníky. Tato aféra je známá pod názvem Teplický incident. Z téměř neškodné roztržky se během několika dnů stala aféra, o které se mluvilo nejen v Československu a sousedním Německu, ale rozebírala se také na prvních stránkách francouzských, britských i belgických novin. Karl Hermann Frank se snažil před světem prezentovat jako šikanovaný sudetoněmecký politik. Tím chtěl ostatním státům dokázat, že s německou menšinou v Československu není zacházeno nijak dobře, že je zde utlačována a ponižována. Sudetoněmeckou stranou a jejími voliči navíc krátce předtím otrásl skandál týkající se zatčení jejího představitele

¹⁰ Květoslava KOCOURKOVÁ – Karel VILÍM, *Teplice*. s. 30.

¹¹ SOKA Teplice, ONV Teplice 1945 – 1960, Spisy ONV, inv. č. 221.

Heinze Ruthy a jeho obvinění z homosexuality, která v té době byla trestná. Heinz Rutha v cele spáchal sebevraždu, což bylo chápáno jako dosvědčení viny. Sudetoněmecká strana tak potřebovala odvrátit zrak svých voličů od této aféry, k čemuž jí dopomohl právě Teplický incident, který znovu ukázal na společného nepřítele, tedy Československou republiku.¹²

Rokem 1938 začala nepříliš pozitivní doba v historii Teplic. Z města odešlo téměř dva a půl tisíce jeho obyvatel, a to především Židů a Čechů. Do této doby patřily Teplice-Šanov k místům s největší židovskou komunitou v Československé republice (vedle Ústí nad Labem, Liberce a Jablonce nad Nisou¹³). Domy a obchody, které patřily Židům, byly hned po připojení k říši arizovány. Starý židovský hřbitov byl zdevastován a nenávisti neušla ani jedna z dominant města – nová synagoga v Lipové ulici – která byla srovnána se zemí.¹⁴ Persekuci se nevyhnula ani další rasová skupina – Romové. V roce 1939 jim byla zakázána změna pobytu a byli soustředováni v kárných střediscích. Jedno takové středisko se nacházelo právě v Teplicích-Šanově.¹⁵

Teplice-Šanov byly součástí říšské župy Deutsböhmen a spadaly pod vládní obvod Ústí nad Labem. Tento obvod zahrnoval území Krkonoš, Jizerských, Lužických a Krušných hor a také oblasti kolem Labe a Ohře. Spadaly pod něj dva městské okresy (Stadtkreise Liberec a Ústí nad Labem) a 20 venkovských okresů (Landkreise), mezi jinými i Landkreise Teplice.¹⁶

Opuštěné vily v Teplicích-Šanově obsadily za okupace nacistické úřady a organizace. Sídlił zde štáb Říšské pracovní služby (RAD), Schutzpolizei, SA, místní vedení NSDAP apod. Lázně měly být využity hlavně pro německé vojáky.¹⁷

¹² Více in MAŘÍKOVÁ, Jana. *Teplický incident*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta.

¹³ RADVANOVSKÝ, Zdeněk a Václav KURAL. *"Sudety" pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem: Albis International, 2002, s. 81.

¹⁴ KOCOURKOVÁ, Květoslava a Karel VILÍM. *Teplice*. s. 39-40.

¹⁵ RADVANOVSKÝ, Zdeněk a Václav KURAL. *"Sudety" pod hákovým křížem*. s. 82.

¹⁶ *Tamtéž*, s. 97.

¹⁷ *Tamtéž*, s. 40.

Ani Teplicím-Šanovu se zcela nevyhnuly válečné nálety, do města dopadlo 8. května 1945 několik bomb shozených ruskými letci. Ty zasáhly střed města s historickým jádrem a několik domů bývalého židovského ghetta.¹⁸

Změny v počtu obyvatelstva a národnostním složení ve 20. století

V celém okrese dosahoval počet obyvatel v roce 1930 hodnoty 111 162. Z toho bylo 25 302 osob české (nebo slovenské) národnosti (23 %), 80 448 osob německé národnosti (československých státních příslušníků) (72 %), 1 887 říšských Němců (necelá 2 %) a 1 230 Rakušanů (1 %).¹⁹

V roce 1939 klesl počet obyvatel v okrese na 97 112 osob.²⁰ Jak již bylo řečeno, k úbytku došlo hlavně odchodem Čechů a Židů. 90 % z celkového počtu obyvatel tvořily osoby německé národnosti.²¹ Okres Teplice-Šanov patřil mezi ty, ve kterých došlo k největšímu úbytku Čechů. V roce 1939 se jich v okrese nacházelo 10 025.²²

V roce 1947 žilo v okrese 73 268 obyvatel, z toho jen 5 275 osob německé národnosti (7 %).²³

Samotné město Teplice-Šanov patřilo již před válkou k jednomu z největších v severozápadních Čechách. Podle Místopisného slovníku Československé republiky z roku 1929 zde žilo 28 892 obyvatel, z toho 4 406 osob československé národnosti a 22 489 osob národnosti německé.²⁴ Vidíme, že Němci zde tvořili významnou větši-

¹⁸ KOCOURKOVÁ, Květoslava a Karel VILÍM. *Teplice*. s. 41.

¹⁹ JEGROVÁ. *Odsun Němců z Československa a snahy o jejich rozptýlení ve vnitrozemí v letech 1945 - 1950 na příkladu současného okresu Teplice*. Ústí nad Labem, 1994. s. 11.

²⁰ *Odsun: die Vertreibung der Sudetendeutschen: Begleitband zur Ausstellung*. München: Sudetendeutsches Archiv, 1995, s. 359.

²¹ JEGROVÁ. *Odsun Němců z Československa a snahy o jejich rozptýlení ve vnitrozemí v letech 1945 - 1950 na příkladu současného okresu Teplice*. s. 11.

²² BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945*. Praha: Český svaz protifašistických bojovníků, s. 152.

²³ SOKA Teplice, Pamětní kniha lázeňského města Teplice, s. 28.

²⁴ CHROMEC, Břetislav. *Místopisný slovník Československé republiky*. Praha: Tiskem a nákladem Československého kompasu, 1929. s. 651.

nu, téměř 78 % obyvatelstva. Po německé okupaci se počet obyvatel snížil (vlivem odchodu Čechů a Židů), ale přesto neklesl pod dvacet pět tisíc.²⁵

Poválečná léta v Teplicích-Šanově byla poznamenána dalšími přesuny obyvatelstva. Do znovu obnoveného správního okresu Teplice-Šanov, který se rozkládal na ploše necelých dvou set kilometrů čtverečních²⁶, se vraceli původní obyvatelé, lidé nasazení za války na práci i vojáci. Německé obyvatelstvo naopak utíkalo a bylo vyháněno z města, později bylo zařazováno do transportů v rámci transferu. Mohli zde zůstat pouze antifašisté (kteří však často raději volili dobrovolný odchod do Německa), specialisté a odborníci (kteří, pokud jim nebyl dovolen trvalý pobyt, byli zařazováni do posledních transportů z ČSR), osoby žijící ve smíšených manželstvích a Němci, kteří byli vyňati z odsunu na základě humanitních důvodů (stáří, nemoc).

Většina německého obyvatelstva však z Teplic-Šanova odešla a okres začal být osidlován českými přistěhovalci. Teplice-Šanov bylo pro nově příchozí lákavé místo. Zdejší lázeňská tradice poskytovala vidinu bohatství a uvolněné byty a vily nabízely možnost nového bydlení. Tyto byty i vily byly navíc často plně zařízené, protože Němci si své věci nestihli nebo nemohli vzít s sebou. Přesto se ukázalo, že město nedisponuje tolika bytovými prostory, které by pojaly všechny nově příchozí. Do Teplic-Šanova po válce přibylo 47 402 nových obyvatel.²⁷ Za povšimnutí stojí, že více jak 5 % (4 089) těchto nových osídlenců přišlo ze Slovenska a téměř stejný počet osídlenců přišel z ciziny (4 242).

V roce 1947 pak v okrese Teplice žilo 70 807 obyvatel. Ten tak představoval nejhustěji zalidněný okres v pohraničí – žilo zde 370 obyvatel na km².²⁸

²⁵ RADVANOVSKÝ, Zdeněk a Václav KURAL. *"Sudety" pod hákovým křížem*. s. 74.

²⁶ RADVANOVSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 1997. s. 25.

²⁷ *Tamtéž*, s. 176.

²⁸ *Tamtéž*, s. 177.

Situace v Teplicích-Šanově na sklonku války a v prvních měsících po jejím skončení

Situace v posledních dnech války a po jejím skončení byla v pohraniční častě velmi nepřehledná. Města byla přeplněná válečnými zajatci, utečenci, dělníky různých národností, kteří čekali na repatriaci, Němci čekajícími na odsun i prvními novoosídlenci, kteří chtěli využít majetků, které zde německé obyvatelstvo muselo zanechat.

O průběhu posledních válečných dní se můžeme dočíst v Pamětní knize lázeňského města Teplice-Šanov, kde kronikář Karel Bursa popisuje situaci takto:

„Jakmile přišla do okupovaných Teplic zpráva o dobytí Berlína (...) a o postupu armád 8. ukrajinského frontu, zmocnila se teplických Němců panika. Přesto, že byly povolány jednotky Volkssturmu a stavěny v Pražské ulici barikády podobně jako na Zámeckém náměstí, tedy na obou výpadních silnicích na Prahu a na Duchcov a Bílinu. Po tři následující dny, tj. 5., 6. a 7. května 1945 byl v teplických ulicích stále stejný žalostný obraz německé pýchy: utíkající rodiny s dětmi a hory zavazadel, zmatek na ulicích, prchající davy, řada sebevražd (...). Mezi davy poděšených lidí se mísila vojenská auta bez jakéhokoliv ohledu nejen na dopravní předpisy, ale i bez ohledu na lidi. Evakovala se nemocnice města Berlína, která od roku 1944 byla umístěna v budovách lázní.“²⁹

Z Teplic-Šanova uprchl ještě před skončením války, 6. května, poslední člen knížecího rodu a majitel teplického panství Clary-Aldringen, jehož rod se v 17. století zasloužil o založení zdejších lázní.³⁰

Již 7. květen 1945 předznamenal příchod Rudé armády. Z pohoří Krušných hor se ozývalo vytrvalé dunění tanků. 8. května večer byl zlomen poslední německý odpor na linii Moldava – Cínovec – Altenberg – Geising – Dippoldiswalde a Teplice-

²⁹ SOKA Teplice, Pamětní kniha lázeňského města Teplice, s. 21.

³⁰ *Tamtéž.*

Šanov byly osvobozeny sovětskou armádou (Koněvovými útvary).³¹ Několik dalších dní městem proudily tanky, které však pouze projížděly a pokračovaly dále přes Lovosice do Prahy.³² Teprve v dalších dnech přicházely další ozbrojené jednotky, které v pohraničí likvidovaly poslední zbytky nacistické armády.³³ Poradit si musely také s příslušníky werwolfu, kteří se pohybovali v okolí Bouřňáku.³⁴

Někteří Němci se s koncem války a s nastalou situací vyrovnávali velmi špatně, množily se sebevraždy. V Teplicích-Šanově ji spáchalo k 5. červenci 1945 100 německých obyvatel.³⁵

Pro Němce začala hned po válce platit různá omezení a opatření. Potravinové přídělky měly být vydávány v takovém množství, které pobírali Židé za okupace. Němci ztratili právo volit či být voleni do zastupitelských sborů. Nesměli také sloužit v československé armádě. Německé školy byly uzavřeny. Němci museli nosit zvláštní znamení – bílou (či žlutou) pásku s písmenem „N“.³⁶ Byly jim zakázány sňatky s osobami československé národnosti.³⁷ V červnu 1945 přišel zákaz vydávání německých tiskovin.³⁸ Dále museli Němci odevzdat veškeré rozhlasové přijímače.³⁹ Omezení byli také v pohybu, nemohli po určité hodině vycházet ze svých domovů a

³¹ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II.1.* Středokluky: Susa, 2010, s. 22.

³² SOKA Teplice, Pamětní kniha lázeňského města Teplice, s. 22.

³³ RADVANOVSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948.* s. 53.

³⁴ JEGROVÁ. *Odsun Němců z Československa a snahy o jejich rozptýlení ve vnitrozemí v letech 1945 - 1950 na příkladu současného okresu Teplice.* s. 14.

³⁵ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů.* CD – příloha ke knižnímu vydání, dokument č. 270 – 1945, 5. července, Praha. – Na Hlavním štábu MNO, 2. oddělení, sestavený přehled zpráv došlých do 4. července; výňatky o situaci osob odsunutých z československého území do Rakouska; průběh „evakuace“ německého obyvatelstva v různých pohraničních lokalitách; nálada mezi Němci a jejich pokusy o odpor; postoj Američanů v západních Čechách vůči německým starousedlíkům.

³⁶ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II.1.* s. 92.

³⁷ *Tamtéž*, s. 310-311, dokument č. 66 – 1945, 22. května, Praha – Oběžník MV s pokyny pro vydávání osvědčení o způsobilosti k uzavření sňatku cizích státních příslušníků a osob bez státní příslušnosti; všeobecný zákaz uzavírání sňatku mezi osobami německé a „československé“ národnosti.

³⁸ *Tamtéž*, s. 417, dokument č. 136 – 1945, 5. června, Praha – Výnos MV nařizující zastavit vydávání německých a česko-německých tiskovin veřejnými orgány.

³⁹ *Tamtéž*, s. 528, dokument č. 208 – 1945, 19. června, Praha – Oběžník MV o odebrání rozhlasových přijímačů osobám „státně nespolehlivým“.

nemohli cestovat ve veřejných dopravních prostředcích. Zabavena jim byla i jízdní kola a nesměli používat telefony či telegrafy. Pro nákupy byla Němcům vyhrazena jen krátká doba a v obchodech museli mluvit česky. Zakázán jim byl vstup do divadla, kin, restaurací a lázní a nesměli se zdržovat na veřejných prostranstvích. Diskriminační nařízení se týkala i použití samotného označení *Němec*, které se muselo začít psát s počátečním malým písmenem.⁴⁰

Opatření vůči německému obyvatelstvu se týkala i financí. Vyhláška ministerstva financí ze dne 22. června 1945 zakazovala jakékoliv výplaty nebo převody z vkladů a účtů Němců, německých podniků či institucí. Zakázán byl také převod vkladních a spořitelních knížek, které patřily Němcům, na jiné osoby. Němci si nesměli vybrat ani své depositní schránky. Veškeré platby ve prospěch Němců musely být připisovány na vázaný účet, jedinou výjimku představovaly mzdy, penze a nemocenské nepřekračující částku 2 000 K měsíčně. Němci navíc měli odevzdat do vázané úschovy akcie, cenné papíry, drahé kovy, perly, umělecké předměty a podobné cenné věci.⁴¹ Co se týče vkladů, účtů, deposit a bezpečnostních schránek, obdržely všechny peněžní ústavy v Teplicích-Šanově v březnu 1946 výzvu, aby došlo k uzavěrce těchto položek u osob, které byly vyšetřované ze zrady proti republice nebo z kolaborace, a uvolňovány nemusely být ani osobám, které byly viny zproštěny. Uvolnění vkladů bylo možné jen u osob, které dokázaly, že u nich nebyly splněny podmínky pro konfiskaci podle dekretu č.108/1945 Sb.

Po skončení války muselo takzvaně státně nespolehlivé obyvatelstvo čelit i restrikcím, které se týkaly nemovitého majetku. Ve znění několika dekretů prezidenta republiky se změnila majetkové poměry německého obyvatelstva.

O konfiskaci majetku se hovoří již v Košickém vládním programu. V XI. kapitole je zmíněno, že je třeba „*jednou provždy vyrvati českou a slovenskou půdu*

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 93.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 559, dokument č. 229 – 1945, 22. června, Praha – Vyhláška MF o zajištění německého majetku; vázané účty a vázaná úschova cenných předmětů.

*z rukou cizácké německo-maďarské šlechty, jakož i z rukou zrádců národa a dáti ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků“.*⁴²

Již 19. května byl vydán dekret č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. Tento dekret anuluje veškeré majetkové převody a majetkově-právní jednání, která byla uzavřena po 28. září 1938 a uvaluje národní správu na majetek osob státně nespolehlivých. Národní správa byla zavedena také do podniků a závodů vlastněných takovými osobami.⁴³

Konfiskace zemědělského majetku pak byla ustanovena v červnu 1945 dekretem č. 12/1945. Na jeho základě se mohl zkonfiskovat veškerý zemědělský majetek, který byl doposud ve vlastnictví osob německé a maďarské národnosti a také osob, které se provinily proti republice. Konfiskace se vztahovala na zemědělskou a lesní půdu, jakož i na budovy k těmto pozemkům patřící a také na veškeré movité příslušenství a zvířata.⁴⁴

Dekret č.108/1945 Sb. z 25. října 1945 pak k majetku, který mohl být zkonfiskován, přidal ještě ostatní německý majetek, který nebyl nutný pro přímou osobní potřebu.⁴⁵ Soupis takového nepřátelského majetku měly sepsat okresní národní výbory (okresní správní komise) a zaslat jej Fondu národní obnovy v Praze.⁴⁶

Ve Státním okresním archivu v Teplicích jsou dochovány částečné seznamy osob, které konfiskaci podléhaly.

17. března 1947 vydal MNV v Teplicích-Šanově vyhlášku, ve které oznamoval, že zkonfiskovaný německý majetek bude rozprodáván. Kupujícími mohli být

⁴² *Tamtéž*, s. 222 dokument č. 1 – 1945, 5. dubna, Košice – Program první československé vlády NF přijatý na její první schůzi dne 5. dubna 1945 (výňatky).

⁴³ Dekret presidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů č.5/1945 Sb.

⁴⁴ Dekret presidenta republiky ze dne 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.

⁴⁵ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II.1.* s. 91.

⁴⁶ SOKA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 225, inv. č. 271.

jen ti, kteří již majetek, který měli v držení, řádně přihlásili, popřípadě tak mohli učinit do 31. března 1947.⁴⁷ Třídění, prodejní odhad i samotný prodej prováděly zvláštní prodejní komise, které ustanovil MNV v Teplicích-Šanově a schválila oblastní úřadovna Osidlovacího úřadu a Fond národní obnovy.⁴⁸

Teplice-Šanov hrály svoji roli i ve vyhánění německého obyvatelstva z jiných částí republiky. Po železnici byli do zdejšího prostoru přepravováni Němci, jejichž cesta vedla dále přes hranice směrem na Chemnitz⁴⁹ a Drážďany.⁵⁰ Tyto transporty byly do Teplic-Šanova dopravovány nejčastěji v ranních hodinách, přičemž překročení hranic mělo být ukončeno před soumrakem.⁵¹

Jelikož byli přes Teplice-Šanov přepravováni Němci z mnoha oblastí Československé republiky, docházelo k přeplňování místních komunikací. Situace byla tak kritická, že v červenci 1945 musela být zvolena jiná varianta přesunu, protože „*oblast Teplice-Šanov byla údajně prakticky nepoužitelná*“.⁵² Jako alternativa byl zvolen směr na Žitavu.⁵³

O tom, že situace v Teplicích-Šanově byla po skončení války dosti nepřehledná, svědčí i vyslání uniformované policie z Prahy, která měla za úkol zaručit ve městě pořádek a bezpečnost. Kromě toho měla policie zajistit státní majetek a nedovolit jeho zbytečné ničení.⁵⁴ Tato uniformovaná policie takto zajistila například i

⁴⁷ SOKA Teplice, MNV Teplice, karton 53, inv. č. 262/53.

⁴⁸ *Tamtéž*.

⁴⁹ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II.1.* s. 519.

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 728.

⁵¹ *Tamtéž*, s. 645, dokument č. 288 – 1945, 11. července, Praha – Dálnopisná zpráva Velitelství VO1 pro velitelství II. armádního sboru v Hradci Králové a Velitelství VO3 v Brně o závadách při provádění „evakuace“ Němců a požadavcích představitelů RA.

⁵² *Tamtéž*, s. 728.

⁵³ *Tamtéž*.

⁵⁴ *Tamtéž*, s. 555, dokument č. 227 – 1945, 21. června, Teplice-Šanov – Hlášení Velitelství SNB v Teplicích-Šanově na Generální velitelství uniformované policie o bezpečnostních poměrech ve městě od 14. května; zákrok proti některým „revolučním“ ozbrojeným složkám; zabavování rozhlasových přijímačů osobám německé národnosti.

teplický zámek, jehož majitel hrabě Clary-Aldringen utekl těsně před příchodem Rudé armády přes západní Čechy do Bavorska.⁵⁵

Policii měly být při udržování pořádku nápomocny některé skupiny a organizace. Byla to například organizace Pěst, která byla složena z příslušníků komunistické strany. Její členové byli ozbrojeni.⁵⁶ Pomáhat s pořádkem se snažili i partyzáni. O tom, že tato pomoc byla někdy spíše kontraproduktivní a sloužila k osobnímu obohacování členů těchto skupin, svědčí hlášení Velitelství SNB v Teplicích-Šanově. V něm si Karel Havránek stěžuje, že „*tyto složky (Pěst, partyzáni, atd.) hleděly si více svého vlastního obohacení, než úkolu nás podpořit k udržení pořádku*“.⁵⁷ Mělo docházet i ke krádežím nejen v německých, ale i v českých bytech.⁵⁸

Z původních 20 policistů, kteří byli do Teplic-Šanova přiděleni 17. května 1945, se počet do 21. června 1945 zvýšil na 99 (posily byly přivolány z Prahy, Kladna, Českých Budějovic, Hradce Králové a z Plzně), přičemž tito policisté nevykonávali službu pouze v Teplicích-Šanově, ale i v Řetenicích, Trnovanech, Novosedlicích a Proboštově.⁵⁹

Postupně se podařilo prvotní nepřehlednou situaci a zmatky uklidnit. V týdenní zprávě Okresního četnického velitelství v Teplicích-Šanově se píše, že „*bezpečnostní poměry se pozvolna uklidňují a usměrňují*“.⁶⁰

Přestože situace po skončení války byla v Teplicích-Šanově klidnější než kupříkladu v sousedním Ústí nad Labem (výbuch v bývalé rafinérii cukru v Krásném Březně, která za okupace sloužila jako muniční sklad, a následné násilí páchané na

⁵⁵ *Tamtéž.*

⁵⁶ *Tamtéž*, CD – příloha ke knižnímu vydání, dokument č. 260B – 1945, 30. června, Duchcov, Hlášení Velitelství stanice SNB v Duchcově pro Zemské velitelství SNB v Praze o odporu ozbrojené složky „Pěst“ proti rozpuštění.

⁵⁷ *Tamtéž*, s. 555, dokument č. 227 - 1945, 21. června, Teplice-Šanov – Hlášení Velitelství SNB v Teplicích-Šanově na Generální velitelství uniformované policie o bezpečnostních poměrech ve městě od 14. května; zákrok proti některým „revolučním“ ozbrojeným složkám; zabavování rozhlasových přijímačů osobám německé národnosti.

⁵⁸ *Tamtéž.*

⁵⁹ *Tamtéž.*

⁶⁰ *Tamtéž*, CD – příloha ke knižnímu vydání, dokument č. 204 C – 1945, 18. června, Teplice-Šanov – Týdenní zpráva Okresního četnického velitelství v Teplicích-Šanově pro Velitelství četnického oddělení v Ústí nad Labem o situaci v okrese; bezpečnostní, zásobovací a správní poměry; dílčí bilance „evakuace“ německého obyvatelstva.

německém obyvatelstvu, které si vyžádalo 40 – 100 životů ústeckých Němců⁶¹), nevyhnuly se násilné činy ani zdejšímu okresu. Například ve Velvětech se nacházela muniční továrna, která se v červnu a červenci 1945 stala místem poprav. Začátkem června byla do továrny vyslána skupina vojáků a dobrovolců, ke kterým se připojilo ještě 20 partyzánů. Tato skupina měla za úkol střežit pod vedením poručíka Antonína Černého střelivo a traskaviny, které byly v továrně uloženy. Poručík Černý však kromě hlídání munice vyjížděl spolu s dalšími vojáky do okolí Velvět a zatýkal Němce, kteří měli být členy SS či jiných nacistických organizací. Tyto zatčené buď posílal do Teplic-Šanova, nebo je odváděl do zmíněné továrny. Pobožce státní bezpečnosti se podařilo vypátrat, že přibližně 80 Němců bylo popraveno a pohřbeno přímo tam. Antonín Černý měl mít na svědomí většinu těchto exekucí, přičemž se údajně choval velmi hrubě a nezřídka byl při tomto konání opilý.⁶² Když pro něj přišli důstojníci, aby jej na příkaz ministerstva národní obrany zatknuli, spáchal sebevraždu.⁶³

Správa v Teplicích-Šanově

Hned 8. května 1945 se poprvé sešel Revoluční národní výbor, který měl dočasně spravovat jak samotné město Teplice-Šanov, tak také celý okres.⁶⁴ Řádné volby pro ustanovení okresního národního výboru byly naplánované na 6. června, nakonec z nich bylo po dohodě s ministrem vnitra upuštěno a místo toho byli jmenováni členové okresní správní komise. Ta poté dosadila do obcí okresu místní správní komise.

Pracovní náplň okresní správní komise se týkala zásobování okresu potravinami, obnovení klidu a bezpečnosti ve městě apod. Připravovala také realizaci nu-

⁶¹ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. II.3 – CD – příloha ke knižnímu vydání, Obrazová příloha – Ústí nad Labem 31. 7. 1945.

⁶² *Tamtéž*, dokument č. 81 – 1947, 24. července, *Teplice-Šanov. – Zpráva Pobočky Státní bezpečnosti v Teplicích-Šanově o „porevolučních událostech“ v roce 1945 ve Velvětech*.

⁶³ *Tamtéž*.

⁶⁴ SOKA Teplice, Pamětní kniha lázeňského města Teplice, s. 22.

ceného vysídlování německého obyvatelstva, posuzovala žádosti o vynětí z odsuvných akcí či odklady termínů či potvrzovala národní spolehlivost.⁶⁵

OSK se po válce skládala z členů jak české tak i německé národnosti, ryze české zastoupení měla až od července 1945, jak se dovídáme ze zápisu schůze z 9. července, kde se praví, že „*okresní státní komise (byla) od německých zaměstnanců úplně vyčištěna*“.⁶⁶

Okresní státní komise v Teplicích-Šanově se skládala z následujících referátů: péče a družstevnictví, osidlování a bytová péče, školství a kultura, zajištění státního majetku, správa živností a průmyslu, živnostensko-právní referát a samospráva.⁶⁷

V červenci 1946 se konala první ustavující schůze Okresního národního výboru v Teplicích-Šanově, který převzal agendu OSK. Následuje výčet referátů a komisí fungujících v rámci ONV v Teplicích-Šanově.

Referáty:

- zdravotní
- bezpečnostní⁶⁸
- vázaného hospodářství
- dopravní
- zemědělský
- školský a kulturní
- finanční
- živnostenský, osidlovací a konfiskační

Komise:

- trestní
- mimořádná vyživovací
- družstevní
- branná
- prověřovací komise pro státní občanství a otázky Němců
- sociální

⁶⁵ ŠPAČEK, Jiří. *Třicet let svobodného Teplicka*. s. 9.

⁶⁶ SOKA Teplice, ONV Teplice 1945-1960, Úřední knihy, III. Záznamy schůzí rady ONV 4. 7. 1946 - 26. 9. 1947.

⁶⁷ SOKA Teplice, ONV Teplice 1945-1960, Úřední knihy, Zápisy schůzí pléna 1946-1948.

⁶⁸ Jeho součástí se stala 1. července 1946 pobočka státní bezpečnosti. SOKA Teplice, MNV Teplice, karton 66.

- zdravotní
- průmyslová a plánovací⁶⁹

Mimořádný lidový soud v Litoměřicích

V Československé republice vznikaly po skončení války mimořádné lidové soudy. Jejich zákonným předpisem byl dekret prezidenta republiky ze dne 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech 16/1945, Hlava II. Stěžejním úkolem mimořádných lidových soudů bylo postihnout zločiny německých nacistů a soudit a potrestat domácí zrádce a kolaboranty.⁷⁰

Okres Teplice-Šanov spadal pod pravomoc Mimořádného lidového soudu v Litoměřicích⁷¹, který byl ustanoven na schůzi vlády 24. srpna 1945 a svoji činnost započal 27. září téhož roku.⁷² Za dobu svého působení řešil 2 038 případů⁷³, přičemž trest byl vyneset v 1 077 případech.⁷⁴

Obvinění z Teplic-Šanova byli soustředováni v budově okresního soudu, celkem se jednalo o 827 osob.⁷⁵ Ve většině případů byl udělen trest odnětí svobody, po odpykání trestu byli Němci vysídleni. Pouze jedenkrát byl udělen trest smrti, a to Maxmilianu Kaiserovi, který přivodil smrt německému sociálnímu demokratovi Josefu Pernerovi z Lysce. Poprava byla vykonána 7. července 1946.⁷⁶

⁶⁹ SOKA Teplice, ONV Teplice 1945-1960, Úřední knihy, Zápisy schůzí pléna 1946-1948.

⁷⁰ LOZOVIUKOVÁ, Kateřina, SUCHÁ, Jitka a RADVANOVSKÝ, Zdeněk. *Mimořádný lidový soud v Liberci a Litoměřicích v letech 1945-1948*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta, 2001. s. 14-15.

⁷¹ Několik jedinců, kteří za války působili přechodně v Teplicích-Šanově, bylo souzeno také u Mimořádného lidového soudu v Chebu.

⁷² *Tamtéž*, s. 17.

⁷³ *Tamtéž*, s. 51.

⁷⁴ *Tamtéž*, s. 52.

⁷⁵ *Tamtéž*, s. 17.

⁷⁶ *Tamtéž*, s. 75.

2. Vyhánění německého obyvatelstva z Československé republiky

Po skončení války začalo v Teplicích-Šanově docházet k vyhánění německého obyvatelstva. Bylo uskutečňováno různými subjekty, podílelo se na něm četnictvo, partyzáni i OSK.

Vysídlování bylo prováděno systematicky dům po domu. Němci byli dopravováni motorovými vozidly (nebo museli jít sami pěšky) na Cínovec (Cinvald) ke státním hranicím, kde byli podrobeni důkladné prohlídce pohraniční strážě. Po ní se Němci vydali pěšky přes hranice.⁷⁷

Oběžníkem Zemského národního výboru v Praze adresovanému všem okresním národním výborům či okresním správním komisím v Československu ze dne 12. června 1945 bylo určeno, že Němci, kteří jsou určeni pro vysídlení, si s sebou mohli odvézt osobní věci o váze do 30 kg na osobu (nutno dodat, že váha se v různých dokumentech liší, např. v brožuře vydané osídlovacím referátem OSK v Teplicích-Šanově se udává 35 kg na osobu⁷⁸, v návrhu Velitelství VO1 se uvádí 60 kg na osobu⁷⁹, při vysídlování Němců z Karlových Varů bylo povoleno zavazadlo o maximální váze 25 kg⁸⁰, Němci z Českých Budějovic si mohli odvézt osobní věci o

⁷⁷ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. II.1. s. 486 dokument č. 180 – 1945, 13. června, Praha – Hlášení 2. štábu Velitelství VO1 o situaci v prostoru Děčín-Podmokly – Teplice-Šanov k 9. červnu; první vysídlovací akce v Chabařovicích a Teplicích-Šanově; příprava vystěhování Němců v Děčíně-Podmoklech; nálada obyvatelstva a bezpečnostní situace; otázka antifašistů.

⁷⁸ *Tamtéž*, CD – příloha ke knižnímu vydání, dokument č. 369E – 1945, 10. srpna, Teplice-Šanov – Výňatky z tištěné brožury osídlovacího referátu OSK v Teplicích-Šanově obsahující pokyny pro provádění „evakuace“, osídlování a ubytování, výjimky pro antifašisty, Rakušany, dočasně nenahraditelné pracovníky, osoby ve věku nad 70 let, těžce nemocné a příslušníky „smíšených manželství“, pracovní povinnost a koncentrace předběžně zůstávajících Němců v jednotlivých městských čtvrtích či bytech; návrh provést osídlení v případě potřeby i pomocí donucovacích prostředků.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 714, dokument č. 333 – 1945, [k 28. červenci], Praha – Návrh na „urychlený odsun německého obyvatelstva“ vypracovaný velitelstvím VO1.

⁸⁰ *Tamtéž*, CD – příloha ke knižnímu vydání, dokument č. 330C – 1945 [od 27. července], Karlovy Vary – Zpráva poručíka Otakara Khopa, pobočníka posádkového velitele v Karlových Varech, o dosavadním „vyhošťování“ německých uprchlíků a následně i části autochtonních německých obyvatel Karlových Varů přes Boží Dar.

váze do 50 kg⁸¹). Za hranice však nesměly být vyvezeny šperky, věci ze zlata (vyjma snubních prstenů), drahé kameny, stříbrné nářadí, drahé koberce, kožešiny, obrazy a československé peníze.⁸²

V této době docházelo k častému rozkrádání německého majetku. Němcům byly zabavovány věci, které museli ponechat ve svých bytech, zavazadla, která si s sebou směli vzít pro transport, byla několikrát prohlížena, přičemž docházelo ke zcizování dalšího majetku apod.⁸³

Podle dochovaných údajů bylo v období od června do srpna 1945 vysídleno z prostoru Teplic-Šanova 18 922 osob.⁸⁴ Vysídlování však bylo prováděno i v předchozích měsících, o čemž svědčí zprávy došlé na Velitelství VO1, ve kterých je uvedeno, že do 9. července 1945 bylo z Teplic-Šanova vysídleno 23 018 osob neslovanského původu.⁸⁵ Okresní správní komise v Teplicích-Šanově pak uváděla, že od května do 15. srpna bylo z okresu vysídleno celkem 33 739 osob.⁸⁶ Počet vy-

⁸¹ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 3, Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování.* Dokument č. 68 – 1947, 25. června, České Budějovice. – Zpráva Oú Stb v Českých Budějovicích pro MV o poměrech v Tušti v „době porevoluční“.

⁸² ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II.1.* s. 474 dokument č. 172 – 1945, 12. června, Praha – Oběžník ZNV v Praze všem ONV (OSK) v zemi České; „Opatření k vystěhování Němců“; pokyn k okamžitému zahájení akce; ustanovení o vynětí některých skupin obyvatelstva, o povolených příručích zavazadlech a způsobu transportu.

⁸³ Tamtéž, dokument č. 403 B – 1948, 25. září, Niederfrauendorf (Sasko). – „Evakuační stížnost proti Československé Republice“ od Johanna Radla, údajně rakouského státního příslušníka antinacistického smýšlení nuceně vysídleného z Teplic-Šanova začátkem června 1945, adresovaná prezidentu republiky; podrobné líčení průběhu prvních „evakuací“ v Teplicích-Šanově a vyčíslení finančních a hmotných škod.

⁸⁴ Tamtéž, CD – příloha ke knižnímu vydání, dokument č. 366B – 1945, 9. srpna, Praha. – Přehled vysídlování německého obyvatelstva v oblasti I. armádního sboru od začátku června do začátku srpna 1945 zaslaný velitelstvím I. sboru na Velitelství VO1. a 400B – 1945, [září] – Přehled o postupu vysídlování německého obyvatelstva do konce srpna 1945: a) Hlášení velitelství I. armádního sboru pro Velitelství VO1; b) hlášení velitelství II. armádního sboru pro Velitelství VO1; c) hlášení velitelství dělostřelectva VO1 pro Velitelství VO1.

⁸⁵ Tamtéž, CD – příloha ke knižnímu vydání, dokument č. 327D – 1945, 25. července, Praha – Souhrn zpráv došlých do 24. července 1945, 17 hod. na Velitelství VO1, 2. oddělení (výňatky); právy o různých projevech nesouhlasu německého obyvatelstva s nově vzniklou situací a o aktivitách vedoucích k jejich potlačení; nálady a chování Němců; postup vysídlování v prostoru mezi Duchcovem a Ústím nad Labem od začátku června; politicko-správní poměry v severozápadních Čechách.

⁸⁶ RADVANOVSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948.* s. 66.

hnaných Němců v období od konce války do června 1945 tedy není možné přesně určit, protože údaje se od sebe liší. Počty kolísají od 7 734 do 14 817 osob, ale ani tyto čísla nemusí odpovídat realitě, protože přesné statistiky nikdo nevedl.

O situaci nuceného vysídlování v prvních poválečných měsících se nám dochovaly konkrétní případy. Svůj nucený odchod z Teplic-Šanova popsal například Johann Radl ve své stížnosti adresované prezidentu republiky.⁸⁷ Tato stížnost nám nabízí pohled na vyhánění očima přímého účastníka. Johann Radl byl rakouské státní příslušnosti. Ve svém dopise popisuje nejen svoji vlastní tzv. evakuaci (jak bylo vyhánění nazýváno v dobové terminologii), ale také celkovou atmosféru, která panovala v Teplicích-Šanově v červnu 1945. Jeho popis ukazuje, že eskortování německého obyvatelstva se účastnili partyzáni a partyzánky. Němci byli hned z rána vyhnáni ze svých domovů a v doprovodu partyzánů byli odváděni pryč. Johann Radl byl svědkem evakuace velkého zástupu lidí z okolí jeho bydliště, ale přesto nepředpokládal, že by se nucené vysídlení mohlo dotknout i jeho, protože nebyl činný v žádných německých skupinách ani nesloužil v německé armádě. Po 11 hodině 6. června 1945 přišli do Radlova domu 4 partyzáni a jeden četník. Johann Radl se jim snažil předložit listiny, které dokazovaly jeho loajálnost, ale partyzáni ani četník jich nedbali. Místo toho byly Radlovi a jeho manželce zabaveny peníze, hodinky, zlaté a stříbrné náramky k hodinkám a další věci. Poté byli vyzváni, aby okamžitě opustili byt. S sebou si mohl vzít Radl jeden malý kufřík a jeho žena ruksak, ve kterém mohli mít pár kusů oblečení a jídelní příbor. Museli tedy opustit kompletně zařízený byt jen se dvěma menšími zavazadly. Dokumenty, které potvrdily jeho loajalitu a bezúhonnost mu byly sebrány a nevráceny, ač o ně výslovně žádal.

Spolu s dalšími vysídlení byl Johann Radl s manželkou odveden na Brahmsovo náměstí, kde byli podrobni prohlídce, při které jim byly zabaveny další

⁸⁷ *Tamtéž*, dokument č. 403 B – 1948, 25. září, *Niederfrauendorf (Sasko)*. – „*Evakuační stížnost proti Československé Republice*“ od Johanna Radla, údajně rakouského státního příslušníka antinacistického smýšlení nuceně vysídleného z Teplic-Šanova začátkem června 1945, adresovaná prezidentu republiky; *podrobné líčení průběhu prvních „evakuací“ v Teplicích-Šanově a vyčíslení finančních a hmotných škod.*

věci (náušnice, některé kusy oblečení). Poté byli vedeni směrem k hraničnímu přechodu Cinvald (Cínovec). Zde byli znovu podrobena prohlídce, při které jim bylo znovu odebráno několik dalších věcí. Poté přešli hranice. V německém pohraničí byla situace kritická, všude bylo mnoho vysídlenců (jen ten samý den bylo přes hranice z Teplic-Šanova převedeno přes 600 Němců⁸⁸). Silnice byly přeplněné a nebylo ani kde ulehnout, protože všechny ubytovny i noclehárny v okolí byly obsazené dalšími evakuovanými.

Tato neorganizovaná „evakuace“, byla zastavena v létě 1945 – 7. srpna oznámil major Rudé armády Nikeforov, že již žádné další transporty nepřijme. Pokud by nedošlo k zastavení vysídlovacích akcí, nařídil by uzavření hranic.⁸⁹

Osídlovací referát v Teplicích-Šanově vydal v srpnu 1945 tištěnou brožuru s názvem *Osídlování pohraničí. Pokyny pro provádění evakuace, osídlování a ubytování vydané na základě dosavadních zkušeností Osídlovacím referátem Okresní správní komise v Teplicích-Šanově*. Brožura obsahovala informace o tom, jak postupovat při dalším vysídlování německého obyvatelstva, které mělo pokračovat začátkem roku 1946. V brožuře je zmíněno, že osídlovací činnost se sestává ze tří samostatných procesů:

1. *Ponechat a statisticky podchytit všechny němce (maďary) jež, ať již z jakýchkoli důvodů, nelze prozatím vystěhovat. Tím zajistí se hospodářský život v pohraničí.*
2. *Nahradit pracující němce (maďary) českým osazenstvem.*
3. *Zajistit českým pracovníkům alespoň takové existenční podmínky, jako měli dosud, hlavně přiměřenou odměnu, stravování a byt.⁹⁰*

⁸⁸ *Tamtéž*, dokument č. 366 B – 1945, 9. srpna, Praha. – *Přehled vysídlování německého obyvatelstva v oblasti I. armádního sboru od začátku června do začátku srpna 1945 zaslaný velitelstvím I. sboru na Velitelství VO1.*

⁸⁹ *Tamtéž*, dokument č. 362 – 1945, 7. srpna, Praha. – *Hlášení 2. oddělení štábu Velitelství VO1 na 1. oddělení štábu téhož velitelství o zastavení „evakuace“ německého obyvatelstva z Teplicka představitelem RA a o nařízení I. armádního sboru „přesměrovat“ odsunové transporty na Děčín.*

Brožura dále ujasňovala proces budoucího transferu německého obyvatelstva, shrnovala zásady, kterými se bude okresní osidlovací komise spolu s národními výbory řídit. V brožuře byly obsaženy pokyny, jak postupovat při vysídlování Němců (nutnost předání klíčů od bytu či domu, policejní doprovod vysídlovaných, předání na hranicích apod.), a informace, co si Němci mohli vzít s sebou (v tomto případě je povoleno 35 kg osobních věcí na osobu).

Publikace se vyjadřuje také k těm skupinám německého obyvatelstva, které měly povoleno zůstat v republice. Pokyny se vyznačují zpřísněním pravidel. Například Němci, kteří byli prozatím uznáváni jako antifašisté, museli znovu svou protinacistickou činnost věrohodně prokázat. Teprve pro překontrolování těchto skutečností protifašistickou komisí zřízenou při okresní správní komisi mohli získat novou platnou legitimaci, která jim zajišťovala, že byli postaveni na roveň československým státním občanům.

Velký důraz byl kladen na otázku nepostradatelných německých pracovních sil. O tom, zda bylo nezbytně nutné ponechat Němce v závodech a podnicích, měl rozhodovat český majitel či národní správce. Pokud takového nebylo, měl situaci prověřit národní výbor či správní komise. Když bylo potřeba německých pracovníků k udržení chodu podniku, obdrželi povolení k pobytu i s celou svou rodinou.

V republice mohli zůstat také osoby starší 70 let, těžce nemocní a manželé žijící ve smíšených manželstvích. U všech Němců (a Maďarů), kteří mohli z výše uvedených důvodů zůstat v Československé republice a kteří podléhali pracovní povinnosti (od 14 do 60 let), se dbalo na to, aby byli do práce opravdu zapojeni. Podíleli se na činnostech v zemědělství, odklízeli trosky, čistili prostory obcí, opra-

⁹⁰ *Tamtéž*, dokument č. 369 E – 1945, 10. srpna, Teplice-Šanov. – *Výňatky z tištěné brožury osidlovacího referátu OSK v Teplicích-Šanově obsahující pokyny pro provádění „evakuace“, osídlování a ubytování; výjimky pro antifašisty, Rakušany, dočasně nenahraditelné pracovníky, osoby ve věku nad 70 let, těžce nemocné a příslušníky „smíšených manželství“; pracovní povinnost a koncentrace předběžně zůstávajících Němců v jednotlivých městských čtvrtích či bytech; návrh provést osídlení v případě potřeby i pomocí donucovacích prostředků.*

vovali či stavěli silnice, uklízeli opuštěné domy, prováděli pomocné práce v průmyslu a jiné úkony.⁹¹

Kromě Němců a Maďarů se autoři věnovali i vysídlování rakouských státních příslušníků, které mělo řídit rakouské zastupitelství.

Jak je patrné již z názvu brožury, obsahovala informace o osídlování, které bylo s vysídlováním spjato. Německé obyvatelstvo, které bylo z pohraničí vysídleno, bylo potřeba nahradit obyvatelstvem novým.

Všechna tato témata budou podrobněji rozpracována v následujících kapitolách.

⁹¹ *Tamtéž*, – příloha ke knižnímu vydání, dokument č. 369 E – 1945, 10. srpna, Teplice-Šanov. – Výňatky z tištěné brožury osídlovacího referátu OSK v Teplicích-Šanově obsahující pokyny pro provádění „evakuace“, osídlování a ubytování; výjimky pro antifašisty, Rakušany, dočasně nenahraditelné pracovníky, osoby ve věku nad 70 let, těžce nemocné a příslušníky „smíšených manželství“; pracovní povinnost a koncentrace předběžně zůstávajících Němců v jednotlivých městských čtvrtích či bytech; návrh provést osídlení v případě potřeby i pomocí donucovacích prostředků.

3. Shromažďování německého obyvatelstva v táborech a střediscích

Po skončení války začala myšlenka transferu Němců z místního okresu nabývat reálné podoby. Bylo tedy nutné řešit otázku, která s tímto problémem souvisela, a to shromažďování německého obyvatelstva a jeho umístění před odsunem. Stejně tak vyvstala potřeba internovat Němce, na které byla uvalena tzv. ochranná vazba, tedy byli podezřelí ze spáchání činů trestných podle retribučních předpisů⁹². Navíc musely orgány státní správy řešit také problematiku válečných zajatců či ilegálních navrátilců z Německa. Všem těmto osobám bylo zapotřebí zajistit dočasné místo k pobytu. Situace byla na mnohých místech nepřehledná a nebylo v silách úřadů, aby každé skupině obyvatelstva zajistila vlastní tábor. Proto se stávalo, že v jednom zařízení pobývali jak neprovinění civilisté, kteří čekali na zařazení do transportu, tak například i váleční zajatci.⁹³

Otázka vytváření táborů pro internaci německého obyvatelstva se zmiňuje již v Košickém vládním programu. V IX. kapitole se píše, že „budou zřízeny tábory pro konfinování německých a maďarských příslušníků, kteří měli jakoukoliv spojitost s nacistickými a fašistickými organizacemi, s jejich aparátem a s jejich ozbrojenými a teroristickými formacemi“⁹⁴

V prvních poválečných týdnech a měsících byla situace kolem táborů zřízených pro Němce značně nepřehledná, teprve v létě roku 1945 došlo k vyprofilování tří základních typů táborů. Vznikaly internační tábory, sběrné tábory a tábory pracovní.

Internační tábory zadržovaly osoby v tzv. ochranné vazbě. Ve sběrných táborech se shromažďovaly osoby, které měly být v nejbližší době vysídleny z Československé republiky. V pracovních táborech pak přebývali ti, kteří byli

⁹² ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. II.1. s. 139.

⁹³ *Tamtéž*, s. 142.

⁹⁴ *Tamtéž*, s. 222 dokument č. 1 – 1945, 5. dubna, Košice – Program první československé vlády NF přijatý na její první schůzi dne 5. dubna 1945 (výňatky).

v rámci zavedené pracovní povinnosti nasazování na nucené práce.⁹⁵ V praxi se ale stávalo, že rozdíly mezi jednotlivými tábory nebyly patrné, jeden tábor byl mnohdy využíván pro různé účely.

Jako táborové prostory často posloužila bývalá zařízení okupační moci (kárná, pracovní či zajatecká zařízení), často se ale musely využít i ne zcela vyhovující objekty, jako byly opuštěné továrny, veřejné budovy či skladiště.⁹⁶

⁹⁵ *Tamtéž*, s. 145.

⁹⁶ *Tamtéž*.

Tábory a střediska v Teplicích-Šanově

První tábory v Teplicích-Šanově vznikly hned po osvobození. Jejich vymezení není zcela jasné, protože se pro ně využívalo více označení (koncentrační, internační i pracovní tábor). Sjednocení jejich pojmenování přišlo až v říjnu 1945, kdy byly oba tábory označeny jako internační.⁹⁷

První zmínky o internovaných osobách německé národnosti v Teplicích-Šanově pocházejí od Hlavního štábu SNB. Ve zprávě z června 1945⁹⁸ je zmíněno 8 000 zajatců, kteří byli umístěni v barácích a krytech pod dozorem Rudé armády. Ve stejné zprávě je uvedeno, že v neznámé ulici v čísle popisném 24 bylo uvězněno 70 civilistů (Tomáš Staněk uvádí počet 85 civilistů⁹⁹), které střežila československá armáda.

Dva tábory, které vznikly v Teplicích-Šanově brzy po skončení války, se nacházely v Nákladní ulici a v Riegerově ulici. Jejich velitelem se stal 1. října 1945 Josef Haisman.¹⁰⁰ V prosinci 1945 pak byl zřízen třetí velký tábor v ulici Pod Doubravkou.¹⁰¹ Ve Spojenecké ulici existoval kárný pracovní tábor, který byl zlikvidován až v létě 1947.¹⁰²

Počet internovaných ve zdejších táborech se měnil každým dnem, přesné stavy se podávaly v denním hlášení. Podle nich můžeme usoudit, že největší tábor byl v Nákladní ulici, v roce 1946 zde denně pobývalo kolem 700 osob. V táboře Pod Doubravkou se počty v roce 1946 pohybovaly mezi pěti a šesti sty internovaných, stejný počet pak pobýval v Riegerově ulici.¹⁰³

⁹⁷ SOKA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 237, inv. č. 932.

⁹⁸ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. CD – příloha ke knižnímu vydání, dokument č. 180B – 1945, 13., 19. a 28. června, Praha. – a) *Informace Hlavního velitelství SNB pro ministra vnitra o zřízení „koncentračních táborů“ pro Němce v Čechách sestavená na základě hlášení pražského ZČV z 12. června; b) dodatečná zpráva sestavená na základě hlášení ZČV z 15. června; c) výňatek z dodatečné zprávy sestavené na základě hlášení ZČV z 22. června.*

⁹⁹ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Vyd. 1. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. s. 40.

¹⁰⁰ SOKA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 237, inv. č. 932.

¹⁰¹ *Tamtéž*, karton 243 a 245.

¹⁰² *Tamtéž*, karton 245, inv. č. 981.

¹⁰³ *Tamtéž*, karton 243, inv. č. 973 a 974.

Teprve v lednu 1946 byly zdejšími tábory přesně vymezeny kompetence. Tábor Pod Doubravkou měl sloužit pouze pro ty jedince, na které byla uvalena ochranná vazba. Středisko v Riegerově ulici se stalo pracovním. Všichni jedinci, kteří se do té doby nacházeli v Nákladní ulici, měli být přemístěni do střediska Pod Doubravkou, protože středisko v Nákladní ulici mělo být zrušeno.¹⁰⁴

Osoby internované v táborech byly přidělovány na práci. Jednalo se buď o nasazení dle aktuální potřeby, nebo o dlouhodobější zaměstnání v jedné práci. Pokud šlo o dlouhodobější závazek, byla sepsána smlouva mezi střediskem a zaměstnavatelem. Mezi firmy, které takto dlouhodobě zaměstnávaly osoby německé národnosti umístěné ve sběrných střediscích, patřily např. Císařské lázně, firma Tatra, pošta a železnice v Teplicích-Šanově, ale Němci pracovali také v lesnictví, zdejších sklárnách či na židovském hřbitově. Internační tábor v ulici Pod Doubravkou posílal nejvíce svých vězňů do elektrárny a do nemocnice.¹⁰⁵ O dodávání internovaných osob do zaměstnání svědčí denní soupisy, ve kterých jsou zapsána čísla těchto osob a jejich zařazení do firmy.¹⁰⁶ Každému práce schopnému jedinci byl vystaven průkaz, na který mu byla zapisována odpracovaná doba.

Součástí zařazení do střediska, ve kterých byli Němci shromažďováni, byla lékařská prohlídka. V rámci ní byl určen stupeň pracovní schopnosti dané osoby, tedy údaj, podle kterého se pak jedinci rozřazovali na práce (schopen práce, prozatím neschopen práce, neschopen práce, schopen lehčí práce ve středisku, schopen lehčí práce apod.).¹⁰⁷

V Teplicích-Šanově fungovala také sběrná odsunová střediska, ve kterých byli soustřeďováni Němci, které čekal v nejbližších dnech transfer do Německa.

¹⁰⁴ RADVANOVSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948*. s. 66.

¹⁰⁵ SOKA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 245, inv. č. 979.

¹⁰⁶ *Tamtéž*, inv. č. 978.

¹⁰⁷ *Tamtéž*, inv. č. 980.

Hlavní středisko se nacházelo v Trnovanech a jeho velitelem byl Václav Šota. Druhé středisko bylo ve Velvětech, ale to bylo využito pouze jedenkrát.¹⁰⁸

¹⁰⁸ RADVANSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948*. s. 126.

4. Organizovaný odsun německého obyvatelstva

Předpoklady a přípravy pro transfer německého obyvatelstva

Myšlenka vysídlení německého obyvatelstva nevznikla jako okamžitý nápad po skončení války. Touto ideou se někteří zabývali ještě před vypuknutím války.

Averze vůči sudetským Němcům existovala v českém prostředí již ve třicátých letech. Se vzrůstajícím vlivem Adolfa Hitlera a Nationalsozialistische Deutsche Arbeitpartei (NSDAP) začalo být pohraničí Československé republiky neklidné. Početná německá menšina, která zde žila, se začala stále více ztotožňovat s myšlenkou Velkého Německa, která se začala šířit i do Československa. Iredentistické snahy byly navíc umocněny geografickou povahou, tedy sousedstvím některých oblastí s vysokým zastoupením německého obyvatelstva s Německem. Hospodářská krize a její překonání, které se Německu podařilo, bylo živnou půdou pro extremismus a radikalismus. 1. října 1935 vznikla politická strana Sudetendeutsche Heimatfront¹⁰⁹ (SHF), v roce 1935 přejmenovaná na Sudetendeutsche Partei¹¹⁰ (SdP). Právě tato strana našla mezi sudetoněmeckým lidem pevnou základnu. Její napojení na Německo české obyvatelstvo, zvláště to v pohraničí, rychle vycítilo.

Nelibost, kterou část českého obyvatelstva cítila vůči německé menšině v republice, se prohloubila po Mnichovu a za okupace. Již před vypuknutím války se Edvard Beneš a jeho spolupracovníci doma i v exilu začali zaobírat myšlenkou na omezení počtu německých obyvatel Československa. Počítalo se sice i nadále s existencí německé menšiny ve státě, ale v omezeném počtu. Redukce měla být důsledkem například menších územních ústupků.¹¹¹

¹⁰⁹ Fronta sudetoněmecké domoviny/Sudetoněmecká vlastenecká fronta

¹¹⁰ Sudetoněmecká strana

¹¹¹ STANĚK, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa: (1918-1948): studijní materiál*. Ostrava: Amosium servis, 1992. s 22.

Po vypuknutí války se myšlenka odsunu začala radikalizovat. Vysídlení značné části německého obyvatelstva bylo prosazováno především vojenskými kruhy, a to jak domácími (Obrana národa), tak i těmi v emigraci.¹¹²

Od roku 1941 se začala myšlenka tvrdého postupu vůči německé menšině stále více prosazovat v československém zahraničním i domácím odboji. Po odsouhlasení obecné podoby vysídlení části německé národnostní menšiny Velkou Británií (léto a podzim 1942), Spojenými státy americkými (květen a červen 1943) i Sovětským svazem – s podmínkou, že toto opatření bude uznáno velmocemi za potřebné a účelné – byla myšlenka vysídlení německého obyvatelstva stále častěji formulována a zdůvodňována také veřejně.¹¹³

Velký význam pro prosazování myšlenky transferu měla návštěva Edvarda Beneše v Moskvě v prosinci 1943. Při zdejších jednáních měl Stalin vyslovit „*svůj plný souhlas s obsahem memorand o vojenských a hospodářských otázkách přesídlení obyvatelstva*“.¹¹⁴

Po moskevských jednáních začalo být zřejmé, že poválečné Československo bude koncipováno jako stát národní a slovanský. Navíc memorandum z 23. listopadu 1944, které bylo určeno spojencům a které formulovalo československé požadavky na uskutečnění transferu německého obyvatelstva, odmítlo řešit redukci počtu Němců v republice jakoukoliv úpravou hranic.¹¹⁵

S přibližujícím se koncem války vyvstávala otázka německého obyvatelstva na našem území stále aktuálněji. O její řešení se pokoušel domácí i zahraniční odboj. Exilová vláda se snažila přesvědčit k myšlence transferu Němců z Československa Spojence. Zatímco západní velmoci se ke schválení myšlenky transferu německého a maďarského obyvatelstva v Československu stavěly váhavě a neurčitě, Sovětský svaz vyjádřil svůj naprostý souhlas. Předseda vlády Fierlinger po jednáních v Moskvě na konci června 1945 prohlásil: „*V Moskvě jsme mohli zjistit, že ve věci*

¹¹² *Tamtéž.*

¹¹³ Staněk, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947.* s. 32.

¹¹⁴ *Tamtéž,* s. 34

¹¹⁵ Staněk, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa: (1918-1948): studijní materiál.* s. 34.

*transferu Československo může počítat s plnou podporou Sovětského svazu.*¹¹⁶ 3. července se Československo obrátilo na USA, Velkou Británii a Sovětský svaz a ve své nótě znovu žádalo o podporu při provádění transferu.¹¹⁷

Vysídlení německé a maďarské menšiny se dotýkala VIII. kapitola Košického vládního programu. V té se píše, že republika „*nechce a nebude postihovat své loyální německé a maďarské občany a zejména ne ty, kteří i v dobách nejtěžších zachovali k ní věrnost*“.¹¹⁸ Státní občanství německého obyvatelstva, které pobývalo v Československé republice před Mnichovskou dohodou v roce 1938, mělo být ponecháno antifašistům a těm, kteří „*vedli už před Mnichovem aktivní boj proti Henleinovi, proti maďarským iredentistickým stranám a za Československou republiku, kteří (...) byli německou a maďarskou státní mocí pro svůj odpor a boj proti tamnímu režimu a za věrnost k Československé republice pronásledováni a uvrženi do žalářů a koncentračních táborů anebo kteří museli před německým a maďarským terorem uprchnout za hranice a tam se účastnili aktivního boje za obnovení Československa*“.¹¹⁹ Kromě těchto výjimek mělo být státní občanství odebráno všem německým a maďarským obyvatelům republiky. Podle Košického vládního programu byla těmto osobám nabídnuta možnost opce pro Československo, přičemž úřady měly právo rozhodovat o těchto žádostech. Okamžité vykázaní z republiky se pak týkalo všech Němců a Maďarů, kteří se do Československé republiky přistěhovali po Mnichovu 1938.¹²⁰

Pro další vývoj osudů německého a maďarského obyvatelstva v Československu měla zásadní význam konference, která se konala od 17. července do 2. srpna 1945 v Postupimi. Zde přistoupily k podpoře transferu (i když s určitými podmínkami) také Spojené státy americké a Velká Británie. Ve XII. kapitole Závěrečné zprávy z jednání konference se píše:

¹¹⁶ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa, 1945-1947*, s. 88.

¹¹⁷ *Tamtéž*.

¹¹⁸ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. s. 222 dokument č. 1 – 1945, 5. dubna, Košice – Program první československé vlády NF přijatý na její první schůzi dne 5. dubna 1945 (výňatky).

¹¹⁹ *Tamtéž*.

¹²⁰ *Tamtéž*.

„Tři vlády uznávají po projednání otázky ze všech aspektů, že musí dojít k odsunu německého obyvatelstva nebo jeho částí z Polska, Československa a Maďarska do Německa. Souhlasí s tím, že jakýkoli odsun, k němuž dojde, se musí provádět organizovaně a humánním způsobem.“¹²¹

17. července 1945 pak podala československá vláda návrh transferu Spojenecké kontrolní radě. V něm oznámila, že *„zamýšlí provést transfer převážné většiny německého obyvatelstva (...), ale nezamýšlí odsunouti ty obyvatele německé národnosti (...), kteří se neprovinili proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnili boje za osvobození, nebo trpěli pod nacistickým nebo fašistickým terorem“*.¹²² Vláda uvedla, že počet vysídlených Němců se odhaduje na dva až dva a půl milionu osob. Doba transferu byla plánována na jeden rok, přičemž měsíčně mělo být do Německa vysídleno 200 000 osob. Československá vláda počítala s vytvořením speciálních komisí, které budou zřízeny v jednotlivých okupovaných zónách a které budou transporty Němců přijímat. Bylo navrženo také pořadí Němců pro transfer:

- 1) exponovaní nacisté jako vedoucí nacistických organizací, členové Gestapa, útvarů SS apod. (pokud nebyli zajištěni jako váleční zločinci či jiní provinilci)
- 2) bývalí veřejní zaměstnanci, kteří se zrušením pracovního poměru stali nezaměstnanými
- 3) zemědělci, majitelé podniků, živnostníci a příslušníci svobodných povolání
- 4) dělníci¹²³

¹²¹ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Odsun Němců z Československa a dokumenty*. Vyd. 1. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 2011. s. 66.

¹²² ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. s. 663 dokument č. 303 – 1945, [k 17. červenci], Praha. – *Návrh „plánu československé vlády na transfer německé a výměnu maďarské minority z ČSR“, jenž byl určen pro Spojeneckou kontrolní radu pro Německo a Spojeneckou kontrolní komisi pro Maďarsko*.

¹²³ *Tamtéž*.

Stejného dne byl vydán i dekret prezidenta republiky č.27/1945 Sb. o jednotném řízení vnitřního osídlení. Tím byly zřízeny osídlovací úřady v Praze a Bratřslavě, které měly dohlížet na osídlování. Transfer byl tedy organizovaný centrálně.

Realizace měla být rozdělena do několika etap:

1. evidence Němců a Maďarů
2. zjištění a zajištění jejich majetku
3. vysídlení a přesídlení Němců a Maďarů uvnitř našeho státu
4. jejich zatímní zařazení do práce
5. provedení transferu¹²⁴

Evidence Němců a Maďarů

28. července 1945 vydalo ministerstvo vnitra oběžník¹²⁵, ve kterém dostaly okresní národní výbory (či OSK) pokyny, aby provedly jmenný soupis všech osob německé a maďarské národnosti v oblasti své působnosti. Tento seznam měl být v menších městech či vesnicích vypsán podle domovních čísel, v městech větších pak nejdříve podle ulic a následně také podle domovních čísel. ONV musel dbát na to, aby byly rodiny uváděny pohromadě a aby nechyběla informace o smíšených manželstvích. Součástí jmenného seznamu mělo být také určení kategorie, do které daná osoba spadá. Těchto kategorií bylo celkem osm.

1. okupanti¹²⁶
2. provinilci
3. bývalí veřejní zaměstnanci
4. zemědělci
5. majitelé podniků a živnostníci
6. příslušníci svobodných povolání
7. dělníci
8. různí

¹²⁴ RADVANOVSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948*. s. 33.

¹²⁵ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv. č. 270.

¹²⁶ Němci a Maďaři, kteří se nastěhovali do ČSR po 1. říjnu 1938.

Seznam osob maďarské národnosti měl být vypracován zvlášť.

Tyto soupisy měly sloužit jako podklad pro plánované transporty. ONV měl každých 14 dní (vždy k 1. a 15. dni měsíce) podat ministerstvu vnitra stručnou zprávu o probíhajícím odsunu a vykázat úbytek osob německé a maďarské národnosti z původního seznamu.¹²⁷

Jelikož sestavování soupisů naráželo na nedostatek pracovních sil, které by zvládly zadaný úkol včas splnit, mělo s jeho tvorbou pomoci i četnictvo a učitelé.¹²⁸

Vytvořením jmenných seznamů osob podléhajících odsunu byly ONV pověřeny znovu 23. ledna 1947. Na duben a květen roku 1947 ministerstvo plánovalo odsun zbytku německého (a maďarského) obyvatelstva z Československé republiky.¹²⁹

Na základě směrnic o provedení soustavného odsunu Němců ze 14. prosince 1945 vypracoval Osidlovací úřad v Praze konkrétní plán tzv. organizovaného odsunu. Ten měl být rozdělen do tří etap, první měla začít na počátku roku 1946.¹³⁰ V této etapě neměli být do transportů zařazováni němečtí zaměstnanci podniků, které spadaly do kategorie A, tedy těch, které měly zůstat v provozu. Stejně tak měli být vynecháni zemědělští a lesniční pracovníci. V druhé etapě mělo dojít k vysídlení ostatního německého obyvatelstva, které se nacházelo ve svých bydlištích, vyjma prokázaných antifašistů a osob žijících ve smíšeném manželství. Vysídlení měli být také Němci, kteří byli nasazeni na práce ve vnitrozemí. Poslední etapa transferu se týkala vysídlení kvalifikovaných pracovních sil, které byly vyňaty z první etapy.¹³¹

¹²⁷ *Tamtéž.*

¹²⁸ *Tamtéž.*

¹²⁹ *Tamtéž.*

¹³⁰ RADVANOVSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948.* s. 125.

¹³¹ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa, 1945-1947.* s. 169-170.

Podle směrnic z 12. června 1945 byl za Němce považován ten, kdo se při kterémkoli sčítání lidu od roku 1929 přihlásil k německé národnosti nebo se stal členem národních skupin či útvarů, které sdružovaly osoby německé národnosti.¹³²

¹³² ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. s. 475, dokument č. 173 – 1945, 12. června, Praha. – *Směrnice rozšiřující nařízení ZNV v Praze o nuceném vystěhování Němců; upřesnění pojmu „Němec“ a formulace „nutný chod hospodářství“; německé pracovní síly ponechané v republice z hospodářských důvodů; způsob transportu vysídlenců; zajištění německého majetku.*

Transfer Němců z Teplic-Šanova

Okres Teplice-Šanov spadal do služebního obvodu Oblastní osidlovací úřadovny v Litoměřicích, která transfer organizovala.

Z okresu odjelo celkem 25 transportů, a to v období od 5. února do 28. října 1946.¹³³ Transporty byly vypravovány ze sběrného střediska v Trnovanech a v jednom případě také ze sběrného střediska ve Velvětech (tento transport měl odjet 15. března 1946 do amerického okupačního pásma a jeho vypravení mělo být filmováno¹³⁴). Transporty čítaly zpravidla 1200 lidí, kteří byli rozděleni do 40 vagonů, tedy 30 osob na jeden vagon. Celkem odjelo z Teplic-Šanova 29 487 osob, z toho 14 898 žen, 8 691 mužů a 5 898 dětí do 14 let.¹³⁵

Transporty do amerického okupačního pásma¹³⁶

číslo transportu	datum	počet žen	počet mužů	počet dětí do 14 let	počet celkem
1	5. února	634	262	304	1200
2	9. února	622	295	283	1200
3	15. března	453	465	282	1200
4	1. dubna	621	286	291	1198
5	17. dubna	534	329	337	1200
6	13. května	597	339	264	1200
7	23. května	612	304	284	1200
22	19. září	612	415	193	1220
23	10. října	537	310	98	945
24	16. října	523	304	383	1210
25	28. října	549	424	227	1200

Celkem do amerického okupačního pásma – 12 973 osob (6 294 žen, 3 733 mužů a 2 946 dětí).

¹³³ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 226 – 228.

¹³⁴ *Tamtéž*, karton 224, inv. č. 271.

¹³⁵ *Tamtéž*, karton 226 – 228.

¹³⁶ *Tamtéž*.

Transporty do sovětského okupačního pásma¹³⁷

číslo transportu	datum	počet žen	počet mužů	počet dětí do 14 let	počet celkem
8	12. června	603	320	307	1230
9	21. června	603	320	302	1225
10	30. června	678	357	190	1225
11	4. července	646	377	187	1210
12	10. července	673	341	194	1208
13	15. července	672	311	227	1210
14	21. července	667	348	195	1210
15	1. srpna	644	367	199	1210
16	6. srpna	584	383	243	1210
17	13. srpna	580	425	219	1224
18	19. srpna	667	388	170	1225
19	25. srpna	534	342	198	1074
20	1. září	557	350	167	1074
21	13. září	496	329	154	979

Celkem do sovětského okupačního pásma – 16 514 osob (8 604 žen, 4 958 mužů, 2 952 dětí).

Informace o jednotlivých transportech se uváděly ve formulářích, které byly trojjazyčné (česky, německy a rusky či anglicky, podle cílové destinace transportu). Na úvodní straně bylo uvedeno číslo transportu, datum odjezdu a středisko, ze kterého byl transport vypraven. Dále tu byla informace o vojenském veliteli transportu, německém vedoucím a jednotlivých vedoucích vagonů. Transport doprovázely také ošetřovatelky, jejichž jména byla ve formuláři taktéž uvedena. Nedílnou součástí byl jmenný seznam všech účastníků s informací o původním bydlišti a povolání.

Ve formuláři byl uveden seznam jídla, které s sebou transport vezl. Množství potravin mělo být dostatečné pro 4 dny.

¹³⁷ *Tamtéž.*

Příklad potravinového zásobení transportu č. 11¹³⁸

potravina	celková hmotnost	na osobu
Chléb	2 420 kg	2 kg
Cukr	193,60 kg	160 g
Tuky	72,60 kg	60 g
Poživatiny	160,93 kg	133 g
Káva	48,40 kg	40 g
Brambory	1 597,50 kg	1,3 kg
Mouka	145,20 kg	120 g
Sůl	24,20 kg	20 g
Sušená zelenina	24,20 kg	20 g
Koření	1,51 kg	1,2 g
Ocet	1,35 kg	1,1 g
Kondenzované mléko	99 l (55 dóz po 400 gr)	

Transporty musely mít zdravotní osvědčení, ve kterém bylo doloženo, že všichni účastníci byli vyšetřeni, nehrozí u nich riziko žádné infekční choroby a jsou schopni transportu. Osvědčení obsahovalo také údaje o odvšivení a datum posledního zaprášení pudrem DDT.¹³⁹ Osvědčení se nacházelo na poslední straně formuláře.

K některým transportům byl připojen jeden či dva vagony Červeného kříže, tím se navýšil počet vagonu na 41 či 42. Tyto vagony měly vlastní ošetřovatelku. Transportní seznamy vagonů Červeného kříže obsahovaly informace o počtu nemocných osob, počtu doprovázejících osob, které se staraly o nemocné, a také počtu dětí. Dále obsahoval seznam informací o tom, kolik jedinců potřebuje postel na celou dobu cesty či alespoň na její část, kolik osob neudrží moč a kolik osob je nakaženo plicní chorobou (TBC). Osoby zařazené do transportu Červeného kříže někdy nebyly schopny se na nádraží dostavit samostatně a bylo nutné, aby byly přivedeny doprovodem, tato informace byla taktéž zanesena do seznamu.

O svém zařazení do transportu se Němci dozvídali jen s několikadenním předstihem. Výzva jim měla být písemně doručena do bytu. Zároveň visely seznamy osob určených k vysílení na úřední desce ve vchodu do Blumbergovy továrny na

¹³⁸ *Tamtéž*, karton 227, inv. č. 885.

¹³⁹ *Tamtéž*.

Stalinově náměstí. Tato vývěska měla stejnou váhu jako osobní doručení výzvy, takže pokud některý jedinec byl na seznamu na vývěsce, ale nebyla mu doručena výzva do bytu, stále zařazení do vysídlení podléhal. Výzva obsahovala informaci o dni, ke kterému se má dotyčný dostavit do určeného místa odbavování, což bylo nejčastěji sběrné středisko v Trnovanech. Po příchodu měl dotyčný odevzdat potvrzení o odevzdání klíčů od bytu (byt musel být uzamčen a klíčová dírka měla být přelepena papírovou páskou s podpisem tak, aby se nikdo nemohl dostat dovnitř bez porušení této pásky), potvrzení o zaplacení nájemného, elektrického proudu a plynu a potvrzení o tom, že nemá žádných peněžních pohledávek.¹⁴⁰

S sebou si Němci mohli vzít boty, šaty, prádlo, příkrývky, jídelní misky, přístroje a jídlo na 7 dní, které nepodléhalo zkáze. Jedna osoba si mohla vzít věci o váze do 50 kg. Vše muselo být řádně uloženo v zavazadlech, která byla ve střediscích zkontrolována.

S sebou měli Němci přinést věci, které byly určené k odbavení. Byly to tyto položky:

1. akcie i cizozemské kurzy, pevné zúročitelné hodnoty a jiné cenné papíry
2. drahé kovy a předměty z nich zhotovené
3. drahokamy a perly
4. sbírky známek
5. hotové peníze v korunách nebo jiných měnách
6. vkladní knížky
7. cenné hodinky, fotoaparáty, rozhlasové přístroje a psací stroje¹⁴¹
8. cenné koberce a kožešiny¹⁴²

Ve sběrných střediscích byly osoby, které měly být zařazeny do nejbližšího transportu soustředěny 4 – 5 dní před odjezdem. Během těchto dnů byli Němci odbaveni, byla učiněna zdravotní prohlídka, vyhotoveny přepravní lístky a bylo

¹⁴⁰ SOkA Teplice, MNV Teplice, karton 61, inv. č. 297/61.

¹⁴¹ Psací stroje, rozhlasové přijímače a koberce měly Němci ponechat ve svých bytech.

¹⁴² *Tamtéž.*

provedeno vybavení markovými platidly (500 RM do sovětského pásma, 1000 RM do pásma amerického).¹⁴³

Organizace vysídlení se neobešla bez rozličných závad a problémů. V březnu 1946 byly například napomenuty všechny okresní národní výbory a okresní správní komise v obvodu Oblastní osidlovací úřadovny v Litoměřicích, že mají napříště přísně kontrolovat, aby nebyly z republiky vyváženy pozemkové archy či výpisy z pozemkových knih. Tyto dokumenty měly být vlastníkům odebrány, protože se úřad obával, že jich bude v zahraničí použito proti československému státu.¹⁴⁴ V říjnu 1946 byl Okresní národní výbor v Teplicích-Šanově napomenut, že při organizaci transportu nemá rozdělovat rodinné příslušníky, na což si stěžovaly americké okupační orgány. Obecně úřadovna vyzvala orgány zodpovědné za organizaci transferu, aby si počínaly co nejsvědomitěji a aby všechna nařízení, např. týkající se vybavení účastníků transportů a stavu jejich zavazadel, byla svědomitě a řádně plněna. V opačných případech se totiž mohlo stát, že okupační orgány, které transporty přebíraly, nemusely část či celý transport přijmout.¹⁴⁵

¹⁴³ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv. č. 271.

¹⁴⁴ *Tamtéž.*

¹⁴⁵ *Tamtéž.*

5. Pracovní povinnost osob, které pozbyly čsl. státního občanství, a její souvislost s pozdějším přesídlováním německého obyvatelstva do vnitrozemí

S organizací vysídlování Němců z Československé republiky a její realizací vyvstal problém úbytku pracovních sil, který mohl vést k hospodářským problémům. Spolu s potřebou odstranit škody, které vznikly za války (v Teplicích-Šanově se to týkalo kupříkladu poničeného centra města po náletech 8. května 1945) vyvstal názor, že osoby, které ještě nebyly z Československé republiky vysídleny, by se měly podílet na obnově státu. Z těchto důvodů byla dekretem prezidenta republiky z 19. září 1945 č. 71/1945 pro osoby, které pozbyly dle ústavního dekretu z 2. srpna 1945 č. 33 Sb. československého státního občanství, zavedena pracovní povinnost.¹⁴⁶

Pracovní povinnosti podléhali všichni muži ve věku od 14 do 60 let a ženy ve věku 15 až 50 let, kromě těhotných žen, rodiček v šestinedělí, matek, které se staraly o dítě mladší šesti let, a také kromě osob tělesně a duševně neschopných.¹⁴⁷

Z důvodu větší koncentrace osob, které pozbyly československého státního občanství, v pohraničí a nutnosti jejich pomoci spíše ve vnitrozemí, docházelo k přesunům těchto osob z míst dosavadního bydliště. Takovéto přesuny však znesnadňovaly plánovaný odsun německého a maďarského obyvatelstva z Československé republiky. Pokud zůstaly v původním místě bydliště rodiny bez živitele rodiny, který byl nasazen na práci v jiném místě, nemohly být tyto rodiny z Československé republiky odsunuty.¹⁴⁸ Proto byly výnosem z 3. července 1946 tyto přesuny z pohraničí do vnitrozemí zakázány.

Změnu přinesl rok 1947. Hlavní fáze organizovaného transferu již byla dokončena, přesto v republice zůstalo mnoho Němců, přičemž jejich koncentrace byla stále nejvyšší v pohraničí. Válečné škody již byly zlikvidovány, ale přesto Němci,

¹⁴⁶ Dekret prezidenta republiky ze dne 19. září 1945 o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého státního občanství.

¹⁴⁷ *Tamtéž.*

¹⁴⁸ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv. č. 271.

kteří zůstali, představovali pracovní sílu, kterou chtěl stát využít. Spolu se stálým nedostatkem pracovních sil v některých oblastech Československa vyvstala myšlenka vnitřního odsunu Němců, tedy přesídlování německých pracovních sil do nových působišť.

V roce 1947 byl dekret č. 71/1945 rozvinut oběžníky ministerstva vnitra, které rozšiřovaly pracovní povinnost nejen na odstraňování válečných škod. 21. května 1947 bylo výnosem ministerstva vnitra dovoleno přidělovat osoby německé národnosti na práce v zemědělských podnicích.¹⁴⁹ Tato povinnost již mohla být vykonávána i jinde než v dosavadním místě bydliště. Spolu s pracovní nasazenou osobou měla odejít do nového místa působiště i celá rodina. Pokud by byla rodina zařazena do dodatečných odsunů, měla být odsunuta z místa, kde byl živitel pracovní nasazen.¹⁵⁰

9. srpna 1947 byla pracovní povinnost rozšířena ještě o práci v dolech.¹⁵¹ 12. srpna 1947 bylo k tomuto oběžníku doplněno, že rodina pracovní nasazeného v dole jej již nemá doprovázet na nové místo, ale má zůstat v dosavadním místě bydliště. Aby se dokázala uživit, bylo nařízeno, aby jí byla poskytována část platu pracovní nasazeného.¹⁵²

Důkazem, že přesídlování obyvatelstva z pohraničí do vnitrozemí mělo i jiný důvod než hospodářský, je výnos ministerstva vnitra B-300/23-dův./1947 z 26. listopadu 1947. V něm je uvedeno, že přesun obyvatelstva je „*opatření trvalé, jehož účelem je rozsídliti zbytek Němců v Československu se zřetelem k požadavkům bezpečnosti státu takovým způsobem, aby se německé skupiny v budoucnu nemohly státi ohniskem politického neklidu*“.¹⁵³ Přesun měl tedy rozrušit souvislé osídlení německé menšiny a rozprostřít ji do vnitrozemí. Z tohoto důvodu se ministerstvo vnitra důrazně stavělo proti jakýmkoli návratům přesunutých německých občanů. 13. srpna 1948 došel na Okresní národní výbor v Teplicích oběžník, ve kterém je

¹⁴⁹ *Tamtéž.*

¹⁵⁰ *Tamtéž.*

¹⁵¹ *Tamtéž.*

¹⁵² *Tamtéž.*

¹⁵³ *Tamtéž.*

upřesněno, že přesun Němců do vnitrozemí „nemá povahu přechodné pracovní výpomoci, jak se mylně domnívají některé národní výbory anebo úřady ochrany práce“.¹⁵⁴ Nebylo tedy možné z žádných důvodů povolovat návraty do původního bydliště. Přesto ministerstvo vnitra připouštělo možné výjimečné výjimky, ale ty měly být vždy ohlášeny zdejšímu bezpečnostnímu referentovi.¹⁵⁵

Realizace provádění „plánovitého pracovního přikázání Němců“¹⁵⁶ se neobešla bez potíží a pochybení. Na starost ji měla dvě ministerstva – ministerstvo sociální péče a ministerstvo vnitra. Komunikace mezi těmito ministerstvy nebyla vždy bez komplikací. Jednotlivá nařízení vydaná ministerstvy si někdy dokonce odporovala. Distribuci pracovních sil mělo provádět ministerstvo sociální péče na základě seznamů zaměstnavatelů dodaných okresními úřady ochrany práce a seznamů Němců, kteří byli určeni pro odsun. Tyto seznamy měly dodat oblastní zmocněnci pro odsun¹⁵⁷ (seznamy z Teplic-Šanova měla dodat Oblastní osidlovací úřadovna v Litoměřicích). Ministerstvo vnitra však vydalo výnos, ve kterém ustanovilo, že distribuci budou provádět okresní úřady práce na základě seznamů dodaných okresními národními výbory. Tyto kompetenční nejasnosti vedly ke zpoždění zahájení přesídlení o několik týdnů a jednoznačné pokyny pro organizaci přesunu byly vydány až 27. května.¹⁵⁸

Nejasnosti se objevovaly také v sestavování seznamů, které sloužily jako podklady pro přesuny. Lhůty pro jejich vytvoření byly nedostatečné a seznamy často neodpovídaly skutečnosti. Tato situace nastala i v Teplicích, kde bylo zjištěno, že některé osoby, které byly navrženy na přesun do vnitrozemí, se již nenacházely ve svých bydlištích či byly dokonce už vysídleny do Německa. V seznamech byly i

¹⁵⁴ *Tamtéž*, inv.č. 280.

¹⁵⁵ *Tamtéž*.

¹⁵⁶ Dvořák, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947-1953: závěrečná fáze "očisty pohraničí" v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2012. s. 67.

¹⁵⁷ *Tamtéž*.

¹⁵⁸ *Tamtéž*.

osoby, které nepodléhaly nařízením a opatřením vůči Němcům, němečtí specialisté a jedinci žijící ve smíšených manželstvích.¹⁵⁹

Jelikož bylo přesídlení do vnitrozemí charakterizováno jako trvalé opatření, bylo potřebné zaručit zde Němcům vhodné životní podmínky. Bylo nutné zajistit například nová bydliště a hmotné zajištění. Podle dekretu prezidenta republiky č. 108/1945, §2, odstavec 1 byla z *„konfiskace vyňata (...) ta část movitého majetku osob (...), jíž jest nevyhnutelně třeba k ukojení životních potřeb nebo k osobnímu vykonávání zaměstnání těchto osob a jejich členů rodiny (jako oděv, peřiny, prádlo, domácí nářadí, potraviny a nástroje)“*.¹⁶⁰ Takovéto vybavení nemuselo pro život v novém bydlišti stačit. Proto byly 26. listopadu ve výnosu ministerstva vnitra vydány nové směrnice pro převoz movitého majetku. Přesunovaní Němci si mohli ponechat k delšímu užívání:

- 1) bytové zařízení v přiměřeném rozsahu (postele, skříně, stoly apod.)
- 2) ložní prádlo a kuchyňské náčiní
- 3) potraviny a palivo
- 4) drobné domácí zvířectvo (slepice, králíci, kozy apod.)
- 5) nástroje potřebné k výkonu povolání
- 6) všechny movité věci nabyté po 31. říjnu 1945.¹⁶¹

Přestože se ministerstvo snažilo zabránit návratům již přesídlených Němců z vnitrozemí zpět do pohraničí, jak o tom svědčí oběžníky ministerstva vnitra i pozměněné směrnice pro vlastnictví majetku takto přesouvaných Němců, stále se objevovaly případy, kdy byla nařízení ministerstva obcházena, a německé rodiny se vracely do míst původního bydliště. Zmíněn již byl výnos ministerstva vnitra z 26. listopadu 1947 a oběžník z 13. srpna 1948. Další výzvu obdržel Okresní národní výbor v Teplicích 22. listopadu 1948 (ve stejném znění jako ze 13. srpna). Znovu

¹⁵⁹ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 225, inv. 280.

¹⁶⁰ Dekret prezidenta republiky ze dne 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondch národní obnovy č. 108/1945 Sb.

¹⁶¹ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 225, inv. č. 280.

byly okresní národní výbory vyzývány 4. prosince 1949. Bezpečnostní referent krajského velitelství národní bezpečnosti Václav Mareš v ní opětovně upomínal, aby referáty práce při okresních národních výborech nevydávaly žádná povolení k návratu přesunutých Němců.¹⁶²

Z Teplic bylo do 30. dubna 1948 přemístěno do vnitrozemí celkem 266 osob (63 rodin a 5 samostatných osob)¹⁶³, z toho bylo 20 rodin přemístěno do Roudnice¹⁶⁴, ostatní do okresu Slaný a Kladno.¹⁶⁵ V létě 1948 došlo k dalšímu přemístění Němců z Teplic, tentokrát vedla jejich cesta do jáchymovských dolů. 7. června 1948 tak putovalo do Jáchymova 250 osob z okresu Duchcov a Teplice.¹⁶⁶ Motivace výběru pracovních sil byla zřejmá, přesunovaní Němci měli často praxi v hornictví.¹⁶⁷

Jako konkrétní příklad přesunu Němců do vnitrozemí uveďme případ Adelindy Markové z Krupky. Matka Adelindy byla české národnosti, za války však byla provdána za Němce, a proto byla její dcera hlášena k národnosti německé. Po válce si Adelindina matka vzala Josefa France, který byl národnosti české. Adelinda se po válce dostala do sběrného tábora pro osoby německé národnosti, ale na zásah okresního národního výboru byla z tábora propuštěna jakožto osoba české národnosti.

V dubnu roku 1948 se za ní dostavili členové SNB, kteří Adelindu vyzvali k nástupu na zemědělské práce. V duchu rozptylu osob německé národnosti byla určena na práci u sedláka Františka Zůny v Hřešicích u Slaného. Adelinda se vrátila domů na konci října na dovolenou, při které se rodičům svěřila, že je s ní na pracích špatně zacházeno. Navíc trpěla nedoslýchavostí a krátkozrakostí. Její nevlastní otec podal bezpečnostnímu referátu žádost, aby byla Adelinda zproštěna pracovní povinnosti na zemědělské práce. Jako důvody uvedl český původ své dcery a zdravotní stav, který doložil zprávou od Adelindina ošetřujícího lékaře. Žádosti bylo vyhově-

¹⁶² *Tamtéž*.

¹⁶³ Dvořák, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947-1953: závěrečná fáze "očisty pohraničí" v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. s. 132.

¹⁶⁴ *Tamtéž*, s. 124.

¹⁶⁵ *Tamtéž*, s. 132.

¹⁶⁶ *Tamtéž*, s. 175-177.

¹⁶⁷ *Tamtéž*.

no, Adelinda byla zproštěna povinnosti výkonu zemědělské práce a vrátila se zpět ke své rodině do Krupky.¹⁶⁸

V případě, že se osoby německé národnosti úmyslně vyhýbaly pracovní povinnosti, mohly být ze svého bydliště přesunuty do pracovních táborů. Doklad o tom máme v případě Lotty Viererblové z Trnovan. Velitelství místní stanice SNB na ni podalo udání referátu národní bezpečnosti pří ONV v Teplicích-Šanově, protože se měla soustavně vyhýbat pracovní povinnosti. Pokud již pracovala, porušovala pracovní docházku, což vedlo k jejímu propuštění ze zaměstnání. Velitel stanice tedy navrhoval její zařazení do pracovního tábora či přesunutí do vnitrozemí.¹⁶⁹

¹⁶⁸SOKA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv.č. 280.

¹⁶⁹ *Tamtéž*, inv. č. 271.

6. Specifické skupiny německého obyvatelstva a jejich postavení

Antifašisté

Antifašistická činnost v okrese Teplice-Šanov za druhé světové války

Ne všichni Němci souhlasili s postupem Říše proti Československu, i mezi nimi se našli jedinci, kteří proti režimu aktivně bojovali. V odtrženém pohraničí byla sice výchozí situace pro takovou činnost složitější než jinde, navíc mnoho anti-fašistů již v roce 1938 z pohraničí odešlo, bylo zadrženo nebo postaveno pod policejní dozor.¹⁷⁰ Přesto se mělo za války vyskytovat v severozápadních Čechách 64 ilegálně působících skupin, které se snažily o aktivní odpor.¹⁷¹ Několik těchto skupin operovalo i v okrese Teplice-Šanov. Skupina Lindenbrüder (Lipový bratři) byla organizována komunistickou mládeží a byla napojena na další organizace v pohraničí i v Drážďanech. Činnost Lindenbrüder se projevovala hlavně rozšiřováním ilegálních tiskovin a informací a získáváním finanční podpory. Členové pocházeli z Teplíc-Šanova, Duchcova, Želének, Ústí nad Labem, Oseka a Úštěku. Tato internacionální skupina byla odhalena v roce 1941 a 29 členů bylo zatčeno.¹⁷² Další ilegálně působící skupinou byli tzv. filatelisté. Ti se scházeli v hostinci U lesní brány (Beim Waldtor) v Dubí. Na Teplicku pak působili i skupiny Klenner (z Trnovan), Sparverein (Spořitelní spolek), která byla napojena na Lipové bratry, skupina Dick (z Dubí), skupina A. Schömera z Hostomic a další.¹⁷³

Kromě těchto aktivně vystupujících skupin ale existovaly i menší projevy odporu, které byly okupačními orgány přesto přísně stíhány a tvrdě trestány. Mezi takové patřil poslech cizího rozhlasu, pomoc vězňům, zajatcům a osobám nasaze-

¹⁷⁰ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa, 1945-1947*. s. 141.

¹⁷¹ *Tamtéž*, s. 142.

¹⁷² RADVANOVSKÝ, Zdeněk a Václav KURAL. *"Sudety" pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem: Albis International, 2002, s. 194-195.

¹⁷³ *Tamtéž*, s. 195.

ným na nucené práce či neoznámení nepřátelské činnosti.¹⁷⁴ Tento odpor však nebyval po válce důvodem pro uznání jedince antifašistou. Za ně byli (zvláště v prvních týdnech po válce) považováni hlavně navrátilci z vězení a koncentračních táborů (pokud tam byli odvezeni z důvodu rasových či politických) a předváleční členové KSČ a DSAP.¹⁷⁵ Ale i pasivní odpor a pomoc vězňům a zajatcům (nejčastěji z řad příbuzenstva) se později objevoval jako jedno z odůvodnění pro schválení žádostí o vyloučení z odsunu cestou milosti a v žádostech o zachování československého občanství na základě §3 dekretu 33/1945.

Poválečná situace německých antifašistů

24. srpna 1945 bylo oběžníkem ministerstva vnitra upřesněno, kdo může být uznán za antifašistu. Legitimaci antifašisty měli dostat Němci, kteří:

- 1. byli vězněni z politických a rasových důvodů nebo byli pro věrnost re-
publice jinak pronásledováni*
- 2. vedli před okupací i během ní boj proti nacismu a za ČSR*
- 3. byli příslušníky čs. nebo spojeneckých vojenských jednotek, partyzán-
ských oddílů nebo pracovali v jejich službách*
- 4. nebyli členy nacistických organizací, přestože k tomu byli nuceni (vý-
jimka se připouštěla u osob, které v těchto organizacích působily po do-
hodě s některou z odbojových složek).¹⁷⁶*

Okresní správní komise v Teplicích-Šanově vydala 25. srpna 1945 instrukce, jak má legitimace antifašisty vypadat. Musela mít formát 17 x 12 cm (rozevřená legitimace) a na její přední straně musel být podepsán vojenský velitel či referent vnitřní bezpečnosti OSK (toho času ing. Podzimek). Uvnitř byla fotografie majitele s jeho vlastnoručním podpisem. Legitimace pak nebyla platná bez dvou kulatých

¹⁷⁴ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa, 1945-1947*. s. 142.

¹⁷⁵ *Tamtéž*.

¹⁷⁶ *Tamtéž*, s. 147.

razítek – OSK v Teplicích-Šanově a Antifašistické komise v Teplicích-Šanově¹⁷⁷ (viz příloha č. 19).

Po válce se Němci snažili dokázat, že splňují podmínky §2 odst. 1 ústavního dekretu 33/1945, protože antifašisté požívali oproti osobám německé národnosti, které přišly o státní občanství, značných výhod. Antifašisté byli vyňati ze směrnic pro vysídlení, mohli se však do Německa dobrovolně vystěhovat, a to za lepších podmínek, než které byly určeny Němcům, kteří ztratili československé státní občanství. Antifašisté neměli být nasazováni na nucené práce¹⁷⁸ a z jejich mzdy neměly být strhávány žádné srážky.¹⁷⁹ Potravinové lístky měli dostávat české, měl jim tedy být poskytnut stejný příděl jako českému obyvatelstvu, a ne zmenšený jako obyvatelstvu německé národnosti.¹⁸⁰

Myšlenky dobrovolného odchodu antifašistů z Československé republiky se projevíly již v létě 1945. Tehdy započala první jednání jejich zástupců se sovětskými okupačními orgány a zemskými správami v Sasku a Durynsku. Na podzim 1945 pak do Saska dorazily první transporty antifašistů.¹⁸¹ Němečtí antifašisté zaslali na podzim téhož roku memorandum vzešlé z celonárodní porady německých sociálních demokratů, ve kterém žádali o povolení k vystěhovávání na základě dobrovolnosti, při němž by si mohli vzít veškerý movitý majetek.

Praxe však ne vždy odpovídala všem předpisům, které zaručovaly antifašistům úlevy a výhody. Stávalo se, že i antifašisté byli nasazováni na nucené práce, byl

¹⁷⁷ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 225, inv. č. 922.

¹⁷⁸ Dekret presidenta republiky ze dne 19. září 1945 o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého státního občanství č.71/1945 Sb.

¹⁷⁹ CIBULKA, Jan. *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945–1948*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Politologica. Facultas Philosophica*. str. 224.

¹⁸⁰ OBERHEL, Hynek. *Odsun sudetských Němců z politického okresu Litoměřice 1945-1946*. Brno, 2008. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně, str. 32.

¹⁸¹ RADVANSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948*. s. 83.

jim zabavován majetek¹⁸² či jim byly vydávány německé potravinové lístky místo českých.¹⁸³

I v Teplicích-Šanově se vyskytovala skupina německých obyvatel, kteří s nacistickou okupací a její ideologií nesouhlasili. Tito mohli být z opatření proti osobám německé národnosti vyňati, pokud prokázali, že „*zůstali věrni Československé republice, nikdy se neprovinili proti národům českému a slovenskému a (...)činně se zúčastnili boje za její osvobození, nebo trpěli pod nacistickým nebo fašistickým terorem*“¹⁸⁴, a pokud splnili podmínky pro přiznání antifašistické legitimacy. Protože takovým chováním prokázali loajalitu i v době zvýšeného ohrožení republiky, mohlo jim být zachováno československé státní občanství.¹⁸⁵ Jejich soupis měl ONV v Teplicích-Šanově zaslat Místní osidlovací úřadovně v Litoměřicích 15. prosince 1945. Ta jej ale ještě 4. ledna 1946 neměla, jak dokládá výzva o napravení situace, která na ONV přišla.¹⁸⁶

Antifašistická komise, která prověřovala podané žádosti, sídlila na tehdejším Stalinově náměstí a spadala pod Okresní správní komisi v Teplicích-Šanově (později pod Okresní národní výbor v Teplicích-Šanově).

Podle soupisu obyvatelstva vytvořeného na základě vydaných potravinových lístků ze dne 15. srpna 1945 bylo v okrese z celkového počtu 44 739 osob německé národnosti 580 úředně uznaných antifašistů¹⁸⁷. V září 1945 bylo v okrese dokonce 670 antifašistů.¹⁸⁸ K 1. listopadu 1946, kdy podle soupisu vytvořeného místní stanicí SNB klesl celkový počet osob německé národnosti v okrese Teplice-Šanov na 7 210,

¹⁸² CIBULKA, Jan. *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945–1948*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Politologica. Facultas Philosophica*. str. 224.

¹⁸³ OBERHEL, Hynek. *Odsun sudetských Němců z politického okresu Litoměřice 1945–1946*. str. 32.

¹⁸⁴ Ústavní dekret presidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské č.33/1945 Sb.

¹⁸⁵ *Tamtéž*.

¹⁸⁶ SOKA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 225, inv. č. 275.

¹⁸⁷ *Tamtéž*, karton 92, inv. č. 512.

¹⁸⁸ *Tamtéž*, karton 241.

zde bylo 423 úředně uznaných antifašistů a 241 osob s osvědčením typu B.¹⁸⁹ Je však možné, že tato čísla nemusí zcela odpovídat realitě. Když se totiž podíváme na situaci, ve které soupis vznikl, zjistíme, že se tak stalo po stížnosti ministerstva vnitra, kterou zaslalo 3. prosince 1946 předsedovi okresního národního výboru. MNV a ONV – osidlovací referát je v ní obviňován z přílišné benevolence a liknavosti „*při provádění pokynů a směrnic ministerstva vnitra o odsunu Němců*“.¹⁹⁰ Ministerstvo vnitra reagovalo na zprávu pobočky státní bezpečnosti, že v okrese Teplice-Šanov má být z transferu vyňato celkem 10 000 osob německé národnosti. Tento počet zdál se být příliš vysoký a ministerstvo vnitra žádalo o podání vysvětlujících informací. A právě v odpovědi na tuto stížnost sdělil ONV, že počet Němců v celém okrese činí 7 210 osob. Je tedy možné, že úřad počet vědomě snížil, protože podle počtu vydaných potravinových lístků v období od 14. října do 10. listopadu, se v okrese nacházelo 9 941 Němců.¹⁹¹ Zdeněk Radvanovský ve své knize *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948* uvádí, že z Teplic se během roku 1946 vystěhovalo do amerického okupačního pásma 891 antifašistů – sociálních demokratů a 625 antifašistů – komunistů.¹⁹²

Přestože antifašisté byli vyňati z transferu, mnohdy odcházeli do Německa z vlastní vůle. Na takovýto odchod se pohlíželo jako na dobrovolný, přesto v něm mohla hrát v mnoha případech svou roli i poválečná situace. Přestože museli osoby německé národnosti projít bezpečnostními kontrolami, než jim byla vydána legitimace antifašisty, české obyvatelstvo na ně mnohdy nepohlíželo jako na sobě rovné. Strach a nedůvěra okolí přiměly rodiny, aby i přes své neprovinění souhlasily s vystěhováním.

Jak již bylo řečeno, antifašisté měli lepší podmínky pro vystěhování, nevztahovala se na ně omezení a mohli si téměř všechn svůj movitý majetek vzít s sebou.

¹⁸⁹ *Tamtéž*, karton 224, inv. č. 271.

¹⁹⁰ *Tamtéž*.

¹⁹¹ RADVANOVSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948*. s. 138.

¹⁹² *Tamtéž*, s. 144-145.

Výjimku tvořily jen cenné či významné předměty.¹⁹³ Kontrola vyvážených předmětů se přesto prováděla. Žádost o dobrovolné vystěhování do Německa musela obsahovat seznam stěhovacích svršků, které by dotyčný vyvezl. Z okresu Teplice-Šanov se těchto seznamů nedochovalo mnoho, ale přesto z nich můžeme usuzovat, že antifašisté zde patřili do různých sociálních vrstev. Například seznam s majetkem, který se chystali vyvézt manželé Bücherlovi z Trnovan čítal téměř 130 položek v celkové hodnotě dosahující 23 000 korun československých. Seznam obsahoval kromě oblečení také elektrické nástroje, ložní prádlo, nádobí a nábytek z kuchyně a ložnice. Jakožto prokázaným antifašistům, kteří byli za války posláni do koncentračního tábora, jim byl seznam v únoru 1946 uznán a oni mohli veškerý takto přiznaný majetek vyvézt.¹⁹⁴ Hodnota vyváženého majetku Heleny Arnoštové z Teplic-Šanova se vyšplhal na téměř 70 000 Kčs a byly na něm uvedeny kupříkladu i perské koberce.¹⁹⁵ Josef Horwitz si odvážel majetek v hodnotě 102 000 Kčs.¹⁹⁶ Toto byla nejvyšší hodnota majetku odvezeného z okresu Teplice-Šanov, který je doložený v archivních materiálech. V ostatních případech se hodnota majetku pohybovala v rozmezí od 10 585 – 68 230 Kčs.¹⁹⁷

Transporty německých antifašistů z Teplic-Šanova

Transporty německých antifašistů z Teplic-Šanova neměl na starosti ONV, ale Antifašistická komise v Teplicích-Šanově (ANTIFA).

Na začátku ledna 1946 byl připraven transport německých antifašistů a jejich rodinných příslušníků, jehož vedením byl pověřen Friedrich Eichner. Tento transport čítal 223 osob (73 rodin) a měl být vypraven do sovětského okupačního pásma v Německu.¹⁹⁸ Osoby zařazené do tohoto transportu již opustily své domovy, když přišla zpráva z ministerstva vnitra, že transfer německých antifašistů do sovětského

¹⁹³ CIBULKA, Jan. *Situace německých obyvatel Oderska v letech 1945–1948*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Politologica. Facultas Philosophica*. str. 224.

¹⁹⁴ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 225, inv. č. 275.

¹⁹⁵ *Tamtéž*.

¹⁹⁶ *Tamtéž*.

¹⁹⁷ *Tamtéž*.

¹⁹⁸ *Tamtéž*.

pásma je dočasně zastaven. Ministerstvo vnitra si uvědomovalo, že nebylo možné Němce vrátit zpět do původních bydlišť, která již mnohdy hostila nové majitele. Proto ministerstvo nařídilo OSK, aby pro členy transportu našla provizorní bydlení. Jelikož tito Němci opustili nejen své domovy, ale také své zaměstnání, byli taktéž bez finančních prostředků. Proto ministerstvo vyzvalo OSK, aby zajistila nejen ubytování a stravování, ale také pracovní zasazení.¹⁹⁹ Transport nakonec odjel 27. ledna 1946.²⁰⁰

Další doložený transport německých antifašistů měl na starosti Josef Karel Liehm. Jeho organizace neprobíhala nejspíš podle představ osob zařazených do tohoto transportu, protože od nich 20. dubna 1946 přišla na OSK stížnost. Němci v ní Liehma obviňovali, že jím vybrané částky peněz, které měly sloužit jako příspěvek za jeho námahu a příspěvek režijní, neslouží k těmto účelům. Stěžovali si také na Liehmovo chování. Neměl jim podávat žádná vysvětlení ohledně jejich transportu ani ohledně jejich žádostí o vystěhování, které měl vyřizovat. Ve své stížnosti požadovali odstoupení Karla Liehma z funkce vedoucího transportu, na pozici ho měl vystřídat Vilém Hantschel.²⁰¹

Josef Karl Liehm se ve své odpovědi JUDr. Šimánkovi z okresní správní komise kromě vlastní obhajoby a odmítnutí předání vedení někomu jinému zmiňuje, že pořádá transporty, kterých se účastní přibližně 120 rodin. Jeden transport přitom podle doloženého seznamu čítal jen 99 lidí.²⁰² Z toho můžeme usoudit, že z Teplic-Šanova odjelo transportů s německými antifašisty několik, přesné údaje se však nedochovaly.

Ještě v létě roku 1948 vydal bezpečnostní referát při Okresním národním výboru v Teplicích požadavek, aby byly překontrolovány dosavadní jmenné sezna-

¹⁹⁹ *Tamtéž.*

²⁰⁰ *Tamtéž.* Ve zprávě bezpečnostního referenta JUDr. Šimáčka si můžeme povšimnout chyby, když místo ruského pásma uvedl pásmo rakouské.

²⁰¹ *Tamtéž.*

²⁰² *Tamtéž.*

my antifašistů, které byly v důsledku dobrovolných vystěhování, dodatečných odsunů, úmrtí či úprav československého státního občanství značně neaktuální.²⁰³

²⁰³ *Tamtéž.*

Němečtí odborníci a specialisté

Velký důraz se v poválečném vývoji Československé republiky kladl na rozvoj hospodářství. Vláda si uvědomovala riziko, které mohlo vzniknout na základě velkého odlivu pracovní síly, kterou představovalo německé obyvatelstvo. Kromě pracovních sil, které mohly být nahrazeny českými přistěhovalci z vnitrozemí, se však v řadách německých obyvatel nalézali také nepostradatelní specialisté a odborníci. Jejich odchod by znamenal často velkou ztrátu pro podniky, ve kterých pracovali. Proto se mělo v zařazování do transportů postupovat tak, aby nebyla ohrožena průmyslová či zemědělská výroba. Snaha o zabezpečení stálého (nutného) chodu hospodářství a zemědělství se tak projevila ve specifickém přístupu ke skupině německého obyvatelstva, která byla považována za nepostradatelnou ve svém oboru.

Pojem nutný chod hospodářství definovaly směrnice z 12. června 1945. Za nezbytné práce k zajištění chodu v zemědělství se měly pokládat ty úkony, „*jichž bylo třeba k nejnütnější obsluze pokud možno soustředěného zemědělského zvířectva a drůbeže*“.²⁰⁴ Zde však byly pracovní síly vcelku snadno nahraditelné. Práce na polích navíc mohla být v některých místech i zastavena. Naproti tomu směrnice nařizovaly bezpodmínečně udržet v chodu elektrárny, vodárny, veřejné dopravní prostředky a další podniky, které sloužily k všeobecným potřebám. Toto se týkalo také hutí a dolů.²⁰⁵ U průmyslových podniků a závodů se přistoupilo k jejich klasifikaci podle potřeby. Do kategorie B spadaly průmyslové podniky, ve kterých mělo dojít k přechodnému zastavení produkce. Podniky kategorie C měly být přesunuty do tzv. hospodářsky slabých krajů či na Slovensko. Podniky spadající do kategorie A měly být udrženy v provozu a německé zaměstnance měli nahradit čeští

²⁰⁴ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. II.1. s. 476, dokument č. 173 – 1945, 12. června, Praha. – *Směrnice rozšiřující nařízení ZNV v Praze o nuceném vystěhování Němců; upřesnění pojmu „Němec“ a formulace „nutný chod hospodářství“; německé pracovní síly ponechané v republice z hospodářských důvodů; způsob transportu vysídlenců; zajištění německého majetku*.

²⁰⁵ *Tamtéž*.

pracovníci.²⁰⁶ Na Teplicku přibyla k těmto třem kategoriím ještě čtvrtá kategorie D, která byla přiřčleněna ke kategorii C a byla taktěž určena k likvidaci.²⁰⁷ Němečtí zaměstnanci v živnostech a obchodech mohli zůstat jen ve výjimečných odůvodněných případech.²⁰⁸

Vynětím osob nepostradatelných pro průmysl z opatření směřujících k odsunu Němců se zabýval oběžník Zemského národního výboru v Praze z 31. července 1945. Němci, kteří nesměli být jako nepostradatelní odborníci vysídleni, měli dostat prozatímní osvědčení o nepostradatelnosti. Písemný návrh na vydání tohoto osvědčení podával národní správce podniku. Po přezkoumání této žádosti bylo osvědčení vydáno ONV či OSK. Podle tohoto oběžníku vyjímalo osvědčení nepostradatelnosti Němce pouze z opatření směřujících k odsunu Němců, ostatní omezení a patření pro ně platily nadále.²⁰⁹

V okrese Teplice-Šanov pracovalo v průmyslu k 31. srpnu 1945 14 806 zaměstnanců. Do ledna 1946 se jejich počet zvedl na 15 593.²¹⁰ V průběhu roku 1946 se ale situace změnila. Do pohraničí již nepřicházelo tolik nových osídlenců, jako tomu bylo v roce 1945. Se zahájením organizovaného transferu Němců z Československé republiky začaly do Německa odcházet potřebné pracovní síly. Do konce roku tak klesl počet zaměstnanců v průmyslu na 11 520.²¹¹

Aby nedocházelo k ještě většímu odlivu odborníků a specialistů, byla učiněna opatření, která vyjímala tyto nepostradatelné pracovníky z transferu, a to buď dočasně (měli být zařazováni až do posledních transportů), nebo i definitivně (po-

²⁰⁶ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa, 1945-1947*, s. 290.

²⁰⁷ RADVANSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948*. s. 148.

²⁰⁸ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. II.1. s. 476, dokument č. 173 – 1945, 12. června, Praha. – *Směrnice rozšiřující nařízení ZNV v Praze o nuceném vystěhování Němců; upřesnění pojmu „Němec“ a formulace „nutný chod hospodářství“; německé pracovní síly ponechané v republice z hospodářských důvodů; způsob transportu vysídlenců; zajištění německého majetku*.

²⁰⁹ *Tamtéž*, dokument č. 341 – 1945, 31. července, Praha. – *Oběžník ZNV v Praze o „vynětí osob nepostradatelných pro průmysl z opatření směřujících k odsunu Němců“*.

²¹⁰ RADVANSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948*. s. 101.

²¹¹ *Tamtéž*, s. 171.

kud se jednalo o specialisty, jejichž znalosti a zkušenosti byly nenahraditelné). Nutno podotknouti, že ne vždy s tímto postupem souhlasilo české obyvatelstvo. Kolovaly názory, že Němce je nutné vyvézt za každou cenu a že ekonomické dopady tohoto rozhodnutí jsou až na druhém místě.²¹² Dokonce i místní národní výbory často nedbaly pokynů ministerstva vnitra a zařazovaly do transportů i osoby, které měly ministerstvem vydané legitimace specialistů. Uvedme příklad – národní podnik Severočeské uhelné doly si stěžoval Oblastní úřadovně v Litoměřicích na postup MNV v Řetenicích (politický okres Teplice-Šanov) a dalších MNV v okrese Duchcov. Ty měly ignorovat nařízení ministerstva vnitra a do transportů zařazovat i horníky, kteří obdrželi legitimace a nesměli být tedy podle směrnic ministerstva vnitra z 3. března 1946 (č. B-300/1450-46-ref.B) odsunuti do Německa.

Existovaly však i opačné případy, kdy chtěli Němci považovaní za specialisty republiku opustit, ale nebylo jim to umožněno. Jejich žádosti byly zamítnuty právě z důvodu nepostradatelnosti.²¹³

V okrese Teplice-Šanov bylo žádoucí ponechat hlavně horníky pracující v dolech v Cínvaldu (Cínovec), Cukmantlu (dnes Pozorka), Řetenicích, Proboštově, Malém Újezdě (dnes Újezdeček), Košťatech, Srbicích a v dalších dolech v okolí. Celkem 15 dolů žádalo o ponechání 787 horníků a 1377 rodinných příslušníků.²¹⁴ Němečtí specialisté zůstávali ve sklářských a keramických závodech a také v místních strojírenských dílnách. Celkově se v okrese mělo k 1. listopadu 1946 nacházet 1 034 německých specialistů.²¹⁵ Počet všech osob zaměstnaných v průmyslu činil ke konci roku 1946 11 520 osob²¹⁶, němečtí specialisté tedy představovali 9 % těchto zaměstnanců. Z celkového počtu Němců, kteří v okrese po řádném odsunu zůstali, tvořili odborníci a specialisté 10%.

²¹² STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa, 1945-1947*. s. 292.

²¹³ BITTNEROVÁ, Magdalena. *Odsun Němců z Liberecka*. Vyd. 1. Liberec, s. 88.

²¹⁴ RADVANOVSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948*. s. 139.

²¹⁵ SOKa Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv. č. 271.

²¹⁶ RADVANOVSKÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948*. s. 171.

Legitimace specialisty vyjímala osobu z omezení a opatření vůči německému obyvatelstvu.²¹⁷ Do legitimace mohli být připsáni také rodinní příslušníci, na které se tím pádem také nevztahovala omezení a opatření vůči Němcům. Mimo vynětí z transferu byli například němečtí horníci a průmysloví specialisté vyňati z konfiskace části movitého majetku, mohli nerušeně užívat své byty, obytné domy a také se mohli starat o malá hospodářství (za předpokladu, že sloužila pouze pro jejich obživu).²¹⁸ Stávalo se však, že tyto úlevy nebyly německým zaměstnancům poskytovány, což mělo za následek pokles jejich pracovní morálky a také jejich odchod, na což si stěžovaly kupříkladu Československé doly.²¹⁹

Vynětí z odsunu na základě nepostradatelnosti a vystavení legitimace specialisty nebylo vždy opatření trvalého řádu. Pokud se našla za německého specialistu adekvátní náhrada, byly odvolávány výnosy o vynětí a dotyční Němci byli znovu zařazeni do seznamů pro odsun.²²⁰ O potřebnosti německých horníků v oblasti svědčí fakt, že těmto byly legitimace často prodlužovány. Pokud měli být z republiky vysídleni, byli zařazováni až do posledních transportů.²²¹

Firmy zaměstnávající Němce jakožto odborníky se obracely na OSK v Teplicích-Šanově, aby zajistily svým zaměstnancům vynětí z některých opatření vůči německému obyvatelstvu, která se na ně i nadále vztahovala. Firma Technofilm v Teplicích-Šanově například žádala pro své tři německé pracovníky povolení navštěvovat biografická představení, díky čemuž budou moci sledovat pokrok ve filmové produkci, což bylo potřebné pro jejich práci. Technofilm také žádal povolení pro používání veřejných dopravních prostředků, což jim referent pro vnitřní bezpečnost také dovolil.²²² Národní správa továrny elektroléčebných přístrojů (dříve DEBEG) žádala povolení pro neomezené užívání elektrické dráhy pro své dva německé inženýry, protože se stávalo, že při ranní přeplněnosti tramvají museli tito

²¹⁷ SOkA Teplice, MNV Teplice, karton 61, inv.č. 294/61.

²¹⁸ *Tamtéž.*

²¹⁹ *Tamtéž.*

²²⁰ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv. č. 273.

²²¹ *Tamtéž.*

²²² *Tamtéž.*

inženýři jakožto Němci tramvaj opustit, aby uvolnili místo českým pasažérům. V důsledku toho, ale často přicházeli do práce se značným zpožděním. Také jim bylo povolení uděleno.²²³ Pro tyto německé inženýry žádala firma o tři měsíce později o další povolení, tentokrát šlo o nenošení bílé pásky.²²⁴ Rozhodnutí se však nedochovalo.

Nedostatek specializovaných pracovních sil se projevoval v různých hospodářských odvětvích. V říjnu 1946 si na naprostý nedostatek lesních dělníků stěžovala Národní správa velkostatku dr. Clary-Aldringena. Ministerstvo vnitra však žádost o odklad evakuace 2 lesních dělníků neschválilo, přestože národní správa poukázala na to, že bez jejich pomoci nedokáže splnit předepsanou lesní těžbu.²²⁵ Stejný problém potkal i Lesní správu Maxe Lobkowitze, které bylo zamítnuto ponechat v republice lesmistra Kamila Hwížďálka.

Velká poptávka byla po vodohospodářských inženýrech, kterých byl naprostý nedostatek, jak dokazuje odpověď Spolku českých inženýrů z března roku 1946 na žádost teplické firmy A. Niklas o přidělení tří vodohospodářských inženýrů, které nemohlo být vyhověno.²²⁶ Firma A. Niklas žádala o vynětí z odsunu tří u ní zaměstnaných německých inženýrů – vodohospodářů již v září 1945, což bylo ministerstvem vnitra povoleno. Počítalo se však, že do 1. ledna 1946 budou tito Němci nahrazeni českými inženýry.²²⁷ Firmě se ale do té doby nepodařilo žádné české vodohospodářské inženýry sehnat, o čemž svědčí jak zmíněná záporná odpověď Spolku českých inženýrů, u kterého firma pracovní posily hledala, tak i další žádost na ministerstvo vnitra o odložení zařazení do odsunu vodohospodářského inženýra Wenzela, který ve firmě pracoval.²²⁸

Některé okresy Československé republiky se ještě v létě 1946 potýkaly s nedostatkem kvalifikovaných českých pracovních sil v úřadech a jiných orgánech

²²³ *Tamtéž.*

²²⁴ *Tamtéž*, karton 236, inv.č. 919.

²²⁵ *Tamtéž*, karton 224, inv. č. 273.

²²⁶ *Tamtéž.*

²²⁷ *Tamtéž*, karton 236, inv.č. 919.

²²⁸ *Tamtéž*, karton 224, inv. č. 273.

veřejné služby. Nebyl to však případ Teplice-Šanova. Na dotaz ministerstva vnitra, které žádalo od všech MNV a jiných zastupitelských orgánů zprávu o počtu a potřebnosti německých pracovních sil v úřadech, MNV v okrese Teplice-Šanov vypořádaly, že žádných Němců nezaměstnávají, a pokud kdy zaměstnávaly, byli již propuštěni.²²⁹

²²⁹ *Tamtéž*, karton 236, inv.č. 919.

Rakouští státní příslušníci

Po skončení války se v okrese Teplice-Šanov vyskytovali nejen sudetští a říšští Němci, ale také rakouští státní příslušníci. Jejich postavení bylo mnohdy nelehké, protože, ač se na ně neměla vztahovat opatření zavedená proti osobám německé národnosti, jazyk, kterým mluvili, na ně vrhal stín podezření.

První pokyny pro postup v případech rakouských státních příslušníků byly vydány již v květnu 1945. Tyto směrnice vydal zplnomocněnec pro hájení rakouských státních příslušníků v ČSR. Práví se v nich, že „*osoby, které byly 13. března 1938 rakouskými státními občany (...), získaly po znovuzřízení samostatného rakouského státu automaticky nazpět rakouské státní občanství*“.²³⁰ Pokud se tyto osoby neprovinily proti zájmům Československé republiky, neměly se na ně vztahovat předpisy týkající se Němců.²³¹

Ministerstvo vnitra potvrdilo tento postoj k Rakousku a jeho státním příslušníkům v červenci 1945. V přípisu na ministerstvo zahraničních věcí uvádí, že „*považuje Rakousko za svobodný a nezávislý stát, který se stal (...) přechodně obětí agrese fašistického Německa. (...) Státní příslušníky demokratického Rakouska nepovažujeme za Němce ve smyslu nařízení vydaných proti Němcům, takže se tato nařízení na ně nevztahují*“.²³²

O postavení rakouských státních příslušníků v okrese Teplice-Šanov se zmiňovala také brožura osidlovacího referátu OSK v Teplicích-Šanově, která je stavěla na roveň československým státním občanům. Pokud měli řádnou průkazku s fotografií vydanou rakouským repatriačním komitét v Praze, nevztahovaly se na ně žádné předpisy a omezení týkající se německého obyvatelstva. Vystěhování Rakušanů si mělo řídit samo rakouské zastupitelství, ale muselo o něm podávat zprávu OSK v Teplicích-Šanově.²³³

²³⁰ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů.* s. 258.

²³¹ *Tamtéž.*

²³² *Tamtéž*, s. 698.

²³³ *Tamtéž*, CD – příloha ke knižnímu vydání, dokument č. 369E – 1945, 10. srpna, Teplice-Šanov. – *Výňatky z tištěné brožury osidlovacího referátu OSK v Teplicích-Šanově obsahující*

Rakouským státním příslušníkům tak nesměla být nijak omezována svoboda v jednání i pohybu, nesměli být internováni ani vykazováni z Československé republiky, mohli volně využívat dopravních prostředků, neměli být nijak omezováni v peněžním styku, nesměl jim být zabaven movitý ani nemovitý majetek a ty části majetku, které si nemohli vzít s sebou, pokud opouštěli republiku, jim měly být uloženy.²³⁴ Rakouští státní příslušníci měli být postaveni na roveň českému obyvatelstvu také v přidělech potravinových lístků a kuřiva.²³⁵

Ne vždy však praxe odpovídala směrnicím. Stávalo se, že i Rakušanům byl zabavován majetek či byli umisťováni do sběrných středisek. Mohli se jich dotýkat i další omezení, jak dosvědčuje případ Arthura Wolfa. Tomuto rakouskému příslušníkovi z Trnovan bylo bráněno v dobrovolném odchodu zpět do Rakouska. Pracoval u firmy Siemens, která ho odmítala propustit. Jako odůvodnění uváděla, že je jako technický pracovník nepostradatelný. Teprve zásah zplnomocněnce k hájení zájmů rakouských státních příslušníků v ČSR a ministerstva vnitra byla situace vyřešena a Arthur Wolf se mohl vystěhovat.²³⁶

Rakouští státní příslušníci se někdy nevyhnuli ani vyhánění z Československé republiky v prvních poválečných měsících, jak dokládá stížnost Johanna Radla (viz kapitola *Vyhánění německého obyvatelstva z Československa*). Stejně jako v případě Johanna Radla, také do bytu Vojtěcha Hüpera vnikli partyzáni a vyzvali ho k okamžité „evakuaci“ do Německa. Ruský důstojník na hranicích jej však, jakožto rakouského státního příslušníka, vyzval k návratu do Teplic-Šanova. Hüper se vrátil a ubytoval se u své dcery a zetě.²³⁷ Za majetek, který mu byl zabaven, se snažil získat odškodné, ovšem ještě v únoru roku 1946 neexistovala právní norma, která by upravovala majetkové poměry rakouských státních příslušníků,

pokyny pro provádění „evakuace“, osídlování a ubytování; výjimky pro antifašisty, Rakušany, dočasně nenahraditelné pracovníky, osoby ve věku nad 70 let, těžce nemocné a příslušníky „smíšených manželství“; pracovní povinnost a koncentrace předběžně zůstávajících Němců v jednotlivých městských čtvrtích či bytech; návrh provést osídlení v případě potřeby i pomocí donucovacích prostředků.

²³⁴ *Tamtéž*, s. 259.

²³⁵ *Tamtéž*, s. 699.

²³⁶ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 243, inv. č. 969.

²³⁷ *Tamtéž*.

proto mu Okresní správní komise v Teplicích-Šanově, která případ projednávala, nemohla požadovanou částku vyplatit.²³⁸

O tom, že postavení rakouských státních příslušníků bylo lepší než postavení německých obyvatel Československa, se dozvídáme i skrze případy, kdy se za rakouské státní příslušníky vydávali i ti, kteří byli původu německého. Z vyšetřování stanice SNB v Krupce vyšlo najevo, že Leo Wessely, který bydlel za války v Krupce, se pokoušel získat na základě svého údajného rakouského občanství výhody, které by mu z tohoto postavení plynuly – peněžitou náhradu, odškodnění apod. Z šetření ovšem vyplynulo, že Leo Wessely neměl rakouský původ a pocházel z německé rodiny z Mostu.

Počet rakouských státních příslušníků v okrese Teplice-Šanov²³⁹

MĚSÍC	XI 1946	XII 1946	VI 1947	X 1947	XI 1947	XII 1947	IV 1948
POČET	441	468	429	429	429	429	400

²³⁸ *Tamtéž.*

²³⁹ *Tamtéž*, inv. č. 962.

Němečtí duchovní, řeholníci a řeholnice

Specifickou skupinou německého obyvatelstva bylo duchovenstvo, řeholníci a řeholnice. Jejich postavení bylo po válce poněkud neurčité, do konce roku 1945 nebyla vydána žádná závazná norma, která by upravovala situaci této skupiny obyvatelstva. V důsledku toho se stávalo, že byl těmto osobám zkonfiskován osobní majetek, hrozilo jim zadržení, internace, nasazení na nucené práce či vysídlení z republiky.²⁴⁰

Protivenství vůči německému duchovenstvu měla do určité míry za příčinu kromě německé národnosti také poválečná averze vůči církvi, a to hlavně vůči církvi katolické.²⁴¹

Již v červnu 1945 v memorandu Svazu národních jednot a matic (SNJM) adresovanému ministru vnitra Václavu Noskovi, které obsahovalo různé požadavky ohledně státní sídelní politiky a postupu vůči německému obyvatelstvu, je ve III. kapitole uveden požadavek „*vyčistit farní úřady a konsistoře v pohraničí jako veřejné orgány od kněží německé národnosti*“.²⁴² Ti jsou zde charakterizováni jako „*horliví vykonavatelé vůle zločinného režimu nacistického*“.²⁴³ Veškerý církevní majetek v pohraničí se měl zrevidovat a zkontrolovat, zda nebylo klášterů a kostelů používáno k přechovávání kradeného majetku soukromého, veřejného či státního.²⁴⁴

²⁴⁰ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. II.1. s. 165, dokument č. 227 – 1945, 21. června, Teplice-Šanov. – *Hlášení Velitelství SNB v Teplicích-Šanově na Generální velitelství uniformované policie o bezpečnostních poměrech ve městě od 14. května; zákrok proti některým „revolučním“ ozbrojeným složkám; zabavování rozhlasových přijímačů osobám německé národnosti*.

²⁴¹ *Tamtéž*.

²⁴² *Tamtéž*, s. 421, dokument č. 138 – 1945, 5. června, Praha. – a) *Úřední záznam MV o návštěvě delegace Svazu Národních jednot a matic (SNJM)*; b) *memorandum SNJM adresované ministru vnitra Václavu Noskovi, jež obsahuje různé požadavky ohledně státní sídelní politiky a postupu vůči německému obyvatelstvu; zdůraznění zájmů Čechů žijících do roku 1938 v pohraničí*.

²⁴³ SOKA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 236, inv.č. 919

²⁴⁴ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. II.1. s. 421, dokument č. 138 – 1945, 5. června, Praha. – a) *Úřední záznam MV o návštěvě delegace Svazu Národních jednot a matic (SNJM)*; b) *memorandum SNJM adresované ministru vnitra Václavu Noskovi, jež obsahuje různé požadavky ohledně státní sídelní politiky a postupu vůči německému obyvatelstvu; zdůraznění zájmů Čechů žijících do roku 1938 v pohraničí*.

Z razance tohoto memoranda je patrný nepřátelský vztah k jakékoliv skupině německého obyvatelstva, který se nevyhnul ani duchovnímu stavu.

Okres Teplice-Šanov spadal do diecéze litoměřické. Specifikem této diecéze byl poměr německých a českých duchovních správ. Z celkového počtu 404 duchovních správ (346 se nacházelo v pohraničí) bylo pouze 104 českých²⁴⁵ (25 %). V žádné jiné diecézi v Československé republice převaha německých duchovních správ nebyla.²⁴⁶ Generální vikář Josef Kuška na tuto situaci upozorňoval ve svém přípisu ministerstvu vnitra v červenci 1945. S odchodem německého duchovenstva z litoměřické diecéze by nastal vážný problém, protože v diecézi nebyl dostatek českých duchovních, kteří by je nahradili. Josef Kuška proto navrhoval, aby němečtí duchovní byli počítáni mezi nepostradatelné a aby mohli zůstat v republice (za předpokladu jejich státní spolehlivosti).²⁴⁷ Nedostatek kněžstva totiž nebyl problémem, který by se dal v brzké době vyřešit, protože samotné studium teologie trvalo pět let. Kromě potřeby duchovního vedení, která by odchodem německých duchovní mohla být vážně ohrožena, obhajoval Kuška potřebu ponechání německých kněží také pro zabezpečení matrik.²⁴⁸

Otázkou státní spolehlivosti německých duchovních, kteří byli z důvodu své potřeby ponecháni v Československé republice, se zabýval Zemský národní výbor v Praze v létě 1945. Svým oběžníkem z 13. srpna 1945 vybízel všechny národní výbory, aby věnovaly zvýšenou pozornost v prověřování národní spolehlivosti

²⁴⁵ *Tamtéž*, s. 683, dokument č. 320 – 1945, 22. července, Litoměřice. – *Přípis Josefa Kušky, generálního vikáře biskupské konzistoře v Litoměřicích, na MV; upozornění na specifickou situaci v litoměřické diecézi; přímluvy za vyjmutí kněží německé národnosti z odsunu; zabezpečení dalšího vedení matrik.*

²⁴⁶ *Tamtéž*.

²⁴⁷ *Tamtéž*.

²⁴⁸ *Tamtéž*.

a politické bezúhonnosti německých duchovních.²⁴⁹ Vidíme tedy, že nálada vůči duchovním, kteří zde zůstali, byla podezřívavá a ne příliš vlídná.²⁵⁰

I přes žádosti o ustanovení německých kněží jako nepostradatelných, docházelo k jejich nucenému vysídlování za hranice. Neutěšená situace v litoměřické diecézi donutila generálního vikáře Josefa Kušku znovu žádat ministerstvo vnitra o řešení v srpnu 1945. Ve svém přípisu žádal o přezkoušení oprávněnosti vysídlení německých kněží. V některých případech se dokonce sám zavazoval za jejich bezúhonnost. Nedostatek duchovních ve své oblasti se pokoušel řešit také získáním povolení k návratu již odsunutých německých kněží.

Při transferu německých kněží požívali tito (oproti ostatním německým vystěhovalcům) výhod týkajících se převozu majetku za hranice. Oproti standardní váze osobních zavazadel, která činila 50 kg, bylo ministerstvem vnitra 17. června 1946 ustanoveno, že němečtí kněží si s sebou mohou vzít osobní zavazadla o váze 100 kg. Váha mohla být i vyšší, pokud byly vyváženy předměty potřebné k výkonu povolání (kněžský oděv, mešní roucho, breviář, misál, odborná teologická literatura). Podmínkou pro vývoz těchto věcí bylo jejich osobní vlastnictví a to, že nebyly z cenných kovů.²⁵¹

O každém připravovaném odsunu německých katolických duchovních musela být včas spravena příslušná biskupská konzistoř, která měla zajistit zabezpečení inventárního zařízení far pro potřebu českého duchovenstva. Zařazení do transportu duchovních německé církve evangelické se hlásilo příslušné místní národní sprá-

²⁴⁹ *Tamtéž*, CD – příloha ke knižnímu vydání, dokument č. 373A – 1945, 13. srpna, Praha. – *Oběžník ZNV v Praze všem NV a ÚNB v Čechách, Magistrátu hlavního města Prahy a města Plzně k přezkoušení státní spolehlivosti a politické bezúhonnosti duchovních německé národnosti; intimace požadavku Svazu národních jednot a matic na „očistu“ církevních úřadů a revizi církevního majetku v pohraničí.*

²⁵⁰ Biskupská konzistoř v Brně sepsala dokonce žádost, aby nebylo s kněžími, řeholnicemi a příslušníky církevních kongregací zacházeno při provádění vládních dekretů zaházeno nedůstojně a aby nebyli tito *šikanováni či trýzněni*. Konzistoř tím reagovala na konkrétní případy incidentů v pohraničí. *Tamtéž*, č. 375A – 1945, 15. srpna, Brno. – *Přípis Biskupské konzistoře v Brně pro ONV (OSK), MNV (MSK) a velitelství čs. vojenských posádek v moravsko-rakouském pohraničí; žádost, aby duchovní a řeholníci nebyli bez předchozího upozornění církevních úřadů a justičních orgánů diskriminováni a šikanováni.*

²⁵¹ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv. č. 270.

vě sboru německé církve evangelické a jejího majetku, duchovních církve starokatolické pak národní správě církve starokatolické ve Varnsdorfu.

V určitých případech bylo potřebné ponechat německé duchovní jakožto kvalifikované síly. Zvláště řádové sestry často pomáhaly v ústavech pečujících o staré, nemocné či o děti. 12. července 1946 proto vydalo ministerstva vnitra oběžník, ve kterém byl nařízen odklad transferu německých řádových sester, které pracovali v humanitních ústavech. V okrese Teplice-Šanov se to týkalo například sester v Dětské domovině v Krupce. Místní národní výbor v Krupce však s tímto oběžníkem seznámen nebyl, proto sestry zařadil do transportních seznamů. Situaci muselo po stížnosti správy Dětské domoviny řešit ministerstvo vnitra, které nařídilo jejich vynětí až do vydání dalších opatření.²⁵²

K 25. září 1946 se v okrese Teplice-Šanov nacházelo 7 německých katolických duchovních: Jan Teis (děkan v Novosedlicích), Josef Bunda (farář v Krupce), Ferdinand Žídek (katecheta v Teplicích-Šanově), Jan Litte (farář v Bořislavi), Leo Cohen (administrátor na Moldavě), Bedřich Renger (farář v Mikulově) a Ferdinand Frigge (farář na Cínovci). Ostatní faráři německé národnosti byli z okresu odsunuti již v roce 1945.²⁵³

Samotný teplicko-šanovský okres se také musel potýkat s nedostatkem duchovních, který nastal po nuceném vysídlování Němců. Některé fary zůstávaly neobsazené, jako tomu bylo například v Košťanech. Bohoslužby byly ve zdejším kostele slouženy pouze dvakrát týdně (úterý a pátek) a zajišťoval je dojíždějící administrátor z Jeníkova. Některým farářům nebyl z důvodu nedostatečného počtu duchovních v okrese umožněn ani odchod do Německa, přestože o něj sami žádali. To byl případ Ferdinanda Žídka z Teplic-Šanova. Žídek žádal, aby byl jako německý státní příslušník odsunut do Německa, o jeho žádosti se však dozvěděl generální vikář, který Žídka vyzval, aby žádost odvolal, protože byl pro místní okres nepostradatelný. Ferdinand Žídek tedy v Československé republice zůstal.²⁵⁴

²⁵² *Tamtéž*, inv. č. 273.

²⁵³ *Tamtéž*, inv. č. 271.

²⁵⁴ *Tamtéž*.

Zajištění církevního majetku

Majetek německé evangelické církve, který se nacházel na území okresu Teplice-Šanov, byl znárodněn na základě výnosu ministerstva školství a osvěty č.j. B-42 678/45-V/2.²⁵⁵

Zemským národním výborem v Praze byl 3. srpna 1945 zaslán Okresnímu národnímu výboru v Teplicích-Šanově oběžník, který nesl informace o nakládání se zajištěným církevním majetkem. Národní výbor do něj měl zavést národní správu. Jedním z úkolů národní správy bylo sepsání přesného a podrobného inventáře zajištěného jmění. Tento seznam měl být v opisu zaslán zpět Zemskému národnímu výboru v Praze a také ministerstvu školství a osvěty. Zajištěný majetek mohl být pod dohledem národního správce nadále využíván, a to pro církevně administrativní účely (farní a matriční úřad) či pro účely charitativní činnosti náboženských organizací a církví.²⁵⁶

Národním správcem církevního majetku zajištěného v Teplicích-Šanově se stal k 16. říjnu 1945 Bohumil Jelínek.²⁵⁷

O tom, že se zajištěným církevním majetkem bylo následně zacházeno někdy neuvážlivě, svědčí oběžník ZNV v Praze č. 331 z 22. listopadu 1945, ve kterém jsou všechny zainteresované úřady a orgány (okresní národní výbory, okresní správní komise, Ředitelství národní bezpečnosti v Praze, úřady národní bezpečnosti a další) vyzývány, aby vždy vyčkaly souhlasu ZNV v Praze nebo ministerstva školství a osvěty, pokud budou chtít jakkoli disponovat s církevním majetkem. Jakožto majetek veřejné povahy měl mít církevní majetek zajištěn zvýšenou právní ochranu a mělo být dbáno především na integritu tohoto majetku²⁵⁸, ZNV se nejspíše obával rozkrádání církevních cenností a významných předmětů.

²⁵⁵ SOkA Teplice, MNV Teplice, karton č. 73, inv. č. 370/73.

²⁵⁶ *Tamtéž.*

²⁵⁷ *Tamtéž.*

²⁵⁸ *Tamtéž.*

V lednu 1946 bylo zrušeno dosavadní zajištění majetku německé církve evangelické v Teplicích-Šanově, a to na základě již zmíněného oběžníku č. 331 z 22. listopadu 1945. V něm ZNV v Praze upozornil na to, že na církevní majetek se nemůže vztahovat dekret č.5/1945 Sb. (o neplatnosti některých majetkově - právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů). Nebylo tedy možno zavést nad tímto majetkem národní správu a neměl podléhat konfiskaci.²⁵⁹ Místo toho se měl dát do spoluužívání církvím, které neměly v místě působení ani v okolí vlastní bohoslužebnou či farní místnost.²⁶⁰

Majetek německé evangelické církve a německých sborů církve starokališnické byl znovu zajištěn v lednu 1946. Oběžník ZNV určil, že nad církevním majetkem nemá být zavedena národní správa²⁶¹, proto bylo potřeba zavést jiný systém spravování církevního majetku. Ustanovilo se, že správou měla být pověřena nová komise, která bude složena ze zástupců těch církví, které se o majetek ucházely. Tato správa měla být obsazena zástupci církví v poměru, kolik měly církve členů.²⁶²

V Teplicích-Šanově se o majetek německé evangelické církve ucházela církev československá a českobratrská. 22. ledna 1946 byla jmenována prozatímní komise, jejímiž členy byli:

1. Konrad Jílovský (profesor)
2. Břetislav Chlebníček (českobratrský evangelický vikář)
3. Jiří Mlčovský
4. Dr. Ladislav Škvor (advokát).

²⁵⁹ *Tamtéž.*

²⁶⁰ *Tamtéž.*

²⁶¹ *Tamtéž.*

²⁶² *Tamtéž.*

Vynětí z transferu cestou milosti

Osoby českého původu

Osoby podléhající transferu z Československé republiky měly možnost se proti rozhodnutí odvolat a zažádat o vynětí z transferu, a to z několika důvodů.

Oběžníkem ze dne 11. června 1946 č. j. B-300/3961 bylo ustanoveno, „že osoby českého původu zásadně nepodléhají odsunu“.²⁶³ Dekret prezidenta republiky č. 33/1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské definuje, které osoby pozbyly československého státního občanství a které tudíž mohly podléhat transferu. Přesto se však v národnostně nepřehledném území československého pohraničí našlo mnoho případů jedinců, kteří sice nesplňovali objektivní znaky určování československého občanství, přesto však mohli mít český původ. Ministerstvo vnitra si toho bylo vědomo, proto 6. března 1947 vydalo oběžník, ve kterém vyzývá okresní národní výbory, které posuzovaly žádosti o vynětí, aby braly v potaz i další okolnosti, jako například účast v českých spolcích či loajální chování v době ohrožení republiky.²⁶⁴

Za osoby českého (či slovenského) původu měli být podle pokynů ministerstva vnitra zaslaných 11. června 1946 zemským národním výborům, okresním národním výborům a místním národním výborům považováni ti jedinci, kteří pocházeli z českých (či slovenských) rodičů, popřípadě ze smíšených manželství, kteří byli vychováni v českém (či slovenském) duchu, kteří za svůj mateřský jazyk považovali češtinu (či slovenštinu) a kteří navštěvovali české školy (pokud se takové nacházely v místě bydliště). V roce 1930 se museli (pokud byli sčítáni) přihlásit k české nebo slovenské národnosti. Ministerstvo vnitra trvalo na splnění všech těchto podmínek, pokud některá splněna nebyla, nebylo možné český původ uznat.²⁶⁵

Praxe však ukázala, že znaky, které ministerstvo vnitra určilo v oběžníku č. B-300/3961-46 jako závazné pro určení českého původu, reálně mnoho žadatelů

²⁶³ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv. č. 270.

²⁶⁴ *Tamtéž.*

²⁶⁵ Oběžník ministerstva vnitra č. B-300/3961-46, dostupný z http://www.phil.muni.cz/plonedata/wuhi/texty/snse/odsun_narodnost.pdf

nesplňovalo, přesto je bylo možné považovat za osoby českého původu. Proto ministerstvo vydalo 27. února 1947 upřesňující informace, jak posuzovat český původ.²⁶⁶ Jako českého původu se mohly posuzovat osoby, které sice byly přihlášeny v roce 1930 při sčítání k národnosti německé, ale na tento zápis neměly vliv, nevěděly o něm, či byl proveden proti jejich vůli. V předválečné době se stávalo, že českoslovenští občané podléhali germanizačnímu tlaku a přihlásili se k německé národnosti, a to buď sami pod nátlakem rodiny či z obavy před ztrátou zaměstnání, nebo byli k německé národnosti přihlášení nevědomky zaměstnavatelem či členem rodiny (manželky a děti českého původu přihlásil manžel německé národnosti apod.). Další skupinou byly osoby, které nebyly zapsány k české národnosti, ani neměly české školy, ale podle jména a ovládnutí českého jazyka se jevily jako osoby českého původu. V těchto případech ministerstvo nařizovalo důkladné prověření dalších okolností, jako bylo rodiště, národnost většiny příbuzných, společenský styk apod. Proto ministerstvo vnitřně znovu apelovalo na okresní národní výbory, aby rozhodovaly vždy individuálně a svědomitě, aby nedocházelo ke zbytečně tvrdým rozhodnutím, nebo naopak ke zneužívání pokynů pro vyjímání osob českého původu.²⁶⁷ Takováto iniciativa byla navíc podpořena stanoviskem amerických okupačních orgánů, které odmítaly přijmout osoby neněmecké národnosti a vracely je zpátky do Československé republiky.²⁶⁸ Navíc ministerstvo vnitřně zdůraznilo, že pozbytí státního občanství podle §1 dekretu 33/45 Sb. ještě neznamenalo samo o sobě zařazení do transferu.²⁶⁹

Do kontroly osob s možným českým původem byli zapojeni i velitelé sběrných středisek. Těm ministerstvo vnitřně nařídilo, aby prověřovali všechny osoby přidělené do sběrných táborů národními výbory k transferu, zdali se mezi nimi nevyskytují osoby českého původu. Pokud velitelé narazili na sporné případy, měli

²⁶⁶Odpověď ministerstva vnitřně na dotaz ONV v Chomutově, č.j. B-300/3739/1947, dostupné z http://www.phil.muni.cz/plonedata/wuhi/texty/snse/odsun_narodnost.pdf

²⁶⁷ *Tamtéž.*

²⁶⁸ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv. č. 270.

²⁶⁹ *Tamtéž.*

být takovéto osoby z transferu prozatím vyloučeny a ze sběrných středisek propuštěny, dokud o jejich případě nerozhodlo ministerstvo vnitra.²⁷⁰

Z Teplic-Šanova jsou dochovány pouze dvě žádosti o vynětí cestou milosti, které jsou zdůvodněny českým původem. První je žádost Adolfa Roha z Trnovan, kterou adresoval Okresnímu národnímu výboru v Teplicích-Šanově v říjnu 1946. Adolf Roh pocházel ze smíšeného manželství, otec byl Čech, matka Němka. Rohova manželka byla české národnosti a vychovali spolu dvě děti, syn se vždy hlásil k české národnosti, dcera si vzala německého státního příslušníka, až do svatby byla hlášena k české národnosti. Zázemí Adolfa Roha tedy mohlo být považováno za české. Adolf Roh bydlel v Kozlíkách u Teplic-Šanova, kde byl organizován v jediné místní odborové organizaci, kterou byla Textilverband německé sociální demokracie. Sčítání lidu v roce 1930 prováděl v Kozlíkách německý sekretář Teuscher, který Rohovi zapsal národnost německou, přestože ten ani německy neuměl. Rohově dceři Marii, která s ním žila v jedné domácnosti, však zapsal národnost českou. Když se Roh přestěhoval v roce 1930 do Rtně u Bíliny, opět byl hlášen jako Čech. Po smrti své ženy se Adolf Roh přistěhoval k dceři Marii a jejímu manželovi. Za okupace jej pak zeť přihlásil k německé národnosti.²⁷¹ Podle dekretu prezidenta republiky 33/45 §1 tímto pozbyl československé státní příslušnosti.²⁷² Do října 1946 byl několikrát zařazen do plánovaných transportů, synovi Adolfovi se však vždy podařilo přesvědčit MNV o tom, že jeho otec není Němec. Adolf Roh se tedy v říjnu 1946 obrátil na ONV v Teplicích-Šanově, aby byl vyňat z transferu cestou milosti, dokud nebude vyřízena jeho žádost o československé státní občanství, kterou podal již 28. července 1945, avšak která nebyla tou dobou ještě vyřízena. Posudek místní stanice SNB potvrdoval Rohovu výpověď. Ministerstvo vnitra žádost 5. listopadu schválilo s podmínkami, že bude Adolf Roh nadále veden v evidenci Němců, syn Adolf pře-

²⁷⁰Oběžník ministerstva vnitra č. B-300/3961-46, dostupný z http://www.phil.muni.cz/plonedata/wuhi/texty/snse/odsun_narodnost.pdf

²⁷¹ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv. č. 272.

²⁷² Ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské č.33/1945.

vezme závazek výživy za otce a všechna omezení a předpisy platné pro Němce se na Adolfa Roha budou nadále vztahovat.²⁷³

Dalším případem byla žádost Marie Kryptové z Teplic-Šanova, která podle svých slov měla český původ a plynně ovládala český jazyk. V době okupace zůstala v Teplicích-Šanově a byla považována za Němku (vysvětlení této skutečnosti chybí). Velitel místní stanice SNB potvrdil, že Marie Kryptová pochází z českého prostředí, ale navštěvovala pouze německé školy a vždy byla hlášena k německé národnosti. Velitel stanice vrchní strážmistr Sedláček ve zprávě navíc podotkl, že vzhledem k jejímu věku (66 let) a k tomu, že nemá v Československé republice žádné příbuzné, vyvstávalo podezření, že její zajištění připadne státu. Okresní národní výbor v Teplicích-Šanově tedy požadoval protokolární závazek, že se za výživu Marie Kryptové někdo zaručí. Marie Kryptová však žádnou osobu nesehnala, a proto žádost o vynětí cestou milosti odvolala a podala si žádost o vydání osvědčení o národní spolehlivosti podle §1 dekretu 33/45 Sb.²⁷⁴

Na uvedených příkladech můžeme vidět, že osudy lidí v pohraničí byly mnohdy spletité. Český a německý vliv se zde mísil a mnohdy bylo těžké rozsoudit, ke které národnosti jedinec patřil, protože údaje zanesené ve sčítacím archu nemusely vždy odpovídat realitě.

Vynětí partnerů německé národnosti

Dalším důvodem k uznání žádosti o vynětí z transferu cestou milosti byla česká či slovenská národnost dlouhodobého partnera osoby německé národnosti. V těchto případech vyžadovalo ministerstvo důkladné prošetření, protože se obávalo, že se vyskytnou případy, kdy budou partnerské svazky vznikat jen z důvodu vyhnutí se transferu. Pro kladné vyřízení žádosti bylo potřeba dokázat, že se jedná o dlouhodobý svazek, nejlépe pokud započal již před válkou či pokud již z tohoto svazku vzešli potomci.

²⁷³ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv. č. 272.

²⁷⁴ *Tamtéž.*

Okresní národní výbory měly všechny žádosti prověřit a rozhodnout, zda žádost doporučují či nedoporučují ke kladnému vyřízení. Pokud okolnosti neumožňovaly kladné vyřízení, měly okresní národní výbory žádost rovnou zamítnout. Pokud souhlasily s vynětím, měly žádost předat ministerstvu vnitra, které si vyhrážovalo konečné rozhodnutí podaných žádostí.²⁷⁵

Z 99 žádostí o vynětí z transferu cestou milosti dochovaných ve Státním okresním archivu v Teplicích bylo 9 případů, ve kterém bylo partnerství s osobou české národnosti uváděno jako jeden z relevantních důvodů pro ponechání osob německé národnosti v Československé republice. Ve třech případech se jednalo o matky v očekávání, kde byl otcem dítěte československý státní občan, v jednom případě se jednalo o dlouhodobý svazek, ze kterého již potomek vzešel, ve třech případech šlo o dlouhodobé svazky (5, 6 a 15 let), ve dvou případech spolu československý státní příslušník a Němka chtěli uzavřít sňatek.

Avšak ani skutečnost, že žena německé národnosti čekala dítě s mužem národnosti české, neznamenal, že byla vždy z transportu vyňata. Ve zprávě SNB týkající se případu Marie Müllerové (německá národnost) a Rudolfa Černého (česká národnost), je uvedeno podezření, že Rudolf Černý jedná zjištěně a snaží se pouze pomoci Marii, aby nebyla zařazena do transportu.²⁷⁶ Také Margaret Jahnová, žena německé národnosti, nebyla z transferu vyňata, přestože čekala dítě s československým státním příslušníkem Oldřichem Kačenou.²⁷⁷

Případ Erny Schneiderové dokazuje, že žádosti o vynětí cestou milosti v sobě často obsahovaly několik relevantních důvodů současně. Ve své žádosti z prosince 1946 zmiňuje komunistickou minulost svého manžela, kvůli které byl poslán do trestního tábora. Ona měla z politických důvodů uzavřenou živnost a byla nasazena na trestní práce.²⁷⁸ Tento fakt podle Erny znamenal, že trpěla pod nacistickým terorem²⁷⁹, což podle dekretu prezidenta republiky číslo 33/1945 Sb. mohlo být důvo-

²⁷⁵ *Tamtéž*, inv. č. 270.

²⁷⁶ *Tamtéž*, inv. č. 272.

²⁷⁷ *Tamtéž*.

²⁷⁸ *Tamtéž*.

²⁷⁹ *Tamtéž*.

dem pro ponechání československého občanství.²⁸⁰ Navíc již Erna Schneiderová žila ve společné domácnosti s Čechem Emilem Stejskalem, se kterým plánovala sňatek (po úředním prohlášení bývalého manžela za mrtvého).²⁸¹ Mohla tedy splňovat další podmínku pro vyhovění žádosti o vynětí, a to dlouhodobé soužití osoby německé národnosti s československým státním občanem.²⁸²

Všechny údaje uvedené v žádosti měla již v minulosti prověřit antifašistická komise v Litoměřicích a oddělení vnitřní státní bezpečnosti pro okres Litoměřice, které Erně Schneiderové po prověření pravdivosti tvrzení vydalo průkazku typu B. Díky ní byla Schneiderová vysídlena s celým svým majetkem, ale po čase se do Československé republiky ilegálně vrátila. Byla zadržena ve vyšetřovací vazbě v Lovosicích, kde se jí povedlo vyřídit si odklad zařazení do transportu. Když však měla do určeného transportu nastoupit, utekla a skrývala se neznámo kde.²⁸³ V prosinci 1946 si poté podala žádost na ministerstvo vnitra, ve které žádala o definitivní vynětí z transferu cestou milosti, a to na základě skutečností uvedených v předchozím odstavci.

Velitel místní stanice SNB však ve své zprávě k případu Erny Schneiderové uváděl poněkud jiné informace. Nedoporučoval její žádost ke schválení, protože Erna Schneiderová měla být bývalou nacistkou a členkou NSDAP, která po okupaci slovně napadala a urážela české obyvatelstvo. Schneiderová vlastnila v Lovosicích hostinec Černý kuň, kde měla pořádat pitky s německými vojáky a špičkami NSDAP²⁸⁴, což odporovalo jejímu tvrzení, že trpěla pod nacistickým terorem. Jediné napomenutí od NSDAP se jí dostalo, když během zábavy v jejím dalším hostinci v Malých Žernosekách zazněla česká píseň. Živnost jí nakonec byla opravdu ukončena, ale z důvodu, že nechávala v hostinci hrát hazardní hry.²⁸⁵ Hostinec byl pře-

²⁸⁰ Ústavní dekret presidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské č.33/1945.

²⁸¹ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv. č. 272.

²⁸² *Tamtéž*, inv. č. 270.

²⁸³ *Tamtéž*, inv. č. 272.

²⁸⁴ *Tamtéž*.

²⁸⁵ *Tamtéž*.

měněn na internát a Schneiderová sem byla přidělena jako kuchařka²⁸⁶, což bylo Schneiderovou v žádosti interpretováno jako uzavření činnosti a nasazení na jinou trestnou práci. Ministerstvo vnitra žádost Erny Schneiderové neschválilo a v prosinci 1946 zaslalo vyrozumění Okresnímu národnímu výboru v Teplicích-Šanově. Žadatelka se sice proti rozhodnutí odvolala, ale ministerstvo své rozhodnutí potvrdilo znovu v lednu 1947.

Vynětí z transferu z humánních důvodů

Ministerstvo vnitra připouštělo vynětí z transferu z humánních důvodů.²⁸⁷ Takovým důvodem bylo nejčastěji stáří či nemoc osoby určené do transportu. Uznání žádosti bylo omezeno jen na osoby německé národnosti, jejichž blízcí příbuzní byli české nebo slovenské národnosti.²⁸⁸ Pokud se jednalo o přestárlé, nemocné či jinak pracovně neschopné jedince, musel se československý státní příslušník písemně zaručit, že se o takovou osobu postará a finančně ji zajistí, aby nebyla odkázána na jakoukoli státní sociální podporu.

Stáří a nemoc byly nejčastějším důvodem žádostí o vynětí z transferu, žadatelé je uvedli v 45 žádostech, což odpovídalo téměř 40 % všech podaných žádostí o vynětí cestou milosti. V dalších třech případech je na základě znění schválení žádosti a věku osob, kterých se žádosti týkaly, možné usuzovat, že důvodem pro ponechání bylo taktéž stáří či nemoc (chybí však pramenné doklady žádostí). V 84 % byly tyto žádosti schváleny, 7 % bylo zamítnuto a v 9 % případů se vyřízení žádosti nedochovalo. Věkové rozmezí žadatelů se pohybovalo od 50 do 89 let. Podavatelé žádostí byli blízcí rodinní příbuzní. Nejčastěji žádali zeťové a snachy s československým státním občanstvím o ponechání svých německých tchánů a tchýní, celkem to bylo v 28 případech.

Ministerstvo vnitra prokazatelně odmítlo 3 podané žádosti. Prvním případem byla Hedvika Blochová, penzistka z Teplic-Šanova. Ve své žádosti vznesla po-

²⁸⁶ *Tamtéž.*

²⁸⁷ *Tamtéž.*, inv. č. 270.

²⁸⁸ *Tamtéž.*

žadavek na povolení stálého pobytu v Československé republice s odůvodněním, že je již 70 let stará a trpí revmatismem, arteriosklerózou a vysokým krevním tlakem.²⁸⁹ Kromě svého vysokého věku a špatného zdravotního stavu se odvolávala na národnost svého manžela, který byl židem a v roce 1930 se hlásil k židovské národnosti. Přestože zemřel již před válkou, Hedvika Blochová poukazovala na to, že musela v době okupace snášet osočování za to, že byla provdána za osobu židovské národnosti. Dalším důvodem pro její ponechání v Československé republice bylo její ujištění, že nezůstane přítěží pro stát, protože vlastní úspory, ze kterých dožije.²⁹⁰ I přes její vyšší věk a zhoršený zdravotní stav však ministerstvo nepovolilo Hedvice Blochové stálý pobyt v Československé republice.²⁹¹

Druhá zamítnutá žádost se týkala Ludmily Deutscherové, kterou podala její sestra Berta Deutscherová. Ludmile bylo 53 let a již 30 let trpěla dnou. Při své nemoci byla odkázána na pomoc sestry, se kterou žila ve společné domácnosti, protože žádného jiného příbuzného již neměla. Berta Deutscherová se zavazovala, že bude sestru živit až do smrti. Ministerstvo žádost odmítlo s tím, že předpoklady pro kladné vyřízení nejsou dány.²⁹²

Ministerstvo nevyslyšelo ani žádost Hedviky Michlerové, která žádala o vynětí z transferu pro svou tetu Marii Michlerovou, která s ní žila ve společné domácnosti v Krupce. Marii byl 73 let, ale přesto byla do transportu zařazena.²⁹³

Vynětí z transferu jiných osob německé národnosti

V žádostech o vynětí z transferu cestou milosti se objevovaly také další důvody, které nelze zařadit do předchozích kapitol. V šesti případech bylo zažádáno o odklad zařazení do transferu (v jednom případě bylo žádáno o odklad či trvalé vynětí, podle rozhodnutí ministerstva), dokud nebude žadatelům vyřízena žádost o československé státní občanství. Ve čtyřech případech ministerstvo vnitra odklad po-

²⁸⁹ *Tamtéž*, inv. č. 272.

²⁹⁰ *Tamtéž*.

²⁹¹ *Tamtéž*.

²⁹² *Tamtéž*.

²⁹³ *Tamtéž*.

volilo, v jednom povolilo stálý pobyt. V případě žádosti Viléma Procházky, posledního žadatele, došlo k zajímavé situaci. Na Okresní úřad v Teplicích-Šanově došla jeho zpráva v únoru 1947.²⁹⁴ Bylo v ní žádáno o odklad do vyřízení čsl. státního občanství Procházky. Navíc zde bylo připsáno, že Procházka ze svého platu podporuje svého otce, který je české národnosti. Po vyšetření místní stanicí SNB se však ukázalo, že Vilém Procházka o žádné takové žádosti neví a přeje si být odsunut nejbližším transportem do Německa ke své rodině. Ani zpráva o zaopatření jeho otce nebyla pravdivá, protože ten pobíral důchod, ze kterého se dokázal uživit. Jako vysvětlení původní žádosti uvádí SNB, že za Viléma Procházku podal žádost zaměstnavatel (firma Fischer a Seidel), která mu dala žádost pouze podepsat, aniž by si ji při tom Vilém Procházka přečetl.²⁹⁵

V soupisu německého obyvatelstva vytvořeného stanicí SNB je uvedeno, že k 14. prosinci 1946 se v okrese Teplice-Šanov nacházelo celkem 123 případů Němců, kteří byli vyňati cestou milosti.²⁹⁶

²⁹⁴ *Tamtéž.*

²⁹⁵ *Tamtéž.*

²⁹⁶ *Tamtéž*, inv. č. 271.

Smíšená manželství

Národnostní složení obyvatelstva v pohraničí podporovalo vznik smíšených manželství. Na tuto specifickou skupinu bylo nutné pamatovat i v rámci transferu německého obyvatelstva z Československé republiky.

Na svazky, ve kterých byl jeden z páru české národnosti a druhý německé, se pohlíželo několikerým způsobem. Ač byla snaha vytvořit pro tuto skupinu specifické podmínky v rámci transferu, které by ji chránili, přesto na členy smíšených manželství mnozí lidé pohlíželi stejně jako na ostatní německé obyvatelstvo, jejich setrávání v republice tedy nevítili s nadšením.

Otázka osudu osob pocházejících ze smíšených manželství se objevila již 22. května na jednání ZNV v Brně. Při řešení otázky rozdělení Němců do skupin pro organizaci transferu se již počítalo s příslušníky smíšených manželství jako s konkrétní skupinou, předseda vlády Klement Gottwald tehdy prosazoval, aby se případy těchto osob posuzovaly vždy individuálně.²⁹⁷ Za povšimnutí pak stojí, že v oběžníku ZNV v Praze z 12. června 1945, který nařizuje realizaci transferu německého obyvatelstva z republiky a který definuje skupiny, které mají být z tohoto transferu vyňaty, se nepíše nic o partnerech žijících ve smíšeném manželství.²⁹⁸ Teprve ve směrnících rozšiřujících toto opatření je poznamenáno, že osoby žijící ve smíšených manželstvích je nutné brát v ochranu.²⁹⁹ Situaci dětí vzešlých z tohoto typu manželství se snažilo v červenci 1945 řešit Zemské ústředí péče o mládež

²⁹⁷ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. Díl II.1. s. 313.

²⁹⁸ *Tamtéž*, s. 474-475, dokument č. 172 – 1945, 12. června, Praha. – *Oběžník ZNV v Praze všem ONV (OSK) v zemi České; „Opatření k vystěhování Němců“; pokyn k okamžitému zahájení akce; ustanovení o vynětí některých skupin obyvatelstva, o povolených příručních zavazadlech a o způsobu transportu*.

²⁹⁹ *Tamtéž*, s. 475, dokument 173 – 1945, 12. června, Praha. – *Směrnice rozšiřující nařízení ZNV v Praze o nuceném vystěhování Němců; upřesnění pojmu „Němec“ a formulace „nutný chod hospodářství“; německé pracovní síly ponechané v republice z hospodářských důvodů; způsob transportu vysídlenců; zajištění německého majetku*.

v Čechách. To poukazovalo na nejednotnou praxi v posuzování nezletilých jedinců smíšeného rodu a požadovalo, aby tyto děti byly považovány za české.³⁰⁰

Ještě v červenci 1945 se při vystěhovávání osob ze smíšených manželství nepostupovalo jednotně. ZNV v Praze tedy vydal 25. července oběžník, ve kterém nařizuje, aby Němci žijící v manželství s osobou národnosti české byli vzati pod ochranu a z transferu byli vyňati. K potrestání se mělo přistoupit pouze tehdy, pokud se provinili ve smyslu dekretu č. 16 Sb.³⁰¹

Přes všechna postupná opatření vůči této skupině obyvatelstva je zřejmé, že jejich situace byla mnohdy svízelná. Navíc se i jich dotkl neorganizovaný odsun, který nijak nediferencoval mezi různorodými skupinami německy hovořícího obyvatelstva. Kolik osob ze smíšených manželství bylo po válce vyhnáno ze svých domovů, se nejspíše nikdy nepodaří přesně určit.

Ucelený seznam smíšených manželství z okresu Teplice-Šanov v prvních dvou poválečných letech neexistuje, dochovaly se však protokoly uzavřených smíšených manželství z Košťan, který byl sepsán v srpnu 1945. V Košťanech žilo 144 takovýchto párů.³⁰² Při rozhodování o budoucnosti těchto rodin se zkoumalo, zda německý partner ovládá český jazyk, jeho chování za okupace, loajálnost, i to, zda nebyl organizovaný v některých nacistických složkách. Při rozhodování se přihlíželo i na způsob výchovy společných dětí. Pokud byl české národnosti manžel, bylo nejčastěji vydáno doporučení, aby rodina byla považována za českou a zůstala v republice. Pokud byl manžel německé národnosti, ale nevyvíjel žádnou protistátní činnost, bylo doporučeno, aby rodina zůstala v obci. Když bylo shledáno, že se německý manžel angažoval v nacistických organizacích nebo bylo jeho chování za

³⁰⁰ *Tamtéž*, s. 627, dokument č. 277 – 1945, 12. června, Praha. – *Směrnice rozšiřující nařízení ZNV v Praze o nuceném vystěhování Němců; upřesnění pojmu „Němec“ a formulace „nutný chod hospodářství“; německé pracovní síly ponechané v republice z hospodářských důvodů; způsob transportu vysídlenců; zajištění německého majetku.*

³⁰¹ *Tamtéž*, s. 700, dokument č. 326 – 1945, 12. června, Praha. – *Směrnice rozšiřující nařízení ZNV v Praze o nuceném vystěhování Němců; upřesnění pojmu „Němec“ a formulace „nutný chod hospodářství“; německé pracovní síly ponechané v republice z hospodářských důvodů; způsob transportu vysídlenců; zajištění německého majetku.*

³⁰² SOka Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 235, inv. č. 915.

okupace nepřátelské, bylo rozhodnutí o ponechání rodiny postoupeno nadřízeným orgánům.³⁰³

V roce 1947 měli podle Pamětní knihy lázeňského města Teplice žít ve smíšených manželstvích 3002 Němci.³⁰⁴

³⁰³ JEGROVÁ, Alena. *Odsun Němců z Československa a snahy o jejich rozptýlení ve vnitrozemí v letech 1945 - 1950 na příkladu současného okresu Teplice*. s. 42-43.

³⁰⁴ SOkA Teplice, Pamětní kniha lázeňského města Teplice, s. 28.

7. Osídlení

S transferem německého obyvatelstva z Československé republiky se pojí otázka opětovného osídlení pohraničních oblastí. Po tzv. „odgermanizování“ oblastí mělo být vysídlené obyvatelstvo nahrazeno obyvatelstvem slovanského původu.

Ve zprávě Komise pro pohraničí ČSNS se tato vyjadřuje, že *„osídlení našeho pohraničí není a nesmí býti jen otázkou pouhého vysídlení Němců a Maďarů a nahrazení Čechy a Slováky, nýbrž jedinečnou příležitostí poopravit plánovitě celou hospodářskou strukturu našeho státu a současně také přelidněnost některých krajů a s ní souvisejících problémů sociálních.“*³⁰⁵ Znovuosídlení tedy mělo být využito nejen k národnostní politice, ale také k vylepšení hospodářské situace země. Pracovní síly měly být využity rovnoměrně po celé republice.

Osídlení měl řídit centrálně Osídlovací úřad, centrálně se měly řešit i lokální úkoly, jako např. obsazování míst v jednotlivých podnicích, protože i to bylo *„otázkou významu celostátního.“*³⁰⁶ Osídlovacímu úřadu měly podléhat jednotlivé osídlovací komise, které spolupracovaly s národními výbory.

K osídlení pohraničí neměl být připuštěn každý, podle Komise pro pohraničí ČSNS to měli být:

1. státně a národně spolehlivý jedinci
2. přednostně zkušení hraničáři a krajané ze zahraničí (které je také možné považovat za hraničáře)
3. schopní jedinci, kteří dovedou vést lidi, organizovat a působit veřejně
4. odborníci, jejichž znalosti a schopnosti jsou mimořádné ³⁰⁷

³⁰⁵ *Tamtéž*, s. 688, dokument č. 322 – 1945, 23. července, Praha. – *Připomínky Komise pro pohraničí ČSNS k organizaci Osídlovacího úřadu, jež byly schváleny na pracovní poradě konané 23. července; návrh opatření směřujících k „odgermanizování“ pohraničí a regulaci osídlovacího procesu; kritéria výběru vhodných osob pro usazení v novém sídelním území (omezení pro „hraničáře“ a reemigranty); nástroje mobilizace dostatečného počtu lidí pro osídlení („povinné přesídlení“).*

³⁰⁶ *Tamtéž*.

³⁰⁷ *Tamtéž*.

Ač někteří vítali osídlovací akce s nadšením a pohraniční chtěli využít ke kariérnímu růstu a zlepšení své stávající situace, existoval i opačný názor, o němž svědčí ujišťování Komise pro pohraničí, že přemístění do pohraničí nesmí být bráno jako trest, ale jako odměna a vyznamenání.³⁰⁸

Plán osídlování pohraničí počítal s hlubokými zásahy do hospodářských struktur a komise si uvědomovala, že nemusí sehnat dostatečný počet lidí ochotných opustit své stávající bydliště a působiště. Proto dávala Osídlovacímu úřadu právo nařídit pracovní povinnost, povinné přesídlení a dočasné či trvalé přeložení pracovních sil. Pokud by byl i přes toto opatření nedostatek specifických pracovních sil, mělo dojít k nucenému přeškolení. Odměnou za toto však mělo být zaručení stejné či vyšší sociální úrovně.³⁰⁹

Organizace Osídlovacího úřadu

Osídlovací úřad byl rozdělen do jednotlivých odborů.

1. **Odbor průmyslový, peněžní a obchodní**, který měl na starosti dosazování národních správců do podniků, výměnu německých pracovních sil za české apod.
2. **Odbor živnostenský**, který rozhodoval o přejímání německých živností českými živnostníky.
3. **Odbor zemědělský**, který dohlížel na provádění dekretu prezidenta republiky ze dne 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa (č.12/1945 Sb.).
4. **Odbor kulturní a sportovní**, který měl na starosti převzetí divadel, biografů, knihoven, koupališť, hřišť apod.
5. **Odbor obecný**, který měl ve své agendě osoby německé národnosti, které nepracovaly (důchodci, nezaměstnaní, demobilizovaní vojáci apod.), a osoby, které vykonávaly práce, která byly nedůležité či nežádoucí (učitelé, profesori, notáři, advokáti, soudci, žurnalisté, herci, hudebníci apod.).

³⁰⁸ *Tamtéž*, s. 688, dokument č. 322 – 1945, 23. července, Praha. – *Připomínky Komise pro pohraničí ČSNS k organizaci Osídlovacího úřadu, jež byly schváleny na pracovní poradě konané 23. července; nástin opatření směřujících k „odgermanisování“ pohraničí a regulaci osídlovacího procesu; kritéria výběru vhodných osob pro usazení v novém sídelním území (omezení pro „hraničáře“ a reemigranty); nástroje mobilizace dostatečného počtu lidí pro osídlení („povinné přesídlení“).*

³⁰⁹ *Tamtéž*.

Repatriace

Pro osídlování pohraničních oblastí se počítalo s příchodem repatriantů, tedy Čechů a Slováků, kteří žili v cizině. Jejich příchod byl vítán, protože představovali další potenciál pracovní síly. Proto byla snaha umožnit těmto lidem návrat k dřívějším existenčním poměrům.³¹⁰

Aby se mohli Češi a Slováci vrátit do vlasti, museli prokázat nejen svou národnost, ale také národní spolehlivost. Činnost, která by byla vyvíjena proti ČSR, podpora okupantů, členství v NSDAP nebo podobných složkách, členství ve Vlajce, složkách Hlinkovy gardy či neznalost českého jazyka u vlastních dětí – všechny tyto okolnosti byly brány jako důkaz státní nespolehlivosti, která bránila návratu Čechů a Slováků do vlasti.³¹¹

Osídlování Teplic-Šanova

Osídlenci přicházeli do Teplic-Šanova z různých částí republiky. Nejvíce nových osídlenců pocházelo z vnitrozemí – 34 005 osob. Z pohraničních obcí přišlo 5 066 nových osídlenců a značný podíl tvořili slovenští osídlenci – těch přišlo do 22. května 1947 4 089. Repatriantů přibylo do Teplic-Šanova ke stejnému datu 4 242.³¹² Celkem tedy přibylo do Teplic-Šanova celkem 47 402 osob.

Když porovnáme údaje o počtech obyvatelstva z roku 1930 a 1947, zjistíme, že okres Teplice-Šanov byl osídlen ze 70 %. Z původního počtu 123 137 osob, zde v roce 1947 žilo 70 807.³¹³

³¹⁰ *Tamtéž*, s. 204.

³¹¹ *Tamtéž*, dokument č. 228 – 1945, 22. června, Praha. – *Oběžník MZV všem zastupitelským úřadům ČSR v cizině s pokyny pro repatriaci; všeobecný zákaz návratu pro osoby německé a maďarské národnosti s výjimkou antifašistů, kteří však museli prokázat účast na aktivním boji za republiku a pronásledování ze strany okupační moci; kritéria pro posuzování české (slovenské) národnosti; zákaz umísťovat repatrianty v Praze a jiných velkých městech.*

³¹² RADVANOVSÝ, Zdeněk. *Konec česko – německého soužití v ústecké oblasti 1945 – 1948*. s. 176.

³¹³ *Tamtéž*.

8. Dodatečný odsun

Poslední řádný transport odjel z Teplic-Šanova 28. října 1946. V okrese zůstalo 7 210 osob německé národnosti, přičemž 1 685 z toho podléhalo odsunu.³¹⁴

Dodatečný odsun se týkal několika skupin obyvatelstva. Byli to odborníci, kterým nebyla prodloužena ochranná legitimace. Spolu s nimi byly do transportů zařazeny i jejich rodiny. Odsouváni byli pracovníci nemocničního střediska a řádové sestry pracující v nemocničních ústavech. Také nemocní, kteří se v nemocničních střediscích nacházeli a jejichž stav nedovoloval předchozí převoz, ale nyní již mohli transport podstoupit, byli zařazováni do dodatečných transportů. Do Německa byly v této fázi poslány také děti německých rodičů, které ještě zůstaly v Československé republice (viz samostatná kapitola Transporty dětí).

Do Německa se vystěhovali jedinci i dobrovolně (např. antifašisté či příslušníci smíšených manželství). Při těchto dobrovolných odchodech však dotyční museli mít potvrzení, že proti jejich odchodu není námitek z hlediska státní bezpečnosti.³¹⁵

V lednu 1947 dostaly okresní národní výbory pokyn od ministerstva vnitra, aby vytvořily jmenné seznamy německého obyvatelstva, které podléhalo odsunu. Do těchto seznamů nesměli být zahrnuti:

- němečtí specialisté, kteří měli schválenou legitimaci, a jejich rodinní příslušníci
- osoby české nebo slovenské národnosti
- osoby německé národnosti, které byly židovského původu
- osoby, které měli podanou, ale dosud nevyřízenou žádost o osvědčení B
- osoby německé národnosti, které byly z odsunu vyňaty cestou milosti³¹⁶

V únoru byl ministerstvem vnitra doplněn tento výčet o další skupiny, a to o osoby německé národnosti, které byly pojaty do schválených seznamů pro vystěho-

³¹⁴ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 224, inv. č. 271.

³¹⁵ *Tamtéž*, karton 224-225.

³¹⁶ *Tamtéž*, karton 224, inv. č. 271.

vání v rámci akce politických stran komunistické a sociálnědemokratické (antifašistické), říšskoněmečtí váleční zajatci a osoby německé národnosti, které se v době zvýšeného ohrožení republiky hlásily k české národnosti.³¹⁷

Začátek dodatečného transferu Němců byl několikrát posunut.³¹⁸ Ministerstvo vnitra se proto rozhodlo využít německých pracovních sil, které se z tohoto důvodu dále nacházely v republice. Proto byli Němci, kteří byli zařazeni do jmenovaných seznamů pro odsun, využiti jako pracovní síla v zemědělství. Ministerstvo vnitra vidělo v přesunu německého obyvatelstva z pohraničí do vnitrozemí hned několik výhod. Zemědělství získalo nové pracovníky a pro pohraničí měl znamenat odchod Němců „*podstatnou úlevu z hlediska bezpečnostního a osídlovacího*“.³¹⁹ Distribuci pracovních sil měly na starosti úřady ochrany práce. Do nového působiště odcházela celá rodina, přičemž si s sebou brala ošacení a movitý majetek, který byl předepsaný pro odsun (70 kg na osobu). Ministerstvo vnitra však doporučilo místním národním výborům, aby povolovaly převoz i většího množství majetku, a to hlavně nábytku a nádobí. Odsun takto přesunutých Němců pak byl prováděn z místa nového působiště.³²⁰

Němci, kteří byli zařazeni do dodatečných transportů, museli být řádně vybaveni (šatstvo, prádlo, obuv). O toto vybavení se měl v případě potřeby postarat Okresní národní výbor v Teplicích-Šanově, protože v případě nedostatečného vybavení nemohli být Němci přijati do sběrných středisek, ze kterých odcházeli do transportů. Pokud Němci nevlastnili vlastní svršky, byl ONV povinen zajistit jim dodání nutného vybavení.³²¹ Potřeba naléhavě vyvstávala například u osob, které byly propuštěny z trestní vazby za účelem zařazení do transportu. Pro vybavování Němců se využívaly svršky, které byly již dříve zabaveny německému obyvatelstvu. V případě, že místním národním výborům vybavení chybělo, vypomáhaly jim

³¹⁷ *Tamtéž.*

³¹⁸ *Tamtéž.*

³¹⁹ *Tamtéž.*

³²⁰ *Tamtéž.*

³²¹ *Tamtéž.*

MNV, které byly lépe zásobeny.³²² Pokud ani to nestačilo, mohlo se přistoupit k zabavování původně německého šatstva, obuvi, prádla apod., které nyní využívali noví osídlenci. I přes výzvy ZNV v Praze, které přicházely na ONV v Teplicích-Šanově a které se týkaly právě nutnosti dostatečného vybavování Němců, si sběrné středisko v Trnovanech stěžovalo, že výbava Němců, kteří k nim přicházeli, byla v mnoha případech nedostatečná a bylo často nutné dodatečně žádat městské národní výbory o doplnění výbavy, což se některé MNV zdráhaly udělat.³²³

Němci určení k dodatečným odsunům byli nejdříve shromažďováni ve sběrných střediscích (Trnovany). V dubnu 1947 však Oblastní osidlovací úřadovna v Litoměřicích vydala zákaz soustředění Němců v táborech a Němci byli posláni zpět do svých domovů.³²⁴ Americké okupační orgány navíc odmítli přijímat hromadné transporty a odchod Němců do americké zóny tak byl napříště pouze individuální.³²⁵

Přesné počty dodatečně odsunutých Němců nejsou jasné, protože dokumentace není celistvá. Zachovaly se informace o osobách odsunutých z nemocničního střediska (566 osob v rozmezí od srpna do prosince 1948), odchod řádových sester Karla Boromejského (54 sester) a vystěhovalcká akce bývalých německých sociálních demokratů (101 osob). Dodatečné odsuny se prováděly také za účelem slučování rodin, do amerického pásma mělo z tohoto důvodu odejít na konci roku 1949 sedmdesát devět osob, do francouzské pět a do sovětské osmnáct.³²⁶ Do Německa byly odeslány také děti německých rodičů (viz následující kapitola).

³²² *Tamtéž.*

³²³ *Tamtéž.*

³²⁴ *Tamtéž.*

³²⁵ *Tamtéž.*

³²⁶ Více in JEGROVÁ. *Odsun Němců z Československa a snahy o jejich rozptýlení ve vnitrozemí v letech 1945 - 1950 na příkladu současného okresu Teplice*. Ústí nad Labem, 1994. Diplomová práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Pedagogická fakulta.

Transporty německých dětí

Samostatnou kapitolou v poválečném transferu Němců z Československé republiky je transfer německých dětí, které v republice po válce zůstaly bez svých rodičů. Jejich agendu měla na starosti Okresní péče o mládež a také Nemocniční středisko.

V létě roku 1947 měly být vypraveny dva transporty dětí z Československé republiky, a to do amerického a britského pásma. Transporty se týkaly dětí, jejichž rodiče se nacházeli v Německu.

Do amerického pásma měly být odvezeny ty opuštěné děti, které zůstaly v Československé republice a jejichž rodinní příslušníci patřili do amerického pásma. Zařazení do tohoto transportu se týkalo dětí starších 14 let, dále dětí, které mluvily výhradně německy, a také dětí tělesně či duševně chorých.³²⁷ Děti, které nespádaly do těchto skupin, mohly zůstat, protože „ještě nejsou načichlé nacistem“.³²⁸ Ostatní měly být odeslány do 28. srpna 1947 do Maloměřic u Brna.

Do britského pásma pak měly směřovat děti, které byly již dříve okresní péčí o mládež hledány, ale nebyly do 30. srpna 1947 dodány do střediska v Nových Dvorech u Karlových Varů.³²⁹ Děti měly být na cestu řádně vybaveny a měly mít u sebe průkaz s informací, na kterém místě v Německu se nacházejí jejich rodiče.

Oblastní zmocněnec ministerstva vnitra pro odsun Němců informoval o této akci ONV v Teplicích-Šanově a nechal prošetřit, zda se v okrese nacházejí děti, které by z tohoto důvodu měly být vystěhovány do Německa. Nemocniční středisko v Teplicích-Šanově i Okresní péče o mládež nahlásily, že žádné děti, které by odpovídaly určeným podmínkám, se již v Teplicích-Šanově nenacházejí.³³⁰ Do britského okupačního pásma tak byla z okresu Teplice-Šanov odsunuta jen Ingeborg Mulzová, a to již 10. května 1947.³³¹ Ještě v září 1947 však oblastní zmocněnec ministerstva vnitra pro odsun Litoměřice zaslal ONV v Teplicích-Šanově zprávu, aby ihned za-

³²⁷ SOkA Teplice, ONV 1945 – 1960, karton 225, inv. č. 276.

³²⁸ *Tamtéž.*

³²⁹ *Tamtéž.*

³³⁰ *Tamtéž.*

³³¹ *Tamtéž.*

počal pátrání po Kristě Stadlerové, šestileté dívce, která se měla nacházet v Košťanech a měla taktéž příslušet do britského okupačního pásma.³³²

Složitější situace nastala při pátrání po dětech příslušících do sovětského okupačního pásma v Německu. 26. září 1947 dostal ONV v Teplicích-Šanově zprávu od oblastního zmocněnce pro odsun Němců.³³³ V té stálo, že sovětské okupační úřady zaslaly seznam německých dětí příslušících do sovětského pásma, které měly údajně stále žít v Československé republice. Ministerstvo vnitra tyto seznamy roze-psalo podle okresů a zaslalo je na místní úřady s pokynem, aby úřady prošetřily, zda se tyto děti opravdu nalézají v uvedených okresech. Do tří týdnů pak měly ONV podat ministerstvu hlášení o výsledcích šetření. Seznam dětí, které se měly nacházet v okrese Teplice-Šanov, čítal 64 jmen.³³⁴

Okresní národní výbor v Teplicích-Šanově se rozhodl, že seznam poskytne Nemocničnickému středisku v Teplicích-Šanově a dále místním stanicím SNB, které prověří, zda se děti nacházejí v jejich obvodu. O tom, že ONV začal situaci řešit neprodleně, svědčí zpráva nemocničnického střediska z 30. září, ve kterém středisko oznamuje, že jím prošly pouze dvě děti ze seznamu – Heidemarie Hartlich, která byla odsunuta již v srpnu 1946, a Johanna Hinke, taktéž odsunuta do sovětského okupačního pásma v srpnu 1946.³³⁵

Další informace o dětech získával ONV od místních stanic SNB. 10. října 1947 sdělilo velitelství SNB na Benešově náměstí informace o 18 dětech, které měly spadat do jeho obvodu. 2 děti (Helga Bleck a Reinhold Tietz) již byly odsunuty v září 1946, 14 dětí se v Teplicko-Šanovském obvodu nenalézalo a jen u dvou dětí se podařilo zjistit stávající místo pobytu (Liesl Husák a Brigitte Kantuzi). Pobočka SNB v Novosedlicích našla ve svém obvodě pouze jedno dítě, a to Karla Hasika. Trnovanská pobočka měla mít podle seznamu ministerstva vnitra ve svém obvodu 9 dětí, ovšem k 18. říjnu byl nalezen pouze jeden chlapec (Heinz Wiedemann). Pobočka SNB v Krupce podala hlášení 6. listopadu. V něm sdělovala, že o Richardu Eitnerovi,

³³² *Tamtéž.*

³³³ *Tamtéž.*

³³⁴ *Tamtéž.*

³³⁵ *Tamtéž.*

který se měl v Krupce nalézat, se nepodařilo nic zjistit. SNB v Košťanech podal zprávu o dvou chlapcích. Erhard Mirsch byl odsunut již v září 1946 i se svou tetou a Joachim Scholz odešel do Německa hned po skončení války, aniž by se policejně odhlásil.³³⁶

Celkově se pátrání po dětech, které měly v okrese Teplice-Šanov zůstat, protáhlo a ONV nesplnil 3 týdenní lhůtu, která mu byla určena oblastním zmocněncem pro odsun Němců, ONV byl proto upomínán jím i samotným ministerstvem vnitra, a to hned třikrát (říjen a listopad 1947). Zmocněnec ministerstva vnitra nesouhlasil s postupem ONV, který spočíval v cirkulaci seznamu mezi jednotlivými pobočkami SNB, a vyžadoval postup rychlejší.³³⁷ Konečná zpráva o pátrání po německých dětech byla do Litoměřic odeslána 19. listopadu 1947, tedy necelé dva měsíce po zažádání.

Výsledek pátrání v okrese byl tedy takový:

Heinz Wiedemann (*1944) byl ponechán svou matkou, která byla zařazena do transferu Němců, v Trnovanech u své tety Marie Jeřábkové.

Karl Hasik (*1937) žije u svého strýce Viléma Hasika v Novosedlicích.

Joachim Scholz (*1934) přišel do Košťan v únoru 1945, ale v květnu 1945 odešel do Německa.

Erhard Hirsch (*1943) byl z Krupky odsunut spolu se svojí tetou Leopoldinou Kühnelovou v září 1946.

Helga Bleck (*1943) byla odsunuta v červnu 1946 do sběrného střediska v Polepech.

Reinhold Tietz (*1945) byl odsunut v září 1946 do sběrného střediska v Polepech.

Liesl Husák (*1928) byla hlášena v Teplicích-Šanově.

Brigite Kantuzi (*1945) byla hlášena v Malém Újezdě.

Heidemarie Hartlich byla odsunuta v srpnu 1946 do sovětského okupačního pásma.

Joanna Hinke (*1931) byla odsunuta v srpnu 1946 do sovětského okupačního pásma.

³³⁶ *Tamtéž.*

³³⁷ *Tamtéž.*

Ostatní děti nebyly v okrese známy a nepodařilo se zjistit místa jejich pobytu ani to, zda prošly zdejším střediskem za účelem odsunu.³³⁸

Z Teplic-Šanova byly nakonec do sovětského okupačního pásma odeslány pouze dvě děti, Karel Hasik z Novosedlic a Heinz Wiedemann z Trnovan. Brigitte Kantuzi byl povolen odklad, jelikož se její rodiče nacházeli v rozvodovém řízení a její pěstounka Marie Tschieschová se obávala, že otec Brigitte, který se ke své dceři měl chovat hrubě, ji chtěl využít k zamezení tohoto řízení.³³⁹

Děti byly vybaveny 500 Říšskými markami a byla jim vydána záložní dávka potravin na 3 dny (chleba, krupice, cukr, tuk, pšeničná mouka, kávovina, sušená zelenina, brambory, koření, ocet, kondenzované mléko a sůl).³⁴⁰

Chlapci byli sběrnému středisku v Nových Dvorech u Karlových Varů předáni 13. března 1948.³⁴¹

³³⁸ *Tamtéž.*

³³⁹ *Tamtéž.*

³⁴⁰ *Tamtéž.*

³⁴¹ *Tamtéž.*

9. Očima pamětníka

Atmosféru doby nám nejlépe přibližují rozhovory s pamětníky. Ve svém nejbližším okolí takového pamětníka mám. Karel Heweroch, můj dědeček, pochází z Teplic-Šanova. Narodil se v září roku 1932 a konec války ho tedy zastihl jako čtrnáctiletého. Jeho rodiče byli oba německé národnosti, stejně jako Karel.

Dětství strávil nedaleko centra Teplic-Šanova, v Čapkově ulici. Jeho otec pracoval v Teplických strojírnách, matka byla v domácnosti. Vila, ve které bydleli, patřila před válkou židovské rodině, za války pak byla zkonfiskována. V této vile s nimi bydlelo několik dalších německých rodin a jedna rodina židovská.

Válku prožil vcelku v poklidu, o to více se mu však do paměti vryly zážitky z doby po osvobození.

Jak jsi prožil válku?

Teplice válka vlastně nepostihla, žádné boje nablízku nebyly. Válka se odrazila v každodenním životě hlavně v oblasti zásobování. Byl hlad. Pokud měl někdo příbuzné na vesnici, tak měl občas něco na přilepšenou. Ale taky ne vždy, stávalo se, že docházelo ke kontrolám na vlakovém nádraží. Prohlížely se kufry, jestli někdo něco nevezl. A pokud něco našli, zabrali jídlo pro vojáky. Takže ti lidé často vystupovali na menších stanicích, kde tolik nehrozily kontroly, a docházeli domů pěšky, jen aby donesli trochu toho jídla navíc. To byla ale spíš praxe ve vnitrozemí, Teplice byly průmyslový kraj, tady nikdo nic vyměňovat nemohl. Jinak jsem ale válku tolik nepocítoval, až do jara 1945 jsem chodil normálně do školy. Až ke konci války škola již moc nebyla. Pokud bylo vyučování, učili nás ženy nebo staří muži, protože ostatní byli často ve válce.

Co si ale pamatuji, je bombardování Drážďan, tehdy rudě zářil celý horizont, jako kdyby celý hořel. A pak když se blížila ruská armáda, bylo slyšet celou noc dunění tanků a jejich řetězů.

Pamatuješ si konec války? Kde tě zastihl?

Konec války jsem prožil v Teplicích. Pamatuji si, že jsem šel 9. května dolů naší ulicí a potkával jsem děvčata, která byla oblečená do českých krojů. Nebyly to holky z naší ulice, protože v té bydleli až na jednu výjimku samí Němci, byly to nejspíš holky z Trnovan, tam žilo nejvíc Čechů. A poté jsme se o tom dozvěděli z rádia, když hlásili, že Německo kapitulovalo. A pak začalo drancování německého majetku.

Nastal také docela zmatek, ve městě byla Rudá armáda, čeští vojáci, Němci utíkali a místo nich přicházeli Češi. První dny tak byly chaotické, ale ne tak moc, aby se třeba lidé mlátili, k tomu nedocházelo.

Jaké změny pro tebe konec války znamenal?

Byl to pro mě totální převrat. Neuměl jsem vůbec česky a najednou se všude mluvilo pouze českým jazykem. Bylo to, jako bych se ocitl v jiném světě, jako kdybych vystoupil v New Yorku z parníku a neuměl bych ani slovo anglicky. V obchodech se třeba mělo mluvit česky, naštěstí ale ti obchodníci byli většinou místní, takže německy uměli. Všude nás sice napomínali: „*Mluvte česky!*“, ale když pak viděli, že se česky nedomluvíme, tak použili i tu němčinu. Moje maminka nějaká základní slova česky také uměla, takže se trochu domluvila.

Také mi odešli téměř všichni kamarádi. Chodil jsem ven s německými chlapci od nás z ulice a okolí. Postupně nás chodilo míň a míň, až jsem nakonec zůstal sám. V jiných oblastech, třeba kolem Doubravky (hora u Teplic – pozn. aut.) zůstali také němečtí kluci, tak jsem chodil ven s nimi, drželi jsme spolu výhradně s německými kluky, s Čechy jsme se vůbec nekamarádili.

Uvědomoval sis po skončení války nějakou změnu v chování vůči německému obyvatelstvu?

Do 8. května jsem změnu nepociťoval, ale poté se ze na den chování a přístup českého obyvatelstva k Němcům změnil. V Teplicích v té době nežilo mnoho

Čechů, ale přesto přišla doba jakéhosi účtování, účtování německých přestupků. Lidé chtěli Němcům dokázat, že nyní končí nadvláda a přichází svobodné období. A hlavně bylo opovržení. Vůči všem Němcům. Bylo jedno, jestli to byl dospělý, dítě. Opovržení se nevyhnulo ani smíšeným manželstvím. Jakmile někdo neuměl česky, což jsme neuměli, tak jím bylo opovrhováno.

Jaké bylo národnostní složení vaší rodiny?

Otec i matka byli národnosti německé, stejně tak i já.

Dotkly se tě přímo nějaké restrikce, opatření či omezení vůči německému obyvatelstvu?

Opatření například ohledně potravinových lístků, dostávali jsme ty horší, německé. Obecně bylo málo jídla, myslím, že jsme měli i hlad, protože přiděly byly dost malé. A také jsem se nemohl vyučit. Po válce v září 1945 jsem měl správně nastupovat do sedmé třídy. Ale jelikož jsem vůbec neuměl česky, přeřadili mě do české školy do třídy páté. Tu jsem dokončil v roce 1946. Bylo mi patnáct let a měl jsem pouze pět tříd základní školy, ale ukončené základní vzdělání. Musel jsem tedy jít pracovat, do učení mě nepřijali.

Jak jste se dozvěděli o chystaném odsunu?

To se vědělo, rozkřiklo se to mezi lidmi, každý po válce věděl, že budou Němci odsunuti. No a poté to viselo na městském úřadě, byly tam vyvěšené seznamy lidí, kteří mají být odsunuti. Takže všichni Němci, kteří neutekli a kteří ještě v Teplicích zůstali, se na ně chodili dívat.

Proč jste nebyli s rodiči zařazeni do odsunu?

Můj otec byl nepostradatelný. Pracoval v Teplických strojárnách.

Měnila se postupně nálada vůči Němcům? Zlepšoval se vztah místního obyvatelstva?

Nezlepšoval, v těch prvních letech po válce byl pořád špatný. Teprve po všech odsunech, když už si lidé asi mysleli, že je město odněmčeno, se nálada vůči Němcům začala zlepšovat. Ale bylo to až tak v roce 1948, 1949 nebo až 1950.

Byl jsi svědkem nějaké situace z doby tzv. divokého odsunu či organizovaného transferu, která tě nějak poznamenala?

Vím o případech, kdy v bytech ještě bydleli Němci, kteří ještě nikam neodešli, a přesto se do těch bytů nastěhovali nájemníci noví. Byli to Češi a ty Němce prostě vystrnadili. Také jsem viděl, jak museli Němci pěšky pochodovat se svými zavazadly k hranicím na Cínovci. Jinak jsem ale ve městě ničeho svědkem nebyl.

Hrozilo ti někdy nějaké nebezpečí, bál ses?

Nebál. Ve škole jsme se možná trochu rvali s českými kluky, ale jelikož my Němci jsme byli o dva roky starší, tak jsme se jich nijak moc nebáli.

Lišilo se nějak chování českých starousedlíků a nových osídlenců vůči Němcům, kteří v republice zůstali?

Nelišilo, nebo jsem žádný rozdíl nepociťoval. Jak jsem říkal, v Teplicích vlastně tolik Čechů nebylo, v naší ulici žil například pouze jeden. Po válce se ulice vylidnila a poté zalidnila novým obyvatelstvem, samými Čechy. Jejich chování bylo ale stejné jako těch, co v Teplicích žili během války, nebyli ani nepřátelštější ani přívětivější.

Vybavíš si, kde byla v Teplicích sběrná místa a jiná střediska shromažďující Němce?

Ne, nevybavuji si, že bych o nějakých věděl.

Když skončila válka, bylo ti čtrnáct let, v září 1945 jsi měl nastoupit do sedmé třídy. Místo toho jsi však byl přeřazen do třídy páté, abys ovládl český jazyk, kterým jsi doposud vůbec nemluvil. Jak se k tobě chovali učitelé a spolužáci? Cítil ses ve škole rovnocenný s českými žáky, nebo byl patrný rozdíl v chování k tobě jako k osobě národnosti německé?

Byl patrný rozdíl v chování učitelů. Stalo se například, že se nám ve třídě ztratilo pero. Ve třídě nás bylo pět Němců, učitel si nás vzal na chodbu, tam dal každému velkou facku a šli jsme zpátky. A pak ten kluk, co mu pero chybělo, řekl, že mu spadlo na zem. Automaticky se počítalo, že za všechno jsme mohli my, Sudeťáci.

Jinak děti ve škole si na nás nijak moc nedovolovaly, jak jsem říkal, my byli o dva roky starší.

A co klasifikace, měli učitelé na německé žáky stejné požadavky jako na ostatní? Nebo se přístup lišil a byl benevolentnější, nebo naopak přísnější?

Přístup byl asi stejný, ale měli jsme jiné podmínky. Jako Němci jsme byli klasifikováni jen ze dvou předmětů, takže na vysvědčení jsem měl jen dvě známky – z matiky a tělocviku.

Myslíš si, že situace v Teplicích-Šanově se nějak lišila od jiných pohraničních měst, co se týče podmínek divokého odsunu a transferu německého obyvatelstva?

Byl tu rozdíl například oproti Ústí nad Labem. V Teplicích žilo jen málo Čechů, takže tu nedocházelo k žádným excesům, rvačkám či násilnostem. Bylo to vcelku mírné. Jistě, byla tu averze vůči všem Němcům, to bylo asi všude stejné, ale nepřerodila se do nějakých násilností. V Teplicích se nestalo nic jako v Ústí, kde shazovali lidi s kočárky do Labe.³⁴²

³⁴² K těmto násilnostem došlo po výbuchu v bývalém cukrovaru, který za války sloužil jako muniční sklad. Jako původci požáru byli označeni příslušníci skupiny werwolf. ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty*

Když jsi zmínil Ústí nad Labem, dozvěděli jste se hned, co se tam odehrálo?

Ano, věděli jsme, co se tam odehrálo.

Za války jste s rodiči bydleli v bytě v Čapkově ulici, mohli jste si tento byt ponechat i po válce?

Mohli, nestalo se nám, že by někdo přišel a chtěl se tam nastěhovat. Byl to dělnický byt, nacházel se v suterénu, takže žádné lukrativní místo. Samozřejmě, že kdyby se jednalo o nějaký hezký byt, mohl by ho chtít nějaký Čech a nás by přestěhovali do starých domů, ve kterých nikdo bydlet nechtěl. Naštěstí nás ale tohle nepotkalo.

Co ruská vojska ve městě? Máš na ně nějaké vzpomínky?

Když přišli Rusové do města, usadili se hned vedle našeho domu, na takovém volném prostranství před místním internátem. Měli tam i koně a vozíky. S těmito povozy si jezdili pro chleba a my jsme s nimi na těch vozech seděli. Čeští kluci i němečtí. Projížděli jsme se s nimi tam a zase zpátky. Nikdy jsme s nimi žádné problémy neměli, ani když se opili.

Pociťoval jsi, že by tě tvůj německý původ negativně ovlivňoval i v dalších letech tvého života, tedy nejen bezprostředně po skončení války?

Původ se řešil tak do padesátých let, pak už se nikdo nestaral o to, zda jsem Němec nebo Čech.

Zaznamenáno 28. února 2014 v Českých Budějovicích.

10. Závěr

Ve své diplomové práci jsem se snažila o zmapování situace německého obyvatelstva po druhé světové válce v tehdejší okrese Teplice-Šanov. Tento pohraniční okres byl před druhou světovou válkou osídlen z více jak 70% Němci, v roce 1947 kleslo zastoupení německé menšiny jen na 7% celkového počtu obyvatelstva.

Po osvobození Teplic-Šanova Rudou armádou začalo vyhánění zdejšího německého obyvatelstva. Na něm se podílelo četnictvo, partyzáni i Okresní správní komise v Teplicích-Šanově. Přesné počty vyhnanych Němců není možné zjistit, v období od června do srpna 1945 se v okrese jednalo o necelých 19 000 Němců, počty vyhnanych od května do června 1945 pak podle různých zdrojů kolísají od 8 000 do 15 000 Němců. Němci byli dopravováni nebo docházeli pěšky do 15 kilometrů vzdáleného Cínovce, kde byli převedeni přes hranice. V této fázi byli často vyhnáni i Němci, kteří se nijak neprovinili a kteří by podle později platných předpisů mohli v Československé republice zůstat (antifašisté, osoby žijící ve smíšených manželstvích, rakouští státní příslušníci, lidé staří a nemocní apod.).

Podle dostupných materiálů se zdá, že vyhánění německého obyvatelstva z Teplic-Šanova se obešlo bez excesů a větších násilností. Jedinou neblahou výjimkou byly případy poprav údajných členů nacistických organizací ve skladu munice ve Velvětech.

Teplice-Šanov hrály v době vyhánění Němců z Československé republiky zvláštní roli, právě přes ně totiž vedly cesty mnoha transportů z různých koutů republiky. Silnice od Teplic-Šanova směrem k hraničnímu přechodu Cínovec bývaly přeplněné německými vysídlenci.

Po osvobození Teplic-Šanova zde byla zřízena střediska, ve kterých byli Němci soustřeďováni, a to z různých důvodů. Tábory se nacházely v Nákladní a Riegerově ulici. V prosinci 1945 přibýlo ještě středisko v ulici Pod Doubravkou, přičemž zaniklo středisko v Nákladní ulici. Ve Spojenecké ulici pak fungoval ještě kárný pracovní tábor. Kompetence táborů nebyla v prvních poválečných měsících

zcela jasná, teprve v lednu 1946 bylo středisko v Riegerově ulici označováno jako pracovní a tábor v ulici Pod Doubravkou jako internační.

V okrese se v roce 1946 nacházela ještě dvě sběrná střediska, kterými procházeli Němci, které čekal v následujících dnech odjez transportem do Německa. Jedno se nalézalo v Trnovanech, druhé ve Velvětech, to však bylo využito pouze jednou.

Od února do října 1946 docházelo k organizovanému transferu Němců z okresu. Celkem bylo vypraveno 25 transportů, 11 do amerického pásma (12 973 osob), 14 do pásma sovětského (16 514 osob). Transporty měly 40 vagonu, v některých byl počet navýšen o jeden až dva vagony Červeného kříže. Celkem bylo z Teplic-Šanova v rámci řádného odsunu vysídleno 29 487 osob.

Z transferu byly vyňaty některé specifické skupiny německého obyvatelstva. Průmyslový okres Teplice-Šanov byl domovem mnoha německých specialistů a nepostradatelných odborníků, jejichž odchod z republiky mohl vážně ohrozit chod hospodářství. Po ukončení transferu Němců zůstalo v okrese Teplice-Šanov 1 034 německých odborníků, což bylo 9 % z celkového počtu osob zaměstnaných v průmyslu.

Další skupinou se specifickými podmínkami byli antifašisté. Mnoho Němců po válce usilovalo o získání uznané antifašistické legitimace. Její vlastnictví se pojilo s určitými výhodami. Uznáním antifašistům neměl být konfiskován majetek, neměli být zařazováni na nucené práce a byli vyňati i z dalších opatření vůči německému obyvatelstvu. Antifašisté mohli zůstat v Československé republice, ale mnoho jich volilo dobrovolný odchod do Německa, přičemž si s sebou mohli vzít téměř veškerý majetek. Podle dostupných údajů se v okrese Teplice-Šanov nacházelo v srpnu 1945 580 uznaných antifašistů, do listopadu stoupl jejich počet na 670. Pro antifašisty byly vypravovány speciální transporty, dochovaly se záznamy o dvou, ale jejich počet byl vyšší. Celkem mělo z okresu Teplice-Šanov odejít do amerického pásma 1 516 antifašistů.

V Teplicích-Šanově se nacházela skupina rakouských státních příslušníků, jejich počet se v poválečných letech pohyboval kolem čtyř set jedinců. Jejich posta-

vení bylo oproti německým obyvatelům v lecčems lepší, byli prakticky postaveni na roveň československým státním příslušníkům, takže se na ně nevztahovala žádná omezení. Transporty rakouských státních příslušníků z Československé republiky mělo řídit rakouské zastupitelství. Ne vždy však praxe odpovídala směrnicím, někteří Rakušané byli v prvních poválečných měsících vyháněni spolu s německým obyvatelstvem, byl jim konfiskován majetek či jim byl upírán odchod z republiky.

Zvláštní postavení se týkalo německých duchovních. Okres Teplice-Šanov patřil pod litoměřickou diecézi, ve které se nacházelo celkem 404 duchovních správ, z čehož bylo pouze 104 českých. Potřeba, aby němečtí duchovní zůstali ve svých dosavadních působištích, je zřejmá z dopisů generálního vikáře litoměřické diecéze Josefa Kušky, který prosil o přidělení německým duchovním status nepostradatelných odborníků. V okrese Teplice-Šanov však přesto mnoho německých kněží nezůstalo, na konci září 1946 se jich zde nacházelo sedm. Větší byl počet německých řádových sester, které sloužily v nemocničních a jiných humanitních ústavech. Ty byly vysídlovány až v dodatečných transportech ke konci roku 1948.

V Československé republice mohly zůstat osoby, kterým bylo povoleno vynětí z transferu cestou milosti. Nejčastějším důvodem bylo stáří či nemoc dotyčné osoby, dlouhodobé soužití s českým partnerem a český původ. Celkově bylo v okrese Teplice-Šanov schváleno 123 žádostí o vynětí cestou milosti.

Smíšená manželství, tedy manželství mezi osobou německé a české národnosti, poskytovala ochranu před zařazením do transportu. Přesto bylo mnoho jedinců vyhnáno z republiky v prvních poválečných měsících. Přesné počty smíšených manželství v okrese Teplice-Šanov chybí, dochovaly se spisy jen z Košťan, kde žilo 144 osob v manželství, ve kterém byl jeden partner národnosti německé.

Po ukončení fáze řádného odsunu, docházelo až do roku 1950 k dodatečným odchodům německého obyvatelstva. V rámci nich odcházeli dosud nepostradatelní odborníci, kterým nebyla prodloužena legitimace, německé řádové sestry, nemocní, kteří nemohli být zařazeni do dřívějších transportů, a také děti, jejichž rodiče již pobývali v Německu.

Pro osoby německé národnosti, které zůstávaly v republice, byla zavedena pracovní povinnost. Nejdříve Němci vypomáhali s odklizením trosek, s výstavbou silnic a s dalšími pomocnými pracemi. Postupně byla pracovní povinnost rozšířena na zemědělské práce a práci v dolech. S pracovní povinností souvisí rozptyl Němců do vnitrozemí, kam byli přidělováni na práci. Důvodem byla jak potřeba pracovních sil ve vnitrozemí, tak také snaha o roztroušení německého obyvatelstva do různých oblastí, což bylo obhajováno bezpečnostními zájmy. Z Teplic-Šanova odcházeli Němci nejčastěji do okresu Slaný, Kolín a do Roudnice.

S vyháněním a transferem německého obyvatelstva souvisí také nové poválečné osídlení oblastí. Do okresu Teplice-Šanov přibylo do května 1947 celkem 47 402 nových osídlenců, přičemž většina pocházela z vnitrozemí, další pak z pohraničních oblastí a ze Slovenska. Část nových osídlenců přišla v rámci repatriace.

Tato diplomová práce ukazuje na konkrétním případě jednoho okresu, jak složitá byla poválečná situace, a to jak pro české, tak i pro německé obyvatelstvo. V publikacích týkajících se odsunu Němců z Československé republiky je pozornost soustředěna na ty Němce, kteří byli z republiky vyháněni či organizovaně vysídlováni. Opomenuti však bývají Němci, kteří v republice směli nebo museli zůstat, na jejich situaci jsem se ve své diplomové práci snažila zaměřit. Rozbor postavení různých skupin německého obyvatelstva v rámci společnosti i jejich osobních osudů nabízí komplexnější pohled na poválečnou situaci Němců a přispívá k jejímu lepšímu porozumění. Bohužel ne vždy se v archivních materiálech dochovaly přesné počty jednotlivých skupin. Přesto si myslím, že zmapování jejich situace v okrese Teplice-Šanov přispívá k obecnému porozumění dané problematice.

Při zpracovávání tématu mi činila problémy neúplnost archivních materiálů, která bádání znesnadňovala a způsobila, že zdokumentování problému je místy nekompletní. Přesto doufám, že jsem svou prací přispěla k poznání regionální historie Teplic stejně jako k důkladnějšímu a komplexnějšímu porozumění problematice poválečných česko-německých vztahů.

11. Seznam použitých zkratk

ČSNS	Československá strana národně socialistická
ČSR	Československá republika
DSAP	Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei
KSČ	Komunistická strana Československa
MF	Ministerstvo financí
MV	Ministerstvo vnitra
NF	Národní fronta Čechů a Slováků
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeitpartei
ONV	Okresní národní výbor
OSK	Okresní správní komise
RAD	Reichsarbeitsdienst
SA	Sturmabteilungen
SdP	Sudetendeutsche Partei
SHF	Sudetendeutsche Heimatsfront
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SNJM	Svaz Národních jednot a matic
ZNV	Zemský národní výbor

12. Použitá literatura

Archivní materiály

Státní okresní archiv Teplice:

Fond Okresní národní výbor 1945 – 1960

Fond Městský národní výbor

Fond Fotodokumentace

Prameny

BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Odsun němců z Československa a dokumenty*. Vyd. 1. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 2011. ISBN 978-808-6107-516.

BENEŠ, Edvard. *Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947*. Vyd. 2. Editor Karel Novotný. Praha: Dita, 2002, 237 s. ISBN 80-859-2634-2.

Pamětníci

Karel Heweroch, nar. 1931, rozhovor zaznamenan 28. února 2014 v Českých Budějovicích.

Periodika

Hraničář, ročník 1946-1947

Sever, ročník 1945-1948

Sekundární literatura

Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Politologica. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISSN 1214-3251.

ARBURG, Adrian von a kol. *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945.* Vyd. 1. Brno: Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2010. 534 s., [xl] s. obr. příl. Země a kultura ve střední Evropě; sv. 15. ISBN 978-80-86488-70-7.

ARBURG, Adrian von, ed. a STANĚK, Tomáš, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl I., Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici.* 1. vyd. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. 373 s. ISBN 978-80-86057-66-8.

ARBURG, Adrian von, ed. a STANĚK, Tomáš, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, Duben – srpen/září 1945: "Divoký odsun" a počátky osídlování.* 1. vyd. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2011. 957 s. ISBN 978-80-86057-71-2.

ARBURG, Adrian von, ed. a STANĚK, Tomáš, ed. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 3, Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování.* 1. vyd. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. 329 s. ISBN 978-80-86057-68-2.

BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938-1945.* Praha: Český svaz protifašistických bojovníků, 1986.

BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Vyd. 1. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. 450 s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-86101-07-X

BIMAN, Stanislav a CÍLEK, Roman. *Poslední mrtví, první živí*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1989. 244 s., [24] s. obr. příl. Sever. ISBN 80-7047-002-X.

BITTNEROVÁ, Magdaléna. *Odsun Němců z Liberecka a situace Němců na Liberecku ve stínu odsunu: vítězná práce SOČ (Středoškolská odborná činnost) obor historie*. Liberec: Svaz Němců v regionech Liberec, Lužice, Severní Čechy, [2004?]. 188 s. ISBN 80-239-3396-5.

BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1918-1938*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2006. 846 s. Historie. ISBN 80-200-1440-3.

BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1939-1946*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008. 415 s. Historie. ISBN 978-80-200-1637-9.

ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír a VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Vyd. 1. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. 359 s., [4] s. obr. příl. ISBN 80-7204-419-2.

ČERNÝ, Bohumil, ed. et al. *Češi, Němci, odsun: diskuse nezávislých historiků*. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. 368 s. ISBN 80-200-0276-6.

DVOŘÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947-1953: závěrečná fáze "očisty pohraničí" v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2012. 469 s. Knižnice Matice moravské; sv. 38. ISBN 978-80-86488-92-9.

FAJMON, Hynek, ed. a HLOUŠKOVÁ, Kateřina, ed. *Konec soužití Čechů a Němců v Československu: sborník k 60. výročí ukončení II. světové války*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 115 s., iv s. obr. příl. ISBN 80-7325-065-9.

HÁJKOVÁ, Ludmila a SPÁLA, Radek. *Teplické skoky časem = Teplice jumps through time = Teplitz im Wandel der Zeiten*. 1. vyd. v České republice. Ústí nad Labem: Foto Studio H, 2008. 95 s. ISBN 978-80-902349-6-3.

HOUŽVIČKA, Václav, ed. *Odsun Němců z Československa 65 let poté*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. 175 s. ISBN 978-80-7325-296-0.

CHROMEČEK, Břetislav. *Místopisný slovník Československé republiky*. Praha: Tiskem a nákladem Československého kompasu, 1929, xxvii, 778 s.

JEGROVÁ. *Odsun Němců z Československa a snahy o jejich rozptýlení ve vnitrozemí v letech 1945 - 1950 na příkladu současného okresu Teplice*. Ústí nad Labem, 1994. Diplomová práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Pedagogická fakulta.

JIRÍK, Václav. *Nedaleko od Norimberku: z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946-1948*. Vyd. 1. Cheb: Svět křídel, 2000. 725 s. ISBN 80-85280-68-X.

KOSCHMAL, Walter. *Češi a Němci: dějiny - kultura - politika*. Vyd. 2. Praha: Paseka, 2002, 473 s. ISBN 80-718-5482-4.

KOUKAL, Pavel a VINKLÁT, Pavel D. *Album starých pohlednic - Krušné hory (východní část): Ústecko, Teplicko, Mostecko = Album alter Ansichtskarten*

vom Erzgebirge (östlicher Teil): das Gebiet von Aussig, Teplitz, Brüx. Vyd. 1. Liberec: Graphis, 2006. 155 s. Album starých pohlednic. ISBN 80-239-6985-4.

KRÁL, Václav, ed. *Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933-1947: Dokumentensammlung.* Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. 663 s. Acta occupationis Bohemiae et Moraviae.

KUČERA, Jaroslav. *Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva: problémy jejich přesného vyčíslení.* Vyd. 1. Praha: Federální ministerstvo zahraničních věcí, 1992. ISBN 80-900-7060-4.

KURAL, Václav a kol. *"Sudety" pod hákovým křížem.* Ústí nad Labem: Albis international, 2002. 547 s., cxii s. obr. příl. ISBN 80-86067-66-1.

LOZOVIUKOVÁ, Kateřina, SUCHÁ, Jitka a RADVANOVSKÝ, Zdeněk. *Mimořádný lidový soud v Liberci a Litoměřicích v letech 1945-1948.* Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta, 2001. 104 s. Juvenilia. ISBN 80-7044-326-X.

MAŘÍKOVÁ, Jana. *Teplický incident.* Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta.

NĚMEC, Václav. *Odsun? A proč?: Příspěvek k poválečnému odsunu německého obyvatelstva ze Sokolovska.* Sokolov: Okresní výbor ČSPB, 1986. 73 s.+ 12 s.obr.příl.

OBERHEL, Hynek. *Odsun sudetských Němců z politického okresu Litoměřice 1945-1946.* Brno, 2008. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně.

Odsun: die Vertreibung der Sudetendeutschen: Begleitband zur Ausstellung. München: Sudetendeutsches Archiv, 1995. 548 s. Veröffentlichung des Sudetendeutschen Archivs. ISBN 3-930626-08-X.

PEHR, Michal. *Zápas o nové Československo 1939-1946: válečné představy a poválečná realita.* Vyd. 1. Praha: NLN, 2011. 237 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 41. ISBN 978-80-7422-082-1.

RADVANOVSÝ, Zdeněk. *Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948.* 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 1997. 204 s. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis Philosophicae. Studia historica. ISBN 80-7044-180-1.

SILJAK, Ana, ed. a THER, Philipp, ed. *Redrawing nations: ethnic cleansing in East-Central Europe, 1944-1948.* Lanham: Rowman and Littlefield, 2001. 343 s. Harvard Cold war studies book series. ISBN 0-7425-1094-8.

STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích, 1948-1989.* 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. ISBN 80-852-4129-3.

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947.* Vyd. 1. Praha: Academia, 1991. 536 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-200-0328-2.

STANĚK, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa: (1918-1948): studijní materiál.* Vyd. 1. Ostrava: Amosium servis, 1992. 111 s. Amosium servis pedagogům. ISBN 80-85498-04-9.

STANĚK, Tomáš. *Retribuční vězni v českých zemích: 1945-1955.* Vyd. 1. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2002. 248 s. ISBN 80-86224-33-3.

STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. Vyd. 1. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. 263 s. ISBN 80-902075-3-7.

STANĚK, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa: (1918-1948): studijní materiál*. Ostrava: Amosium servis, 1992. 111 s.

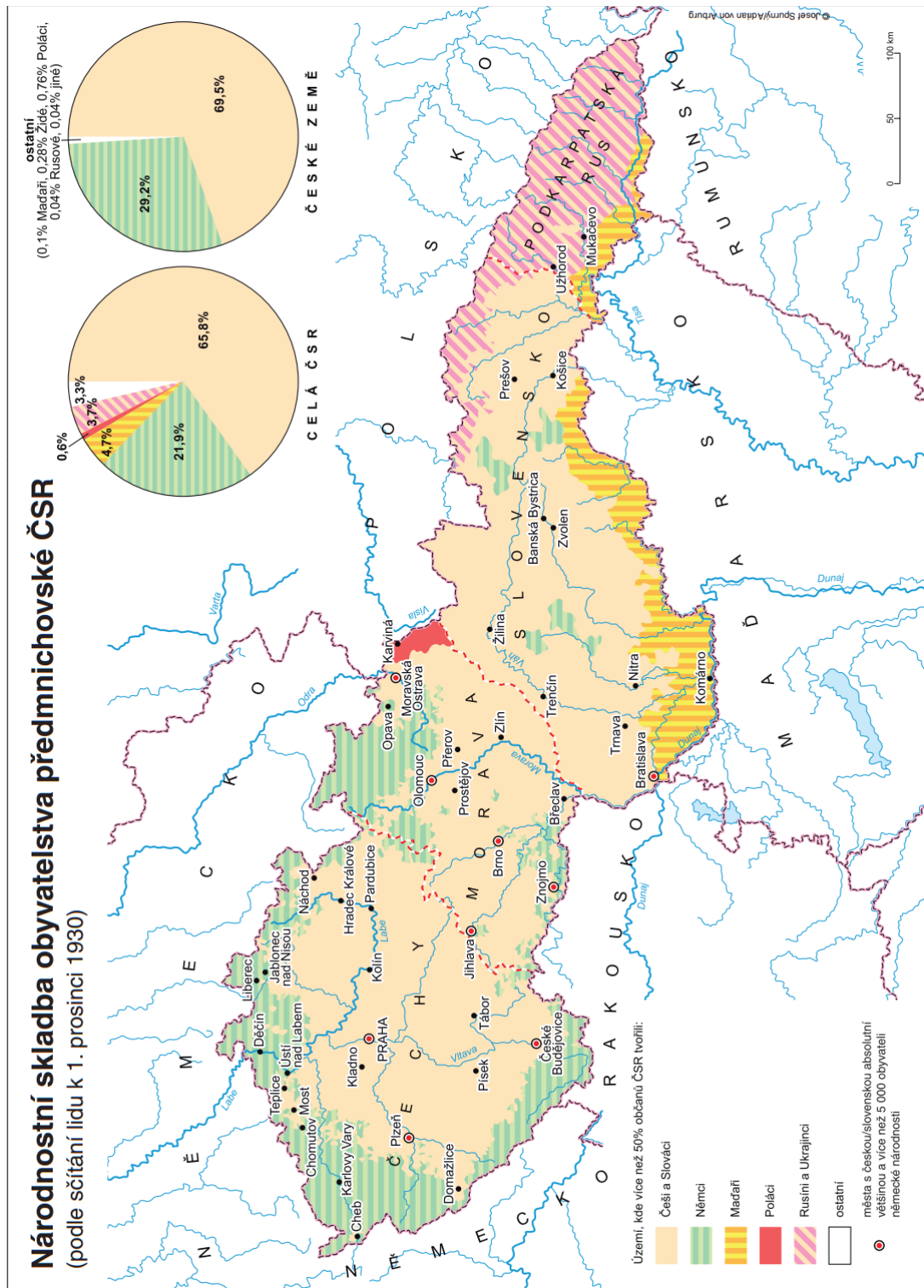
Sudetské příběhy: vyhnanci, starousedlíci, osídlenci. Editor Sarah Scholl-Schneider, Miroslav Schneider, Matěj Spurný. Praha: Antikomplex, 2010. ISBN 978-809-0442-108.

ŠPAČEK, Jiří. *Třicet let svobodného Teplicka*. Teplice: ONV, [1975. 29, [1] s.

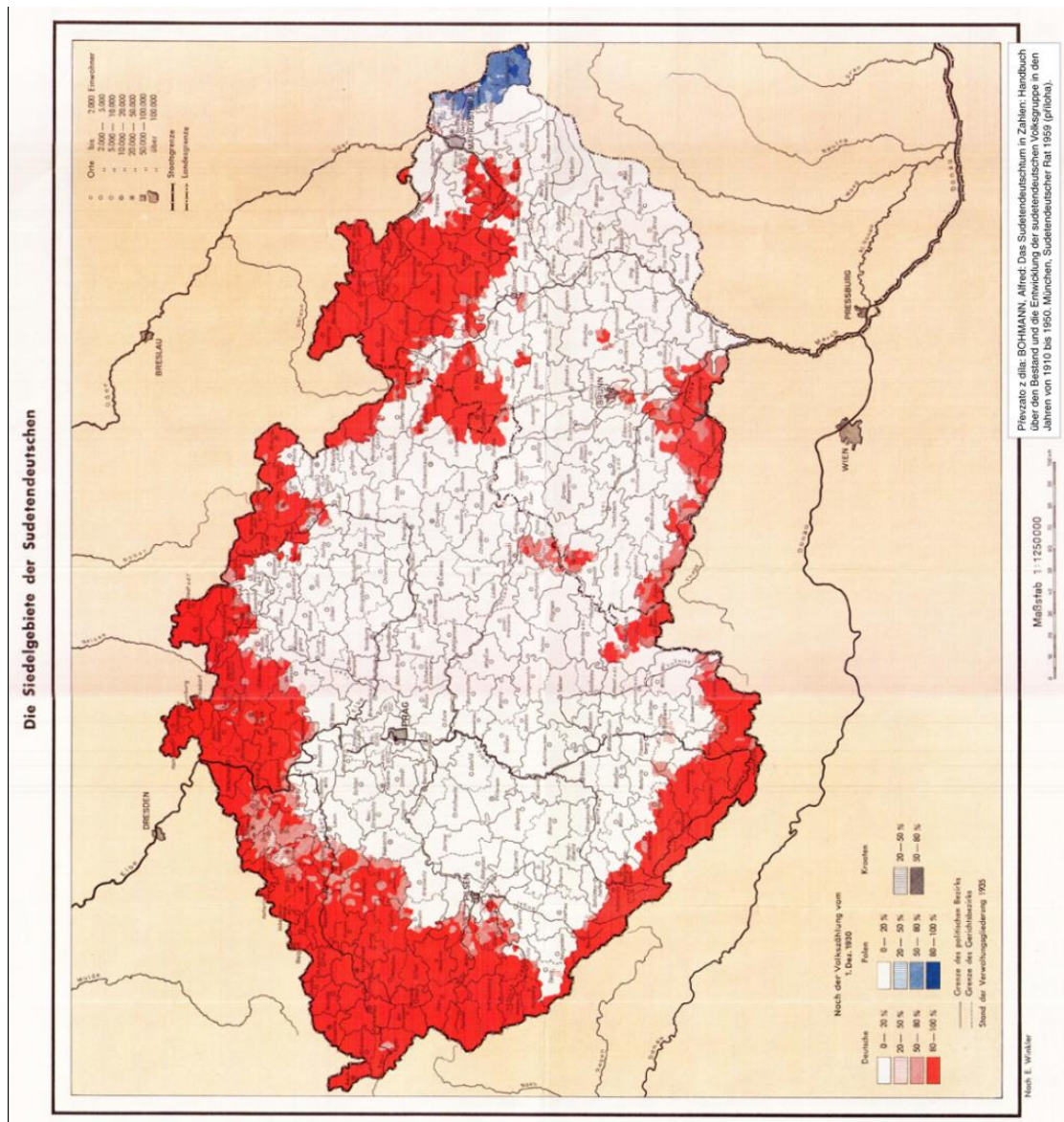
13. Přílohy

Běhánky, Bílka, Bohosudov, Bořislav, Bystřany, Bžany, Dražkov, Dražůňky, Horská Bystřice, Hradiště, Hudcov, Kladruby, Komáří Hůrka, Košťany, Krupka, Kvítkov, Lbín, Lysec, Malhostice, Malý Újezd, Mikulov, Mlýny, Modlany, Mohelnice, Moldava, Mstišov, Nechvalice, Nová Ves, Nové Modlany, Nové Dvory, Nové Město, Novosedlice, Oldříš, Pastviny, Pozorka, Proboštov, Prosetice, Přítkov, Pytlíkov, Rtyně nad Bílinou, Střelná, Světice, Sezemice, Sobědruhy, Soběchleby, Srbice, Suché, Teplice, Trnovany, Unčín, Úpořiny, Velvěty, Věštany, Vrahožily, Vřatenice, Vrchoslav, Záhoří, Žalany, Zenov, Žichlice, Žim.

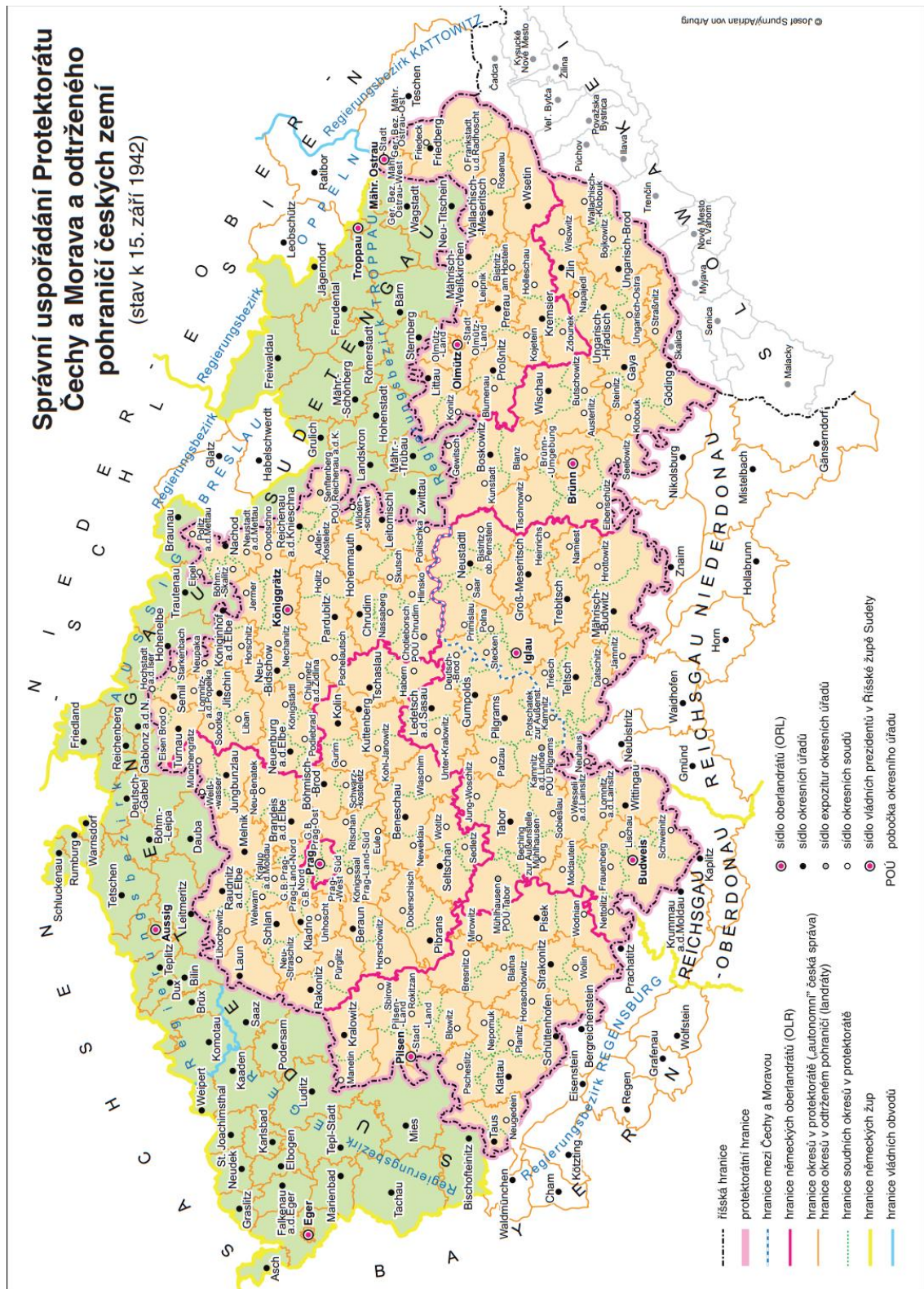
Příloha č. 1 – Seznam obcí v okrese Teplice-Šanov v roce 1945.

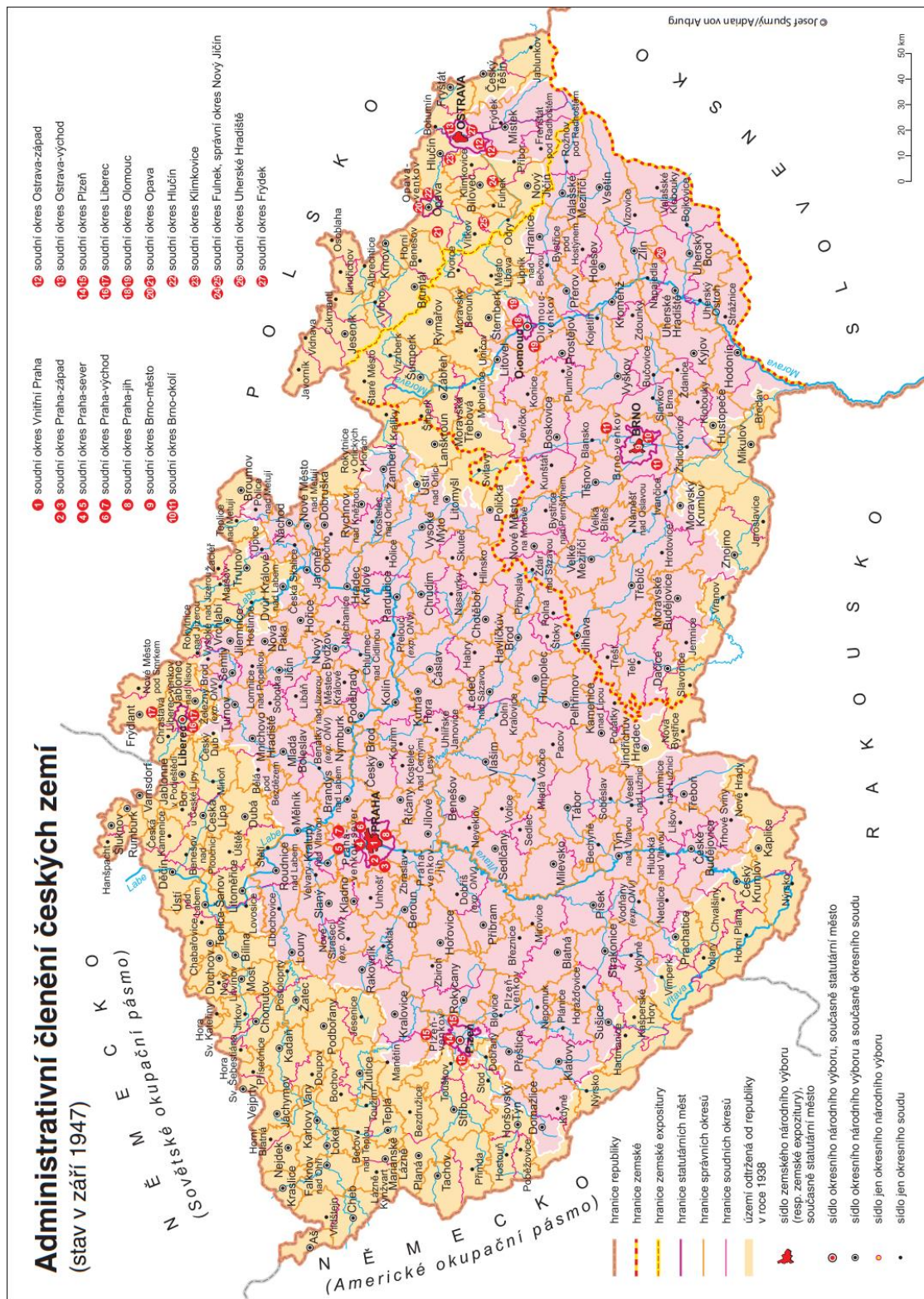
Příloha č. 2 – Národnostní skladba obyvatelstva v ČSR (podle sčítání lidu k 1. prosinci 1930).

Příloha č. 3 – Sídlní území Němců, Poláků a Chorvatů v jednotlivých obcích v českých zemích v roce 1930.

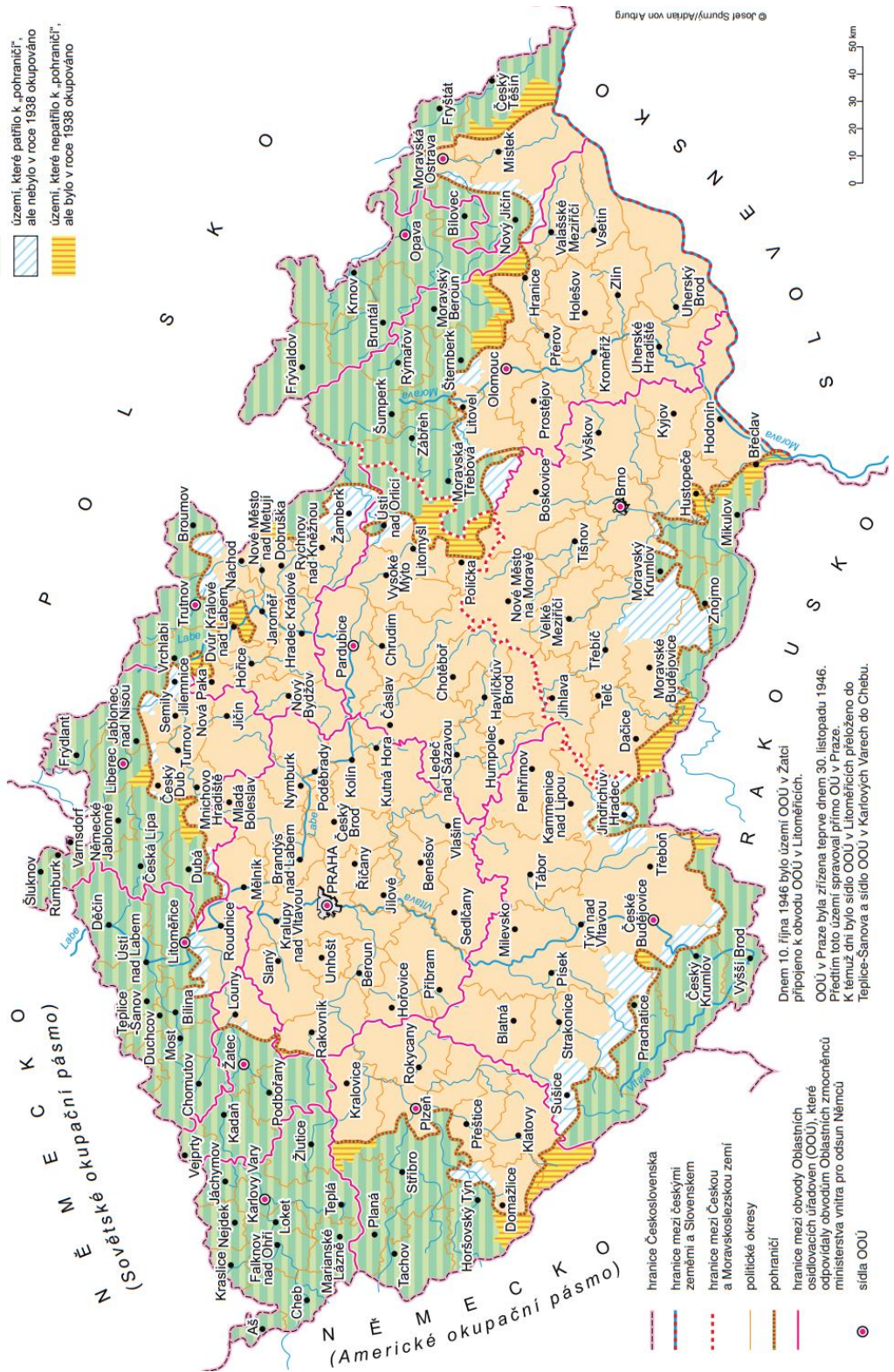
Príloha č. 4 – Správní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava a odtrženého pohraničí českých zemí (stav k 15. září 1942).

Příloha č. 5 – Administrativní členění českých zemí (stav v září 1947).

„Pohraničí“ podle definice Osidlovacího úřadu v Praze z roku 1946 a obvody Oblastních osidlovacích úřadoven

- území, které patřilo k „pohraničí“ a bylo v roce 1938 okupováno
- území, které patřilo k „pohraničí“, ale nebylo v roce 1938 okupováno
- území, které nepatřilo k „pohraničí“, ale bylo v roce 1938 okupováno

Příloha č. 6 – „Pohraničí“ podle definice Osidlovacího úřadu v Praze z roku 1946 a obvody Oblastních osidlovacích úřadoven.

Příloha č. 7 – Osvobození Ústecka.

Příloha č. 8 – První sovětské tanky v Teplicích-Šanově.

Příloha č. 9 – Ruské rozcestníky na Marxově náměstí (dnes náměstí Svobody).

Příloha č. 10 – Příjezd sovětské armády na Teplicko.

Datum	Počet	Hraniční přechod
5. června	820	Cínovec
6. června	606	Cínovec
7. června	910	Cínovec
11. června	849	Cínovec
12. června	890	Cínovec
13. června	810	Cínovec
14. června	930	Cínovec
15. června	985	Cínovec
18. června	1100	Cínovec
19. června	720	Cínovec
21. června	925	Cínovec
22. června	912	Cínovec
25. června	895	Cínovec
26. června	987	Cínovec
3. července	1120	Cínovec
4. července	936	Cínovec
9. července	889	Cínovec
13. července	983	Cínovec
16. července	897	Cínovec
19. července	815	Cínovec
30. července	275	Cínovec
31. července	72	Geissing
3. srpna	104	Geissing
11. srpna	266	Geissing
14. srpna	226	Geissing

Příloha č. 11 –Přehled počtu vyhnaného německého obyvatelstva z Teplic-Šanova (červen – srpen 1945).

Internální středisko okresní správní komise
v Teplicích-Sanově, pod Doubravkou.

V Teplicích-Sanově, dne 27. 2. 1946.

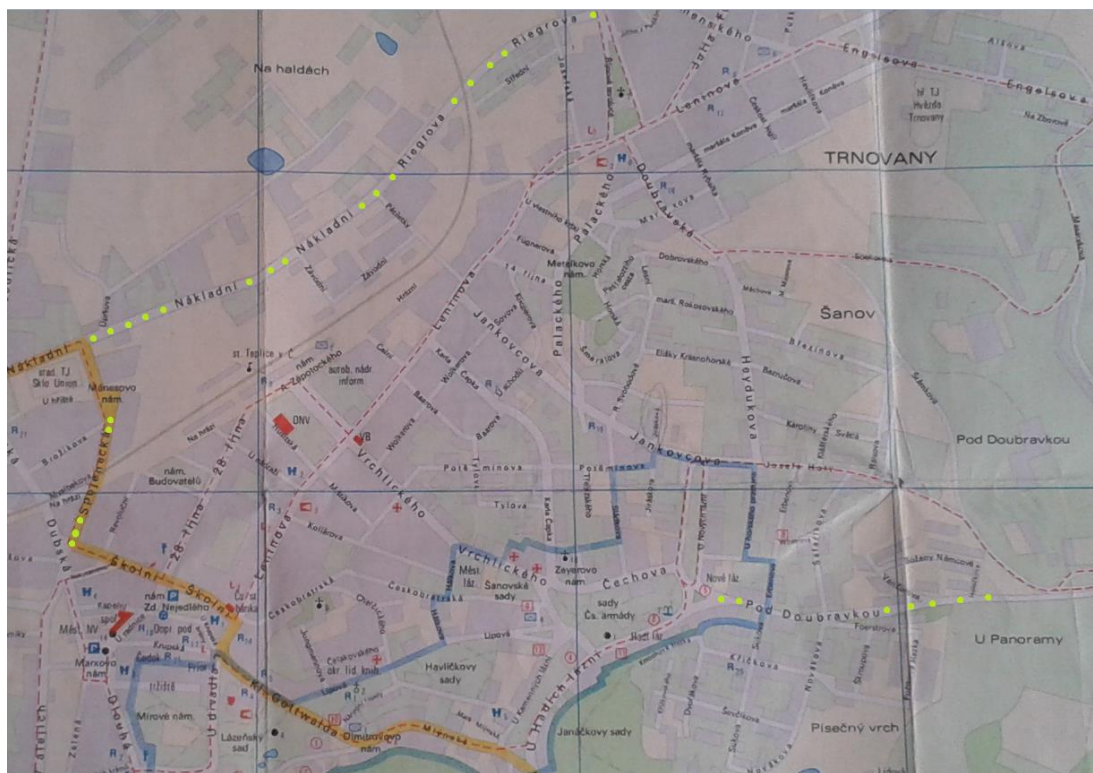
Denní hlášení č. 52

A.

ze dne 27. února 27. února 1946.

1. V e l i t e l stráže: *Lastovka V. st. strážn. I. S. B.*
2. Strážníci: *soub. Veselá, Šlechta, Škvrta, Mada, Váňa, Klaus.*
3. Celkový stav internovaných osob: *697*
4. z tohoto počtu a) mužů: *618* z tohoto nad 60 let: *52*
b) žen: *79* z tohoto nad 60 let: *7*
c) Čechů: *15*
d) Němců: *682*
e) jiných národností: *0*
f) děti pod 15 let: *1 není ve stáru*
g) těhotných žen: *0*
5. Nemocných (celk. počet): *66* z tohoto v nemocnici: *18*
6. Práce schopných: *631*
7. počet osob pracujících a bydlících t.č. mimo tábor (přes 6 km) *30*
8. Stav živých: *679*
9. Nově příšlé osoby (uvést jméno, příjmení a číslo): *0*
10. Propuštěné osoby (uvést jméno, příjmení a číslo): *0*
Schmidová Brant, č. 491
Škvrta Jarosl, č. 857
Šlechta Karel, č. 852
11. K raportu se hlásí (uvést jméno, příjmení, číslo a důvod):
Děk k soudci: Šlechta Emil, č. 837
Kentová Štěpána, č. 845
Šlechta Karel, č. 842

Příloha č. 12 – Ukázka denního hlášení internačního střediska v ulici Pod
Doubravkou.

Příloha č. 13 – Plán centra Teplic. Tečkami jsou označeny ulice, ve kterých se nacházela střediska, která sloužila ke shromažďování obyvatelstva.

Záznam o zdravotním stavu.

Příjmení a jméno : R ä m i s c h R i c h a r d
 narozen dne : 29.12.1898
 všeobecný tělesný stav:
 kostra: *průměrná* . . . výživa: *průměrná* . . . svalstvo: *průměr* . . .
 plíce /poklep, poslech/: *b.z.*
 srdce/ hranice srdeční ozvy, tep v klidu a po pohybu/: *tep 84./100*
 moč / bílkovina, cukr/: *b.z.*
 ostatní nález/vnitřní, chirurgický, nervy atd./ *Oedem v kotníku*
 stupeň schopnost: *schopen pro lehčí práci*
 Poznámky:

Teplise - Šanov . . . dne *9.7.* . . . 1946

D. V. Hvirteková
 /podpis lékaře střediska./

/zadní strana/

Onemocnění /úrazy/ během pobytu ve středisku: */*

Výsledek lékařské prohlídky při propuštění:

. dne 194

.
 podpis lékaře střediska.

Příloha č. 14 – Ukázka záznamu o zdravotním stavu vydaného v internačním středisku v ulici Pod Doubravkou.

Trnovany
Sammelstelle
Kreis Teplice-Šanov

Stredisko **Trnovany** Сборное место
Okres **Teplice-Šanov** Везд **XIII transport** Kreis **Teplice-Šanov**

Seznam Němců zařazených do odsunového transportu
z **Teplice-Šanov** dne **15.7.1946**
Роспись Германцев, находящихся в выселительном транспорте
из _____ дня _____

Namenverzeichnis der Deutschen, die sich in dem Aussiedlungstransport aus
Teplice-Šanov am **15.7.1946** befinden.

Voj. velitel transportu: Německý vedoucí transportu:
Военный путеводитель транспорта Германский путеводитель транспорта
Transportführer: Deutscher Transportältester: **Titze Wilhelm**

Jiří Čap Vedoucí vagonů: 1. **Vostatek Emil /f. Roten-Kreuz-Wagen/**
руководитель вагона: 2. **Rehn Alfred**
Wagonältester: 3. **Rupprich Alfred**
4. **Hahnel Kurt**
5. **Drevo Albert**
6. **Porschitz Rudolf**
7. **Waniček Rudolf**
8. **Ulbrich Berthold**
9. **Senft Josef**
10. **Gamisch Ludwig**
11. **Kletschka Erich**
12. **Burok Karl**
13. **Paul Franz**
14. **Schlosser Karl**
15. **Krotsch Erwin**
16. **Hirsch Max**
17. **Janetzky Rudolf**
18. **Schöber Wenzel**
19. **Urban Rudolf**
20. **Schwan Josef**
21. **Müller Karl**
22. **Hübsch Josef**
23. **Rost Karl**
24. **Philipp Josef**
25. **Schuster Johann**
26. **Freismuth Heinrich**
27. **Schlosser Karl**
28. **Hippmann Heinrich**
29. **Michel Eduard**
30. **Sommer Johann**
31. **Ringel Josef**
32. **Bernt Max**
33. **Frček Franz**
34. **Milde Wenzel**
35. **Götzl Walter**
36. **Schnöbel Hans**
37. **Kanta Richard**
38. **Kohlbauer Eduard**
39. **Becke Heinrich**
40. **Thiele Karl**

Transport doprovázející ošetřovatelky:
Транспорт провожающие сестры милосердия.
Transportbegleitende Pflegerinnen:

Raetzel Selma
Wenzel Margit
/für Roten-Kreuz-Wagen/

Příloha č. 15 – Úvodní strana transportního formuláře do sovětského pásma. Transport č. 13, 15. července 1946.

Okres	Plán odsunu Němců	Celkem odsunuto	Sovětské okupační pásmo	Americké okupační pásmo	V okrese zůstalo Němců
Bílina	9 319	4 789	3 592	1 196	2 790
Děčín	50 236	35 229	24 384	10 845	2 609
Duchcov	9 285	4 818	2 418	2 400	2 212
Chomutov	44 823	35 898	23 893	12 005	9 522
Litoměřice	23 655	20 283	15 804	4 479	1 462
Most	33 898	27 881	19 446	8 435	5 891
Teplice	36 633	29 487	16 514	12 973	9 941
Ústí n. L.	51 955	42 618	28 355	14 263	7 494
Celkem	259 804	201 002	134 406	66 596	41 923

Příloha č. 16 – Přehled odsunutých Němců z okresů ústecké pohraniční oblasti v roce 1946.

Místní národní výbor
Teplice-Šanov

Výzva k odsunu do Německa
na dne 17.8. 1946.
nejpozději do 8.hod. ráno.
Místo odbavování Žižka, Trosky

Jméno Alma Janich
Teplice-Šanov
Místo Amická 7

Počet rodinných příslušníků 1

Vyzýváme Vás, abyste se dostavil za účelem svého transferu do Německa se svými rodinnými příslušníky a to bez odkladu. Zde budete podrobeni kontrole, dopraveni do sběrného střediska v Trnovanech a pak ve stanovený den odsunuti do Německa.

Při hlášení předložíte bez vyzvání potvrzení, že jste odevzdal klíče od bytu, potvrzení o zaplacení nájemného, elektrického proudu, vody, plynu a potvrzení od fy., že nemá peněžních pohledávek.

S sebou si můžete vzít :

- I. Boty, šaty, prádlo, vhodné přikrývky, potraviny na 7 dní /nezkazitelné/ jídelní misky a přístroje. Vše uloženo do řádných zavazadel.

Na osobu připadá 50 kg.

- II. Všechny osobní doklady pro všechny rodinné příslušníky : křestní, oddací, domovské listy, výřez z metriky, Kennkarty, evidenční lístek a lístek pro domácnost.

Taktéž předložíte při odbavování tyto věci:

1. akcie i cizozemské kursy, pevné záručitelné hodnoty a jiné cenné papíry.
2. drahé kovy a předměty z nich zhotovené,
3. drahokamy a perly,
4. sbírky známek celistvosti,
5. hotové peníze v korunách, neb jiných měnách,
6. vkladní knížky,
7. cenné hodinky, fotoaparáty, rozhlasové přístroje a psací stroje,
8. cenné koberce a kožešiny.

Všechny tyto jmenované věci dáte do sáčku, který opatříte svým jménem a adresou a připojíte k němu seznam v něm uložených věcí. Koberce, psací stroje a radiopřijímače zanecháte v bytě. Dále jste povinni uzamknouti všechny vchody svého bytu a přelepíte kovové dírky všech vchodů papírovou páskou, aby nebylo možno dostat se do bytu bez porušení této pásky. Na pásku se podepíšete. Kontrolu tohoto nařízení provede oblastní správa domu. Klíče od bytu svážete do svazku, opatříte štítkem se svým jménem a adresou, odevzdáte tyto při kontrole.

Máte-li v bytě podnájemníka, který v bytě dále zůstane pořídíte soupis všech svršků /nábytku, prádla, šatstva, obuvi, nádobí atd./ které v bytě zůstanou. Tento soupis podepíšete, opatříte svou adresou a odevzdejte příslušnému oblastnímu správci. Klíče předáte podnájemníku

O b r a ť t e !

Příloha č. 17 – Výzva k odsunu do Německa (přední strana).

an. d. l.

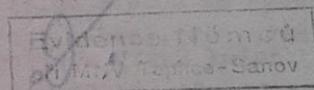
Kdo pro těžkou nemoc, invaliditu, vysoké těhotenství, šestinedělí nemůže být evakuován, musí předložit potvrzení od úředních lékařů MUDr. Hroch resp. MUDr. Havlas.

Seznam všech osob určených k evakuaci, bude vyvěšován denně na úřední desce ve vchodu Blum. tov. Stalinovo nám. Komu nebude z nějakého důvodu tato výzva do bytu doručena a jest se svými rodinnými příslušníky uveden na úřední desce mezi evakuovanými, podléhá přesto evakuaci za znora uvedených podmínek a nemůže namítati, že mu výzva k evakuaci nebyla osobně doručena.

Neuposlechnutí všech těchto nařízení o odsunu zejména poškozování, zničení, neb ukrytí zanechaného majetku, který má být odevzdán, jakož i napomáhání k takovému jednání bude přísně stíháno podle dekretu č. 38/45 resp. §19 dekretu č. 108/45 o konfiskaci nepřátelského majetku.

Teplice-Šanov, dne 16. VIII. 1946

Za :

Příloha č. 18 – Výzva k odsunu do Německa (zadní strana).

Příloha č. 19 – Průkazka antifašisty.

Místní Národní výbor v Košťanech u Teplic Šanova

KOŠTANY, dne 27.8.1945. 194

Č. 3/45

Protokol.

Sepsaný dne 27.8.1945 v Košťanech s paní Emou Cvanetovou, rozenou Hölczelovou, něm. národnosti, sídkou, nar. 29.6.1912 v Košťanech okres Teplice Šanov, bytem v Košťanech, Štefaníkova 303.

Vec: Smíšené manželství.

1) manžel čech-manželka němka.

a) Manželka ovládá dokonale český jazyk, optovala v roce 1939 se svým manželem pro československo, ničím se nikdy neprovinila proti českému národu, srostla s ním a není s české strany proti ní žádných námitek. Chovala se vždycky po celou dobu okupace jako česka, přesto, že je z rodu německého. Stýkala se s českými obyvateli a dobře se s nimi snášela. Má 4letou holčičku, vychovávanou česky.

b) Manžel zemřel v roce 1940. František Cvaneta, národnosti české, brusič skla, nar. 20.11.1906 v Košťanech, okres Teplice Šanov, byl dobrý čech z dobré české rodiny, až do posledního dechu choval se vzorně a bezvadně.

Doporučujeme, aby manželka s dítětem mohla zůstat zde..

Sepsáno, přečteno a podepsáno .

Brank Jany

Emma Cvanetová

Úprava čsl. stát. občanství v přehledném sestavení.

Přílohu k Úst. z. č. 11

národnosti německé, maďarské [2]

nabyl německé stát. příslušnosti dle předpisů cizí okupační moci [3]

nemůže prokázat, že zůstal věren CSR, že se neprovínil proti národu českému a slovenskému stát.

pozbyvá stát. přísl. Č.S.R. [14]

Může žádat do 6ti měs. ode dne vyhl. min. vnitř. (dosud nebyla uveřejněna) u OSK nebo ONV o vrácení českoslov. příslušnosti. [9]
 ONV (OSK) žádost přečtou, vyplň. vyšetřovací zprávu k rozhodnutí min. vnitř. k předložení ZNV s návrhem k rozhodnutí dle volné úvahy (nelze vyhovět pokudli povinnosti občana CSR!) [10]
 až do vyřízení nepovažuje se za stát. příslušníka čsl.

nabyl jinak než dle předpisů cizí okupační moci. [4]

zůstal věren CSR., nikdy se neprovínil proti národu českému ani slovenskému a
 a) činné se zúčastnil boje za osvobození CSR.
 b) trpěl pod nacistickým terorem. [11]

Může žádat do 6ti měs. t. j. do 10. 11. 1946 o zjištění, že se mu stát. přísl. čsl. [13]
 zachová a sice.
 podáním u ONV nebo OSK dle místa bydliště.
 Žádost přečtou 3členná komise, vyzývá se posudek 3-členného antifasistického výboru, vydá v kladném případě o s v e d ě n í dle B. [12]

Žádost předloží ONV nebo OSK a návrhem ZNV a dále min. vnitř. ke konečnému rozhodnutí. Až do vyřízení považuje se za čsl. stát. příslušníka. [13]

národnosti české, slovenské a jiné slovenské [1]

donucen v době od 21. 5. 38 přihlásit se k národnosti německé nebo maďarské národnosti nebo okolnostmi zvláštního zřetele hodnými. [5]
 nikoli [7]

i když nabyl německé stát. příslušnosti

může žádat u ONV nebo OSK o vystavení osvědčení o „národní spolehlivosti“ (dle vzoru A).
 ONV nebo OSK žádost přečtou na podkladě odůvodněného dobrozdání MNV, MSK a předloží ministerstvu vnitř. ke schválení, nález v kladném případě vystaví žádosteli osvědčení o národní spolehlivosti a tím zůstává stát. příslušníkem českoslov.
 Na základě nové žádosti o osvědčení o československém státním občanství, doložené výše uvedeným osvědčením o národní spolehlivosti, vystaví se dle vzoru „D“ osvědčení o československém státním občanství. [15]

Poznámka.

Číslo v závorkách odpovídá číslům přílohových vysvětlivek v příložených pokynech.

dobrovolně ucházel se v době od 21. 5. 1938 o udělení německé nebo maďarské stát. příslušnosti, aniž by byl donucován nátlakem nebo zvláštními okolnostmi. [8]

pozbyvá stát. příslušnost československou dnem 10. 8. 1945.

14. Seznam příloh

Příloha č. 1 – Seznam obcí v okrese Teplice-Šanov v roce 1945.

JEGROVÁ, Alena. *Odsun Němců z Československa a snahy o jejich rozptýlení ve vnitrozemí v letech 1945 - 1950 na příkladu současného okresu Teplice*, s. 63.

Příloha č. 2 – Národnostní skladba obyvatelstva v ČSR (podle sčítání lidu k 1. prosinci 1930).

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. CD – příloha ke knižnímu vydání, sekce Mapy.

Příloha č. 3 – Sídelní území Němců, Poláků a Chorvatů v jednotlivých obcích v českých zemích v roce 1930.

Tamtéž.

Příloha č. 4 – Správní uspořádání Protektorátu Čechy a Morava a odtrženého pohraničí českých zemí (stav k 15. září 1942).

Tamtéž.

Příloha č. 5 – Administrativní členění českých zemí (stav v září 1947).

Tamtéž.

Příloha č. 6 – „Pohraničí“ podle definice Osidlovacího úřadu v Praze z roku 1946 a obvody Oblastních osidlovacích úřadoven.

Tamtéž.

Příloha č. 7 – Osvobození Ústecka.

SOkA Teplice, Fotodokumentace, Politické a společenské události 1945 – II/1948.

Příloha č. 8 – První sovětské tanky v Teplicích-Šanově.

Tamtéž.

Příloha č. 9 – Ruské rozcestníky na Marxově náměstí (dnes náměstí Svobody).

Tamtéž.

Příloha č. 10 – Příjezd sovětské armády na Teplicko.

Tamtéž.

Příloha č. 11 - Příloha č. 11 – Přehled počtu vyhnaného německého obyvatelstva z Teplic-Šanova v období červen – srpen 1945

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů*. CD – příloha ke knižnímu vydání, dokument č. 366 B – 1945, 9. srpna, Praha. – *Přehled vysídlování německého obyvatelstva v oblasti I. armádního sboru od začátku června do začátku srpna 1945 zaslaný velitelstvím I. sboru na Velitelství VO1. a 400B – 1945, [září] – Přehled o postupu vysídlování německého obyvatelstva do konce srpna 1945: a) Hlášení velitelství I. armádního sboru pro Velitelství VO1; b) hlášení velitelství II. armádního sboru pro Velitelství VO1; c) hlášení velitelství dělostřelectva VO1 pro Velitelství VO1.*

Příloha č. 12 – Ukázka denního hlášení internačního střediska v ulici Pod Doubravkou.

SOkA Teplice, ONV Teplice 1945 – 1950, karton 243, inv. č. 974.

Příloha č. 13 – Plán centra Teplic, tečkami jsou označeny ulice, ve kterých se nacházela střediska, která sloužila ke shromažďování obyvatelstva.

Příloha č. 14 – Ukázka záznamu o zdravotním stavu vydaného v internačním středisku v ulici Pod Doubravkou.

Tamtéž, karton 245, inv. č. 980.

Příloha č. 15 – Úvodní strana transportního formuláře do sovětského pásma. Transport č. 13, 15. července 1946.

Tamtéž, karton 227, inv. č. 885.

Příloha č. 16 – Přehled odsunutých Němců z okresů ústecké pohraniční oblasti v roce 1946.

RADVANOVSKEÝ, Zdeněk. *Konec Česko – německého soužití v ústecké oblasti 1945–1948*, s. 138.

Příloha č. 17 – Výzva k odsunu do Německa (přední strana).

Soka Teplice, ONV Teplice 1945 – 1950, karton 61, inv. č. 297/61.

Příloha č. 18 – Výzva k odsunu do Německa (zadní strana).

Tamtéž.

Příloha č. 19 – Průkazka antifašisty.

Tamtéž, karton 225, inv. č. 275.

Příloha č. 20 – Protokol smíšeného manželství z Košťan.

Tamtéž, karton 235, inv. č. 915.

Příloha č. 21 – Úprava československého státního občanství.

BITTNEROVÁ, Magdaléna. *Odsun Němců z Liberecka a situace Němců na Liberecku ve stínu odsunu*, s. 154.

15. Resume

The goal of the thesis was to map the situation of the German population after the Second World War in the district of Teplice-Šanov. Before the war, the German population made for more than 70 % of the total population of this borderline area. In 1947 it was only about 7%.

In the first months after the end of the war, 27,000 – 34,000 of German nationals were banished from the area. In the following transfers 29,487 were forced out between February and August of 1946. More Germans continued to leave the country after the regular transfers in additional transports up until 1950.

Only some specific groups of German speaking inhabitants were permitted to stay in Czechoslovakia – antifascists, Austrians, German experts, people living in mixed marriages, some of the German clergy, and those who were pardoned. In Teplice-Šanov it was a considerably large group of specialists (especially in the field of mining) who remained.

The issue of repopulating the regions affected by the expulsion of Germans is also addressed. Settlers from inland, other borderline areas, Slovakia and from abroad came to the Teplice-Šanov district. The total number of newcomers in May 1947 was 47,402.

This thesis uses an actual example of one district to illustrate the complexity of post-war situation. The analysis of the stance of various German groups, not only in the social scope but also in personal regard, offers a comprehensive insight into the matter and contributes to a better grasp of it.